

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА

ДІЯЛЬНІСТЬ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

**ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Серія: Теорія і практика ОРД

За загальною редакцією проф. С. В. Албула

Одеса – 2023

УДК 343.985(075)
О-753

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного університету внутрішніх справ
Протокол № 6 від 26. 12. 2023 р.

Рецензенти:

Тетерятник Г. К. – завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, підполковник поліції.

Байов В. О. – начальник відділу 1-го Управління (оперативного реагування) Департаменту кіберполіції Національної поліції України, доктор філософії в галузі права, підполковник поліції.

Авторський колектив:

Албул С. В. – проф. каф. ОРД факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції ОДУВС, канд. юрид. наук, професор.

Єгоров С. О. – зав. каф. ОРД факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції ОДУВС, канд. юрид. наук, доцент.

Поляков Є. В. – доц. каф. ОРД факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції ОДУВС, канд. юрид. наук, доцент, полковник поліції.

Щурат Т. Г. – доц. каф. ОРД факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції ОДУВС, канд. юрид. наук, доцент.

Оперативно-розшукова діяльність: навч. посіб. / С. В. Албул, С. О. Єгоров, Є. В. Поляков, Т. Г. Щурат; за заг. ред. проф. С. В. Албула. – Одеса : ОДУВС, 2023. –256 с..

В посібнику розглянуті питання щодо історичних аспектів становлення оперативно-розшукової діяльності; поняття оперативно-розшукової діяльності, завдань, правової основи, принципів оперативно-розшукової діяльності; системи підрозділів, які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність; прав та обов'язків підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність; підстав та строків проведення оперативно-розшукової діяльності; напрямів використання результатів оперативно-розшукової діяльності.

Посібник буде корисним для практичних працівників правоохоронних органів України, а також викладачів та здобувачів вищої освіти.

ISBN 976-617-7633-23-4

УДК 343.985(075)

© Авторський колектив, 2023.

© ОДУВС, 2023.

ЗМІСТ

Вступ	5
Тема 1. Історія оперативно-розшукової діяльності. Становлення теорії оперативно-розшукової діяльності як самостійної галузі наукових знань.....	7
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	30
Тема 2. Поняття, завдання та принципи оперативно-розшукової діяльності.....	31
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	68
Тема 3. Правова основа оперативно-розшукової діяльності. Гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності...	69
<i>Питання для самоконтролю...</i>	80
Тема 4. Суб'єкти оперативно-розшукової діяльності та їх правовий статус.....	81
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	98
Тема 5. Права та обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність...	99
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	108
Тема 6. Підстави та строки проведення оперативно-розшукової діяльності.....	109
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	121
Тема 7. Засоби оперативно-розшукової діяльності.....	122
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	131
Тема 8. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності.....	132
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	151
Тема 9. Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії: загальна характеристика.....	152
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	157
Тема 10. Поняття, сутність та завдання оперативно-розшукової тактики.....	158
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	167
Тема 11. Організація взаємодії в оперативно-розшуковій діяльності.....	168

<i>Питання для самоконтролю</i>	177
Тема 12. Контроль та нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю	178
<i>Питання для самоконтролю</i>	190
Тематика рефератів	191
Питання для підсумкового контролю	191
Тестові завдання	194
Післямова	207
Додатки	208
Література	248
Інформаційні ресурси	255

ВСТУП

В умовах повномасштабної військової агресії з боку російської федерації вітчизняні соціально-політичні реалії, виклики і загрози вимагають системного реагування, адекватної трансформації усього сектору безпеки, а також включення цієї системи у сферу політичних пріоритетів держави. У зв'язку з цим роль Національної поліції України полягає у створенні умов розвитку безпечного середовища життєдіяльності, як основи безпеки на території України, а також сучасної системи внутрішньої безпеки. Виклики, які на сьогодні стоять перед підрозділами Національної поліції України, безпосередньо пов'язані з її компетентністю в забезпеченні безпеки громадян та суспільства, здатністю протистояти злочинності, забезпечувати прозоре надання якісних правоохоронних послуг.

Правоохоронна діяльність – це державна правомірна діяльність, що полягає у захисті прав і свобод людини та громадянина, забезпеченню правопорядку і законності, захисту прав і законних інтересів державних та недержавних організацій, боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями.

У свою чергу, оперативно-розшукова діяльність – це особливий вид державної діяльності, яка здійснюється як гласно, так і негласно оперативними підрозділами спеціальних державних органів, що наділені такими повноваженнями законодавчими актами.

Протидія злочинності потребує, перш за все, сучасного та досконалого нормативно-правового забезпечення. В сучасних умовах реформування системи правоохоронних органів гостро постає питання підготовки фахівців нової формації, здатних забезпечувати права та свободи громадян, протидіяти кримінальним правопорушенням, усувати причини та умови, які їм сприяли. Питання актуалізується й тим, що з моменту набрання чинності Законом України «Про вищу освіту», вітчизняні освітяни зробили крок до формування нової парадигми освітнього процесу, яка в змозі забезпечувати належну якість освітньої діяльності, той рівень організації, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань.

Підготовка працівників оперативних підрозділів Національної поліції є одним з головних завдань закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України. Для випускників закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання МВС України, що готують поліцейських, навчальна дисципліна «Оперативно-розшукова діяльність» є однією з фахових, на якій фактично базується практична діяльність майбутніх працівників оперативних підрозділів Національної поліції України. Тому головною метою при розробці посібника було прагнення авторського колективу у доступній для читача формі відобразити основні положення оперативно-розшукової діяльності.

Роботу виконано відповідно до теми наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ – «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер –0123U103538).

Метою викладання навчальної дисципліни «Оперативно-розшукова діяльність» є формування у здобувачів вищої освіти цілісної системи знань щодо правових основ та принципів цієї діяльності, особливостей компетенції та структури оперативних підрозділів, які здійснюють протидію злочинності тощо.

В посібнику розглянуті питання щодо історичних аспектів становлення оперативно-розшукової діяльності; поняття, завдання правової основи та принципів оперативно-розшукової діяльності; системи підрозділів, які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність; прав та обов'язків підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність; підстав та строків проведення оперативно-розшукової діяльності; напрямів використання результатів оперативно-розшукової діяльності відповідно до чинного законодавства України.

Посібник підготовлений колективом авторів – науковцями Одеського державного університету внутрішніх справ, які мають значний практичний досвід роботи в оперативних підрозділах ОВС та Національній поліції України. Автори сподіваються, що посібник буде корисним для працівників практичних підрозділів Національної поліції України, а також викладачів та здобувачів вищої освіти.

Тема 1.

ІСТОРІЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК САМОСТІЙНОЇ ГАЛУЗІ НАУКОВИХ ЗНАНЬ

1.1. Історія оперативно-розшукової діяльності

Витоки оперативно-розшукової (сискної) діяльності своїми коріннями заглиблюються у далеку давнину, коли наші пращури для забезпечення власної безпеки, добування їжі тощо навчилися отримувати необхідну інформацію, в тому числі таємну, використовуючи різноманітні форми маскуванню своїх намірів. Можна з упевненістю припустити, що серед перших об'єктів розвідувально-розшукової діяльності були секрети добування вогню, вичинки шкур, виготовлення зброї тощо. Як свідчать стародавні джерела, розшук злочинців, викрадених тварин та предметів злочинного посягання здійснювався теж ще за давніх часів.

На сьогодні оперативно-розшукова діяльність Національної поліції України, як суспільно корисна державно-правова функція, ґрунтується на наукових засадах, що складаються з правових концепцій, теорій, системи поглядів і наукових положень.

Виділяється декілька етапів розвитку оперативно-розшукової діяльності.

Сиск античних часів та епохи феодалізму. Про значне поширення у стародавні часи розвідувально-розшукових заходів свідчить найдавніше джерело людської цивілізації – Біблія. В історичних (або міфологічних) текстах окремих книг, що складають Священне Писання, є епізоди, пов'язані зі стародавнім сиском, тобто, говорячи сучасною термінологією, з оперативно-розшуковою діяльністю.

Так, у книзі «Числа» Старого завіту (Четверта книга Мойсеєва) розповідається про те, як після довгого, повного знегод і небезпек виходу з Єгипту сини Ізраїлеві на чолі з пророком Мойсеєм зупинилися у пустелі Паран у центрі Синайського півострова. Попереду лежала незвідана територія, і що чекало там змучений народ, ніхто не знав. У цей момент Мойсей отримав вказівку: «І сказав Господь до Мойсея, говорячи: Пошли людей, щоб вони розвідали землю Краю, що Я даю синам Ізраїлевим». Одночасно рекомендувалося послати по одній людині від кожного коліна (племіні) – «головних з них». Виконуючи вказівку згори, Мойсей відібрав і сформував команду з представників дванадцяти племен, перед якими поставив завдання «...розвідати Край ханаанський, та й промовив: Підіть тут на південь, і ввійдете на гору; і огляньте землю, яка вона, і народ, що живе в ній, чи сильний він або слабкий, нечисленний він чи численний? І який той Край, що він сидить у ньому, чи він добрий чи злий? І які ті міста, в яких він живе, у наметах

він живе чи в укріпленнях? І яка та земля, чи масна вона, чи пісна? Чи є на ній дерево, чи ні? Будьте сміливі, і візьміть з плоду землі».

Шоста книга Старого завіту – Книга Ісуса Навина – починається з розповіді про «вказівки Божі Ісуса Навина», де першим наказом йому було «перейти річку Йордан, на березі якої розташувався Ізраїлевій табір, і вступити в ту саму землю, яку Господь обіцяв ще Мойсеєві». Отримавши таку вказівку й обіцянку всілякої підтримки Господа, наступник Мойсея наказав урядникам народу, говорячи: «Перейдіть посеред табору, і накажіть народові, говорячи: Приготуйте собі поживу на дорогу; бо по трьох днях ви переходите цей Йордан, щоб увійти посісти той Край, що Господь, Бог ваш, дає вам його на спадщину».

Ісус Навин ясно уявляв собі значення інформації про територію, на яку треба було ступити. Він послав туди «двох шпигунів того таємно, говорячи: Ідіть і огляньте землю і Єрихон». Відправлені в розвідку юнаки, судячи з їхніх подальших кроків, були непогано підготовлені для виконання дорученої місії, діяли оперативно і грамотно. У Єрихоні «дахом» вони обрали дім однієї блудниці на ім'я Рахав, чиє житло було розташоване в міському мурі.

Блудниця за приховування розвідників і передану їм інформацію вимагала гарантій збереження життя всім її родичам після захоплення Єрихона. Вони присягнули їй, що якщо їхнє відвідування буде збережено в таємниці, то коли «Господь дав нам землю, ми вчинимо тобі милість та істину». Домовилися, що Рахав сховає під час штурму міста своїх близьких у своєму будинку, а розпізнавальним знаком буде прив'язана до вікна, через яке вона спустила розвідників по міській стіні, мотузка червоного кольору.

Таємним агентом римлян виступав у стані Ісуса Христа й Іуда Іскаріот, який за допомогою умовного сигналу – поцілунку, дав змогу римлянам впізнати і заарештувати свого вчителя – Ісуса Христа. За цю послугу Іуда одержав тридцять срібних монет. Згодом вислів «тридцять сребрянників» стало синонімом зрадництва.

Ной і його крилаті помічники, 12 розвідників Мойсея, падіння Єрихону, Рахав і Даліла. Що тут правда, а що – вигадка? Де фантастика змішана з реальністю? Важко відповісти на ці питання. Але ясно одне: оперативна й розшукова діяльність із використанням негласних працівників почалася в далеку давнину, протягом століть вона ставала тільки більш різноманітною й витонченою. Примітно, що у Біблії можна знайти вказівки на події, які сьогодні ми відносимо до категорій оперативно-розшукової діяльності.

Охорона публічного порядку і боротьба зі злочинністю завжди були пріоритетними напрямками діяльності держави з моменту її виникнення. Згадки про певні відомості щодо розшукової діяльності можна знайти в джерелах Стародавнього Риму, Греції, Єгипту. Там вона здійснювалася різними суб'єктами державної влади.

Розшукові функції (таємний розшук) виконували особи, які перебували на державній службі (наглядачі за торгівлею, збиральники податків, наглядачі за повіями, наглядачі за економічним життям громадян і митними правилами

тощо). Здійснювався гласний і негласний контроль за дотриманням громадського порядку; виявлення порушень встановлених державою законів, правил і положень; організація отримання таємної інформації від певних осіб про порядок пересування товарів на території держави та в її колоніях, про спосіб життя окремих громадян незалежно від соціального статусу; виявлення та розшук осіб, які підозрюються у вбивствах, підробці грошей чи цінних паперів, шахрайства та вчиненні інших злочинів, приховування пов'язаними свого реального заробітку, що призводило до зменшення податків до скарбниці держави. Навколо останніх часто існувало криміногенне середовище, де вчинялося багато тяжких злочинів проти особи, таких як: вбивства, пограбування, зґвалтування, крадіжки та інші. Для отримання такої інформації використовувалися послуги таємних помічників з-поміж рабів, слуг, ремісників. Із літературних джерел відомо, що у різних країнах такі помічники називалися по-різному «агенти-доношики», «інформатори», «наглядачі», «провокатори» та інші. Їх послуги, як правило, оплачувалися.

У Римській республіці нагляд за дотриманням моральних норм забезпечували цензори, за хабарництвом та розпустою – еділи. Пізніше у великих містах, для охорони громадського порядку і державної власності виникли спеціалізовані органи та підрозділи. Це були поліція та нічна варта, наділені правом розшуку і затримання осіб, підозрюваних у порушенні законів, вчиненні вбивств, пограбувань, крадіжок, що розкривались, як правило, за «гарячими слідами».

Розшукова діяльність щодо осіб, які підозрювалися у вчиненні злочинів проти імператора, членів, його сім'ї, вищих посадових осіб, здійснювалася спеціальними чинами (префектами, центуріонами та кветорами), які призначалися імператором. В особливих випадках (змова проти імператора та державного устрою) організацію розшуку провадив сам імператор.

У 62 році до н.е. Римський імператор Нерон отримав інформацію від таємних інформаторів Міліха і Церветія про змову. Встановивши кількість змовників, їх імена, плани та місце збору, Нерон вирішив по-своєму реалізувати зібрані матеріали. Він наказав перекрити всі входи і виходи із будинку, де зібралися змовники, з таким розрахунком, щоб визвати у них відповідну реакцію. Будучи блокованими, усвідомлюючи безвихідь свого становища і страх перед покаранням, змовники стали закінчувати життя самогубством. Таким чином, вони самі себе покарали, чого і добивався Нерон. Інформаторів Міліха і Церветія Нерон нагородив великою сумою грошей, а до імені інформатора Міліха було добавлено слово «Рятівник», що означало «Рятівник Імператора».

Широко використовувалося впровадження таємних агентів у групи заворушників проти влади. Так, розкриття змови гладіаторів, ватажком яких був Спартак, відбулося за допомогою куртизанки Евтибіді (таємного інформатора представника державної адміністрації Гая). Одночасно Гай використовував таємного агента Сільвія Вереса, який проводив зовнішнє спостереження та підслуховував розмови гладіаторів. Отримана інформація

стала підставою для ізоляції Спартака і відстрочки повстання. В Єгипті та Іудеї в дохристиянський період великий вплив на людей мала церква, яка охороняла релігійні таїнства від профанації та богохульства. За громадянами здійснювався постійний нагляд, підозрюваних осіб виявляли за допомогою інформації, що надходила як від служників релігійних культів, так і від віруючих у вигляді доносів і повідомлень.

Церква мала самостійний статус для проведення розшукової діяльності, з особливо важливих справ вона встановлювала контакти і взаємодіяла з правоохоронними установами, користувалась їх допомогою. Їй надавалося право звертатися до судових органів для притягнення винних до відповідальності за злочини проти релігії і церкви, але здійснювати фізичне покарання не мала права. Таке право отримала вже християнська церква у Середньовіччі і активно ним користувалася.

Одним із перших розробників стратегії і тактики розшукової (розвідувальної) діяльності був прославлений полководець і теоретик військового мистецтва Китаю Сунь-Цзи. Його знаменитий трактат «Мистецтво війни», написаний на початку V ст. до н.е., був класичним посібником щодо реалізації агентурного методу боротьби. Обґрунтовуючи необхідність агентурної діяльності, Сунь-Цзи класифікував шпигунів на п'ять категорій: шпигуни місцеві, шпигуни внутрішні, шпигуни зворотні, шпигуни смерті і шпигуни життя.

«Місцевими шпигунами» автор називав тих місцевих жителів ворожої держави, які надавали необхідну інформацію під час знаходження там армії. До «внутрішніх шпигунів» належали агенти чужої держави, які були на службі у ворога. «Зворотний шпигун» – це агент ворога, який проник до військового табору, викритий контррозвідкою, переверований і використаний проти держави, яка його спочатку направляла. «Шпигунами смерті» вважалися агенти, яких засилали до стану ворога з такими дорученнями, виконання яких спричиняло смерть (наприклад, повідомлення ворогу неправдивих відомостей тощо). До «шпигунів життя» належали свої агенти, які засилалися до ворога з розвідувальною метою і від яких вимагалось обов'язково принести необхідні розвідувальні дані. Зазначимо, що ця класифікація агентів, незважаючи на тривалий час, що пройшов після виходу цього трактату, існує і сьогодні. Змінилися лише професійні терміни. Зокрема, перша категорія – це інформатори, друга – агенти у стані ворога із числа його громадян, третя – подвійні агенти, тобто переверовані агенти ворога, четверта – диверсанти і п'ята – розвідники.

Слід згадати й видатного китайського мислителя Шан-Яна, який ще у IV-III столітті до н.е. пропонував для управління державою систему розподілу населення на певні групи родин, члени яких були б зобов'язані стежити один за одним та повідомляти владі про порушення закону. Шан-Ян запевнював, що введення такої тотальної системи спостереження та збирання відомостей буде сприяти стримуванню громадян від вчинення злочинів.

В історичних джерелах Індії таємницею енциклопедії називається праця мудрого брахмана Каутілья під назвою «Архашастра», або «Наука політики».

Проте, за іншими історичними джерелами, цей трактат є колективною науковою працею, у якій узагальнено і критично перероблено твори багатьох античних мислителів Індії, що сформувалися між першими століттями до нашої ери й першими століттями нашої ери. За своїм змістом та значенням аналізований трактат являє собою комплексну розповідь про політичну, філософську, економічну, військову та юридичну галузі знань давнини, але передусім він є енциклопедією ведення таємної війни.

Організаційно розвідувальна військова служба Індії очолювалася її верховним керівником – царем. Агентурна розвідка проводилася і всередині держави, і за її межами. Агенти вербувалися переважно в середовищі палацової обслуги й царського оточення, у державних органах управління й армійських частинах. Їхня нелегальна діяльність прикривалася природно виконуваними соціальними функціями хліборобів, купців, бродячих ченців, пустельників та ін. Основними завданнями було вивідування ворожих державних секретів, збір інформації про внутрішньополітичне становище в країнах-сусідах або супротивників Індії, а також про взаємини палацових кланів, між столичною і місцевою владою, про їхню ефективність тощо. Іншим стратегічним завданням агентурної розвідки був активний вплив на становище у ворожих арміях і державах шляхом організації змов, поширення неправдивих чуток, інших форм дезінформації, провокацій, диверсій і таємних убивств. У сьомому розділі трактату «Призначення таємних органів» зроблено чергову спробу класифікувати агентів за групами.

Перша група агентів іменується «мандрівними учнями». Типовим способом їхнього вербування був підкуп з боку царських чиновників. Учнівська молодь, яка завжди потребує грошей, становила надійний резерв для вербування агентури в її середовищі. Їх орієнтували на те, щоб про все погане, що вони побачили й почули про владу, вони негайно повідомляли царського радника.

Другу групу становили агенти з числа тих, що «відреклися від обітниць ченців», свого роду давньоіндійські резиденти, які користуються залежністю своїх прихожан і отримують від них потрібну інформацію.

Третю групу агентів іменовали «господарями». До неї належали землевласники, позбавлені таких прав, які завербовані й оформлені на державні посади або отримали винагороду за нелегальну розвідувальну розшукову діяльність – свою ділянку землі.

Четверту групу агентів називали «купцями». Це були люди, які також свого часу позбулися засобів існування й були завербовані для виконання таємних завдань.

П'яту групу агентів становили «відлюдники», тобто особи, які проживали поблизу міських поселень і мали можливість виконувати розшукові функції самі й за допомогою залучення інформаторів з числа своїх учнів-ремісників.

Усі п'ять класифікаційних груп агентів були заохочені матеріальними дарами й різного роду почестями.

На відміну від трактату Сунь Цзи, укладачі індійської «Архашастри» основну увагу приділили не військовій розвідці, а концентрації агентурної

роботи на забезпеченні внутрішньої безпеки царської влади й боротьбі зі злочинністю в індійській державі. Цей висновок знаходить своє підтвердження в одному з описів у трактаті Каутілья, який до посадових осіб царської влади відносив: радників царя, міністрів, домашніх жерців, полководців, спадкоємців престолу, головних стражів воріт, складальників податей, зберігачів скарбниці, головних суддів та інших вищих чиновників держави. Крім забезпечення їхньої особистої безпеки від злочинних посягань, агентурний метод застосовувався для перевірки на лояльність щодо царської влади.

Уже в ті далекі часи в трактаті «Архашастри» було рекомендовано для цих цілей чотири типи оперативних комбінацій: хитрість права, хитрість вигоди, хитрість любові й хитрість страху. Сенс хитрості полягав у тому, що цар для видимості змінював свого домашнього ченця, а останній навмисне виявляв награне незадоволення прийнятим їм рішенням і звертався безпосередньо або через інших агентів до царських міністрів з пропозицією вступити в змову проти царя. У разі відмови міністра він визнавався благонадійним і залишався виконувати свої посадові функції. В іншому випадку за ним встановлювався агентурний нагляд або публічне переслідування. У такий спосіб на відданість царській владі перевірялися посадові особи за допомогою встановлення любовних інтриг, пропозицій про підкупи чи погрози життю.

Особи, які витримали ці провокаційні прийоми перевірки, отримували переваги при призначенні на виконання судових і кримінальних справ, зборів податків, звеселення в палаці або поза ним, на справи, безпосередньо пов'язані з особистою охороною царя. Особи, які не пройшли перевірку на хитрість, зазвичай відправлялися на примусові роботи чи у вигнання (роботи на рудниках, у заповідних лісах), або провокаційні прийоми тривали аж до отримання приводів для фізичного знищення супротивників царської влади.

Виклавши різні способи застосування хитрощів, Каутілья підкреслює: «Государ повинен застосовувати негласні покарання, приймаючи до уваги сьогодення і майбутнє й не маючи жодних сумнівів з цього приводу».

У цьому трактаті велику увагу було приділено питанням формування мережі агентів і їхній практичній діяльності у ворожих державах. У розділі твору «Засіб для знищення ворога» можна виявити безліч рекомендацій щодо виготовлення й застосування найрізноманітніших рослинних, хімічних та інших речовин для зміни зовнішності агентів, що беруть участь у терористичних і диверсійних акціях з фізичного усунення політичних, військових та інших противників царської влади. Індійські «алхіміки» вже в ті далекі часи пропонували рецепти не тільки хімічних, але й бактеріологічних засобів таємної війни. Так, порошок із Мадана і кодрава, препарат із мурах, кажана, павиних хвостів, жаби за певних поєднань можуть викликати захворювання на холеру і значно послабити боєздатність або фізично знищити конкретних представників протиборчих сторін.

Вміщені в трактаті теоретичні висновки й положення не можуть сприйматися без їхнього критичного аналізу, однак вони досить переконливо

демонструють соціальну обумовленість застосування негласних сил, засобів і методів для захисту інтересів особистості, суспільства, держави й боротьби зі злочинністю.

У Київській Русі (IX – поч. XIII ст.) не було спеціалізованих органів охорони правопорядку з чіткими функціями боротьби зі злочинністю. Захист правопорядку офіційно належав князеві та його дружині, тивунам, тисяцьким, посадникам (намісникам) та волосним, вотчинникам та сільській громаді-общині.

За княжої доби існували певні прийоми та засоби розшуку злодіїв, які своїми діями завдавали шкоди місцевим мешканцям або «гостям» (іноземцям). Перші згадки про це зустрічаються за часів князів Олега та Ігоря (перша половина X ст.), у договорах з Візантією. У них чітко прописані дії сторін стосовно вбивства греком слов'янина, розшук винуватця, компенсація за вбитого з майна вбивці тощо.

Різні форми розшуку пізніше знайшли своє правове закріплення в законодавчих актах. Так, у «Руській Правді» (XI ст.) згадуються такі види розшуку як «звід» і «гоніння сліду». Сутність «звиду» полягала в ініціативному розшуку потерпілим передбачуваного злочинця і викраденого майна, шляхом «заклича» – публічної заяви про злочин в громадських місцях і зводин (очної ставки) різних людей для з'ясування походження майна, на яке претендує потерпілий. Другим видом розшуку було «гоніння сліду», суть якого полягала в розшуку злочинця по залишених ним слідах.

За часів феодальної роздробленості Київської Русі (поч. XIII – XIV ст.) на землях сучасної України, поряд із панівним змагальним (позовно-обвинувачувальним) судовим процесом починають зароджуватися елементи розшукового (інквізиційного) процесу, відповідно до якого у справах про злочини проти княжої влади розшукові, слідчі й судові функції виконували князі та уповноважені ними особи.

На території нашої країни у часи правління Київського князя Володимира зростає кількість розбійних нападів, однією з причин яких було прийняття християнської віри та втечі від неї так званих язичників. Вони переховувалися в лісах, а для прожитку вчинювали злочини. Розшук таких людей та його результати мали релігійне забарвлення: винуватий піддавався «потоку і пограбуванню» з конфіскацією всього майна та продажем у рабство разом із сім'єю. З літописів відомі, наприклад, такі факти: невідомий злочинець пограбував княжого мужа Никифора з Переяславля і втік. У результаті проведення розшуку особа, яка вчинила розбій, була згодом встановлена і затримана, встановлено було також місцезнаходження його сім'ї, яка за вчинений ним злочин була продана в рабство. Зазначена санкція мала на меті не лише попередження злочинів під страхом суворого покарання розбійника, але й поповнення державної скарбниці за рахунок його родини.

У XIV–XV ст. в Русі-Україні розшуковою діяльністю займалися переважно особи, які не завжди були виразниками влади. З'явилася така організаційна форма місцевого самоврядування, як копний округ – об'єднання населення певної території для попередження злочинів, їх розслідування та

розкриття, винесення і виконання покарання без втручання органів державного управління. Таємний розшук застосовувався переважно у випадках розбою, проти «лихих людей». Копний округ призначав довірених осіб для здійснення розшукових функцій. Коли такі пошуковці виходили на слід вчиненого злочину (наприклад, відбиток копит коня підозрюваного, частину вкраденого тощо), то господар двору, щоб відвести від себе підозру, повинен був сам довести свою невинність і непричетність до злочину. Під час проведення розшуку по «гарячих слідах» сищики мали право робити обшук, опитувати свідків, потерпілих та інших осіб, тобто збирали інформацію і докази вини. Докази подавалися на розгляд малого копного округу, де власне й проводилося розслідування, а на великому копному окрузі оголошували винного та виносили вирок.

В Європі у період феодалізму розшукова діяльність поліції мала істотні відмінності порівняно з діяльністю подібних органів у рабовласницьких держав. Вищі поліцейські функції виконували феодала або уповноважені особи. У судовому процесі брали участь «співприсяжники», які не надавали показів по суті справи, а тільки підкріплювали під присягою твердження обвинувача. У цей період у Західній Європі виник таємний розшук, який проводився з ініціативи агентів королівської влади.

З другої половини XIV ст. спостерігається розвиток агентурного методу в Європі. В Англії, де в цей час відбувалася міжусобна боротьба за королівську владу, агентурний метод набув широкого поширення при Генріху VII Тюдорі, який створив розгалужену агентурну мережу з метою отримання вичерпної інформації про своїх ворогів. Люди, які перебували на секретній службі Генріха VII, поділялися на чотири групи. До першої групи належали секретні агенти, що виконували роль резидентів (англійські дипломати або купці); до другої – «інформатори», яких наймають з нижчих верств суспільства для вирішення конкретного приватного завдання; до третьої – професійні розвідники, які вели постійне спостереження за певними людьми, виявляли їхні зв'язки, а за необхідності викрадали їх; до четвертої – професійні розвідники, що виконували для видимості будь-яку соціальну роль (лікарі, священники, писарі), що дозволяло увійти в коло осіб, які володіють потрібними відомостями. Зовнішньополітична розвідка активізувалася, коли італійський уряд заснував у XV ст. постійні посольства за кордоном, куди прямували професійні розвідники для збору потрібної інформації.

При зборі стратегічної інформації високий професіоналізм і тактичну кмітливість виявили венеціанські посланці. Їхні доповіді відрізнялися конкретністю відомостей, влучними спостереженнями й оригінальними висновками. Вони вміло добирали кандидатів для вербування агентури, сприяючи тим самим створенню постійно діючої шпигунської мережі. Посли в давнину завжди вели подвійну гру: офіційно вони виконували дипломатичні, а негласно – розвідувальні функції.

Наприкінці XVI ст. в Англії з метою забезпечення захисту громадян від злочинних посягань був прийнятий Вінчестерський устав, який регламентував

розшукову діяльність і суб'єктів її здійснення. Відповідно до цього уставу в містах була введена нічна варта для охорони території, розшуку вбивць, розбійників і злодіїв за «гарячими слідами». У Франції в XVI ст. були створені жандармерія і поліція, що забезпечували розшукову діяльність і були основними державними правоохоронними організаціями, які боролися зі злочинністю. У Німеччині в 1500 році був створений спеціальний Інститут фіскалів, які діяли від імені імператора і входили до складу поліцейських органів, вони широко використовували методи поліцейського розшуку. Фіскали мали право діяти гласно і негласно: здійснювати опитування, огляд товарів та інших предметів, контроль за діяльністю лихварів.

У XVIII ст. керівники французької поліції Сартін і Ленуар удосконалили методи поліцейської діяльності й агентурної роботи, зокрема, значно збільшивши число агентів, надавали інформацію про кримінальні злочини.

Істотні нововведення в організацію, тактику і психологічне забезпечення негласної діяльності співробітників французької кримінальної поліції того часу зробив видатний представник розшуку Ежен Франсуа Відок, який успішно поєднував розшукові функції штатного співробітника з діяльністю таємного агента. Організувавши з колишніх злочинців спеціальний підрозділ агентів, він розкрив багато серйозних злочинів. Велику увагу Ежен Відок приділяв професійній тактиці і психологічним характеристикам агентів. Зокрема, він бачив принципові відмінності у психологічних портретах агентів політичної та кримінальної поліції. Як яскравий представник останньої, він стверджував, що політичні шпигуни заслуговують на глибоку зневагу, «...серед них часто трапляються обманщики й негідники... Не можна жодним чином змішувати політичних шпигунів із детективами, які існують, власне, для злодіїв і шахраїв, коло їхніх дій різко виділяється: першому необхідний тільки деякий ступінь мужності, щоб заарештувати чесних людей, які звичайно не чинять опору. Другий має потребу в мужності зовсім іншого роду: шахраї – народ непокірний».

Аналізуючи моральні критерії агентурної роботи, Ежен Відок писав, що мережа негласних співробітників повинна бути нечисленною, але ефективною, оскільки «численний персонал шпигунів створює незручність, шкідливий для моральності народу». Розглядаючи іншу психологічну характеристику оперативної роботи – мотивацію негласної розвідувальної діяльності агентів (зокрема мотив матеріальної зацікавленості), Ежен Відок надавав їй реалізації важливе значення, вказуючи, що «...бути поліцейським шпигуном і не отримувати ніякого змісту – чи є становище гірше за це? Це означає бути заодно шпигуном і злодієм, тому проти таємних агентів існувало упередження, яке змушувало звинувачувати їх у будь-якому випадку – чи були вони винні чи ні». Деякі агенти незначність своєї винагороди намагалися надолужити кількістю жертв і доносів, яким у той час сліпо довіряли, роблячи таємних агентів небезпечними суб'єктами. Ежен Відок називав свій час «золотим століттям поліцейських шпигунів».

Легендарний наполеонівський міністр поліції Жозеф Фуше зробив значний внесок у розвиток негласної розвідувальної діяльності, удосконалення організації і тактики агентурної роботи. Наполеон III називав шпигунів природними зрадниками, мав добре організовану й розгалужену мережу агентів, витрачав на їхнє утримання значні суми, не сумніваючись у їхній корисності. Епоха Наполеона породила таких відомих агентуристів, умілих конспіраторів, кмітливих і діяльних професіоналів, як абат Леклерк, міністр внутрішніх справ Саварі та ін.

У Німеччині у XVIII ст. здобув славу патріарха секретної служби й агентурної роботи Вільгельм Штібер – холонокровний і методичний негласний співробітник «Залізного канцлера». Він уперше в агентурній роботі зробив акцент на використанні агентів-жінок. Штібер вербував їх серед покоївок, служниць, буфетниць, жінок легкої поведінки, домашньої прислуги чиновників, учених, політичних діячів. Він визнавав, що ефективність негласного співробітництва з жінками набагато вища, ніж з чоловіками.

Німецька історіографія, вихваляючи короля Фрідріха II, який виявив себе в 1740 – 1786 рр., високо цінувала його заслуги у створенні добробуту в Німеччині. Розпочавши війну проти Австрії, король відчув нагальну потребу у власній добре організованій розвідці. Посли Німеччини в країнах свого перебування повинні були вербувати таємних агентів і вивідувати секретну інформацію про боєготовність армії противника. Сам Фрідріх II мав при собі довіреного кухаря й до сотні інших агентів, яких поділяв за категоріями:

- 1) важливі агенти – високопоставлені чиновники, придворні, що мають доступ до державних таємниць;
- 2) звичайні агенти, переважно з бідних верств населення, які за невелику плату виконували таємні завдання;
- 3) примусові агенти, які під впливом влади змушені погоджуватися на виконання негласних доручень;
- 4) агенти-двійники – викриті шпигуни супротивника, що погодилися співпрацювати зі своїми викривачами. Як правило, їх використовували для дезінформації своїх перших вербувальників.

Кожна категорія агентів, на думку «короля-філософа», як себе називав Фрідріх II, вимагала особливих умов інструктажу і психологічної підготовки, що поєднувала заохочення і примус (загрози, розправи з ближніми).

У XIX ст. у Німеччині виділяються такі агентуристи, як Альфред Редль та Елізабет Шрагмюллер («фрейле Доктор») – начальники школи підготовки агентів. Серед тих, хто співпрацював зі спецслужбами суперагентів, були такі відомі люди, як Даніель Дефо, П'єр Огюстен Бомарше, Д'Еон-де Бомон, Шульмейстер, Елізабет Ван Лью, Маргарита Гертруда Маклеод (Мата Харі), Натан Хейл, Уолт Дісней та ін. Однією з умов їхньої тривалої та успішної діяльності стала сувора конспірація. У всі століття зміст агентурної роботи, особливо самі агенти, а іноді й агентуристи, були суворо засекречені.

Судочинство на українських землях за часів *Великого князівства Литовського* (сер. XIV – 1569 р.) в основних рисах мало чим відрізнялося від

судочинства Київської Русі. Формами розшуку тут залишалися давньоруські «звід» і «гоніння сліду», а «заклич» називався «поволанням». Коли ж опитування населення та обшук («трус») не давали бажаних результатів, а сам потерпілий не міг вийти на слідів злочинця, то вдавалися до «прослуху» – більш широкого розголошення про факт злочину. Судово-розшукові функції покладалися як на сільську копу, так і державних службовців – вижа, возного, діцького, а також сока – особу, яка за певну винагороду надавала відомості про злочинця, викрадені речі або збіглих селян. Говорячи сучасною мовою, це був приватний детектив. Його наймав потерпілий у справах про крадіжки з осіб, що заслуговували довіру і не були представниками уряду. Головне завдання сока – розшук злочинця, викрадених речей та збирання доказів. На суді він виступав як свідок – обвинувач.

За доби *Козацько-Гетьманської держави* (XVII – XVIII ст.) слідство, в тому числі і розшукові функції, покладалися на потерпілого (позивача), судові органи і органи адміністрації. В практиці сотенних і полкових судів існували так звані «розищики», а також «осавули», які проводили слідчо - розшукові дії, а потім виступали на суді офіційними свідками. У процесі розшуку проводилися опитування населення, обшуки («трус села»), установлювалися довірчі стосунки з особами, які володіли інформацією, а також здійснювалося зовнішнє і внутрішнє спостереження за козаками.

Сиск періоду станово-представницької монархії в Російській імперії та абсолютизму. У період російської держави (XV – поч. XVI ст.) розшук і затримання злочинців покладаються на представників державної влади – «особливих обищиків» (сищиків), яких відряджали «у разі множення в якій-небудь місцевості розбоїв і татей (крадіжок)». Саме з того часу виникає свого роду державна розшукова служба, а «особливих обищиків» треба вважати першими сищиками в Росії. Центральною поліцейсько-судовою установою в Російській державі з 1539 р. став Розбійний приказ, діяльність якого була тісно пов'язана з губними органами. У Москві і московському повіті (XVI ст.) поліцейські функції здійснював Земський приказ, який не тільки відав збором податків, наглядом за порядком і впорядкуванням столиці, але і переслідував злочинців («лихих людей»).

У 1669 р. була створена посада сищика і регламентувалася вона Указом Сенату від 12.10.1711 р. «Про безперешкодний розшук, переслідування сищиками лиходіїв, розбійників і їх спільників», сищикам було наказано «за тими злодіями і розбійниками в погоню гоняти і таких розбійників і лиходіїв ловити». У спеціальній інструкції сищикам, зокрема, дозволялося «оглядати, чи не має у кого фальшивих паспортів», а також застосовувати тортури. Разом з тим, їм заборонялося страчувати злочинців і «вступати в приватні і неналежні їм справи». Діяльність інституту сищиків припинилася за часів імператора Петра III. Їх функції були передані місцевим поліцейським органам – губернським, провінційним і воєводським канцеляріям.

Заслужують на увагу методи, якими користувалися сищики і губні старости у розкритті злочинів. Так, зокрема, перед початком розшуку

проводився так званий «великий повальний обшук», мета якого полягала в отриманні відомостей про осіб, які займалися в даній місцевості крадіжками і розбоєм. Названі при поголовному обшуку «лихі люди» (злочинці) доставлялися в губну хату або вживалися заходи щодо їх затримання. Окрім губних старост і сищиків, розшук злочинця міг проводити і сам потерпілий. Якщо злочинець був йому відомий, то потерпілому видавалася «погонна грамота», яка надавала право вимагати у місцевої влади допомоги при затриманні злочинця. Для розшуку власників викраденого майна складалися і публікувалися списки вилучених у злочинців речей. Під час допитів підозрюваних дуже широко застосовувалися тортури до повного особистого визнання, що вважалося «царицею доказів». Для отримання необхідної інформації про злочинців застосовувалися також такі заходи, як таємне вивідування, використання таємних підсильщиків. Так, царським указом (1695 р.) воеводам наказувалося «про злодіїв і розбійників провідати таємно всякими засобами».

За часів царювання Петра I розшукові функції виконували різні урядові установи: Петербурзька поліцейська канцелярія (з 1715 р.), яка поклала початок створенню в Росії регулярної поліції, Таємна канцелярія розшукових справ (з 1718 р.) – у політичних справах, Контора розшукових справ (з 1724 р.) тощо. У 1719 р. губернаторам наказувалося «тримати таємних підсильщиків, щоб між людьми не було якого-небудь пустування».

У 1763 р. в Петербурзі була встановлена Розшукова експедиція (1763 р.), яку можна вважати першою спеціальною кримінально-розшуковою установою в Росії. Їй доручалося вести «справи татейні, розбійні і убивчі». Проте діяльність цієї експедиції була недовгою, і вже у 1782 р. її функції перейшли частково до Палати кримінальних справ, а частково до слідчого відділення Управи благочинія.

Єдина система розшуку, слідства і суду в губерніях була встановлена законодавчими актами імператриці Катерини II. Розшукові обов'язки у кримінальних справах в повітах покладалися на капітана-справника, а в містах – на городничих і підпорядковану їм поліцію. Прийнятий у 1782 р. Статут благочинія або поліцейський, остаточно відокремив судову владу від слідчо-розшукової і передав останню у ведення загальної поліції.

Сиск XIX – початку XX століть. Значне зростання злочинності у великих містах в середині XIX ст. і відсутність дієвих заходів щодо боротьби з нею, примусило уряд створити у 1866 р. сискну частину при канцелярії Петербурзького градоначальника. Її особовий склад був невеликим і складався з начальника, його помічника, 4 чиновників з особливих доручень, 12 поліцейських наглядачів (сищиків) і 20 вільнонайманих агентів.

Першим керівником Петербурзької сискну поліції став І. Д. Путілін, який за довгі роки служби зарекомендував себе талановитим організатором сиску. Основою організації роботи сискну частини став територіальний принцип: чиновники з особливих доручень закріплювалися за поліцейськими

частинами (відділеннями), а поліцейські наглядачі – за ділянками. У результаті уся територія міста перебувала під наглядом сискиних агентів.

Слідом за Петербургом сискині частини почали створюватися і в інших великих містах – Києві, Одесі, Ризі, Тифлісі, Баку, але єдиної загальнодержавної кримінально-розшукової системи не існувало.

Структурно сискині відділення склалися із чотирьох підрозділів – столів:

- 1) особистого затримання;
- 2) спостереження;
- 3) розшуку;
- 4) довідково-реєстраційного бюро, яке було головною частиною внутрішньої організації сискиної поліції.

Організація роботи чинів сискиної поліції будувалася, як правило, за територіальним (районним) принципом, незважаючи на те, що Інструкціячинам сискиної поліції від 09.08.1910 р. рекомендувала лінійний принцип, тобто спеціалізацію з окремих видів професійної злочинності.

Встановлювалося три категорії спеціалізації:

- вбивства, розбої, грабежі і кримінальні підпали;
- крадіжки і професійні злочинні організації (зломщики, конокради, кишенькові, магазинні, залізничні та інші);
- шахрайства, фальшивомонетництво, підробка документів, різного роду афери, контрабанда, продаж жінок в публічні будинки і за кордон.

У сискиних відділеннях великих міст, створювалися так звані «летючі загони». На них покладалися обов'язки з несення постійних чергувань на вокзалах і ринках, у театрах і ломбардах, інших місцях скупчення громадян, а також проведення обходів і облав на злочинців.

Основними методами діяльності розшукової поліції були використання таємної агентури і зовнішнє спостереження. Один із параграфів вищеназваної Інструкції свідчив, що «чини сискиних відділень мають систематичний нагляд за злочинними і розбещеними елементами шляхом таємної агентури і зовнішнього спостереження».

Таємна агентура (негласні працівники) вербувалися серед злочинного світу, повій, скупників краденого, власників злодійських кубел. Департамент поліції наказував мати агентів не тільки при місцевому сискиному відділенні, але й у містах повітів, а також у місцях значного скупчення людей – вокзалах, ринках, готелях, розважальних закладах тощо. Головне їх завдання – «проводити негласний розшук за гарячими слідами, не чекаючи прибуття чинів поліції». Про роль таємної агентури зі злочинного середовища в розкритті неочевидних злочинів згадував і колишній начальник Харківської сискиної поліції Віталій Володимирович Фон-Ланге. У своїх спогадах він, зокрема, писав: «...Найбільшу користь у справі розшуку можуть дати ті ж злочинці, які виявляються на стороні агентів і які, знаходячись у колі своїх товаришів, дізнаються про вчинені ними злочини і збут краденого, повідомляють відомості працівникам сискиного відділення. Таких агентів необхідно старанно приховувати...».

Винагороду за надану оперативну інформацію агенти могли отримувати або окремо за кожне виконане завдання, або у вигляді щомісячної оплати. Останню форму рекомендувалося використовувати тільки відносно осіб, які не належали до злочинного елемента і заслуговували повної довіри. Але навіть у цих випадках пропонувалося віддавати перевагу відрядній формі оплати. Пояснювалося це тим, що постійний дохід через певний час породжує в агентів-інформаторів спокусу видавати себе за осіб, що перебувають на поліцейській службі.

Після падіння самодержавства у лютому 1917 р. сискні відділення, на відміну від загальної і політичної поліції, не були ліквідовані новою владою.

В Україні перша спроба створити спеціалізований підрозділ по боротьбі з кримінальною злочинністю була зроблена у березні 1873 р. При Київській міській поліції було сформовано сискну частину у вигляді експерименту, за рахунок коштів міської Думи. Проте, не дивлячись на позитивні результати і набутий досвід, цей підрозділ через рік був ліквідований у зв'язку з припиненням фінансування. Через сім років, розпорядженням Київського губернатора від 14 (26).06.1880 р. при міській поліції знов було створено сискну частину, особовий склад якої налічував 17 осіб і складався головним чином із городових, відряджених із міських поліцейських частин.

До кінця XIX століття Київське сискне відділення, як зазначалося в одному з архівних документів, «ледь животіло». Діловодство відділення складалося з двох книг: настольного реєстру для запису «темних осіб» і розшукового алфавіту, а єдиним технічним засобом був фотоапарат, якого придбали в кінці 90-х років. Підняття авторитету київської сискної поліції багато в чому сприяв завідувач сискною частиною Георгій Михайлович Рудий (1901-1907 рр.) – один з новаторів розшукової справи. Після призначення на цю посаду він здійснив службове відрядження до Лондона і Парижу, де ознайомився з організацією й діяльністю кримінальних поліцій Англії та Франції. Повернувшись до Києва, він реорганізував міську сискну поліцію за західноєвропейським зразком: створив при сискній частині антропометричний, фотографічний та довідковий відділи; організував постійні чергування чинів поліції і агентів з метою прийняття заяв й повідомлень про пригоди та проведення розшуку по «гарячих слідах»; запровадив карткову систему нагляду за злочинним елементом, а також добився виділення додаткових коштів і збільшення кількості співробітників на 14 осіб та значного розширення приміщення сискної частини. Він також ставив питання про створення курсів з підготовки фахівців карного розшуку, видання спеціальної поліцейської газети, проведення з'їздів (нарад) сискних чинів з метою обміну досвідом тощо. Таким чином, уже на початку XX ст. Київська сискна поліція не поступалася за своїм впорядкуванням жодній з правильно організованих у Європі сискних поліцій.

Восени 1903 р. Г. М. Рудий за дорученням київського поліцмейстера В. І. Цихоцького відвідав Дрезденську виставку благоустрою міст, поліцейські управління Дрездена, Берліна та Відня, де ознайомився з найважливішими вдосконаленнями у сфері кримінальної поліції (дактилоскопією, слідчою

валізою, застосуванням собак-шукачів тощо), а також постановкою розшукової справи в цих містах. Після повернення він підготував для керівництва доповідну записку, в якій виклав власний проєкт організації дактилоскопічних бюро. Як прихильник нового методу ідентифікації особи, Г. М. Рудий, у січні 1904 р. вперше запровадив при антропометричному кабінеті дактилоскопічне бюро. Він першим почав застосовувати «валізу сищика» для виявлення і дослідження слідів злочину, знайдених на місці події, а також був ініціатором закупки в Німеччині службово-розшукових собак, які вперше у вітчизняній поліцейській практиці почали застосовуватися для розшуку злочинців.

Цей видатний діяч поліції став автором Інструкції чинам Київської сискної поліції (1905 р.) – першого нормативно-правового акту, який не тільки регламентував загальні аспекти організації і діяльності сискного відділення, але й був універсальним практичним посібником криміналіста. В Інструкції підкреслювалося, що сискні чини зобов'язані завжди діяти «цілком таємно і надто обачливо, ...все знати, все бачити» і водночас намагатися не бути ніким поміченими, зберігати ввірену їм службу таємницю і нікому з сторонніх осіб не розповідати про цілі і плани своїх службових дій і «взагалі бути надто стриманими і тактичними».

Відзначаючи роль таємної агентури щодо попередження, виявлення і розкриття злочинів, Інструкція, зокрема, вимагала: «Необхідно пропустити через фільтр дізнання всякі одержувані по справі агентурні відомості, якимиб вони дивними не здавалися і ті з них, які виявляться достовірними, покласти в основу дізнання». Зазначимо, що департаментська Інструкція чинам сискних відділень (1910 р.) з'явилася на п'ять років пізніше за Київську і за своїм обсягом і змістом набагато поступалася останній. Таким чином, Г. М. Рудий не випадково вважається «батьком» вітчизняної дактилоскопії, службового собаківництва, «слідчої валізи», першої Інструкції чинам сискної поліції, а також родоначальником експертно-криміналістичної служби.

Заслужують на увагу і новації щодо організації розшукових підрозділів в Катеринославській губернії (м. Дніпро). Саме тут ще до видання закону про організацію сискної частини вперше почали створювати сискні команди у повітах. Досвід Катеринославської губернії щодо створення розшукових команд у повітах був запозичений земством Полтавської губернії, та поширився на інші повіти губерній.

Адміністрація Катеринославської губернії першою стала ініціатором ще однієї новації в розшуковій справі – створення єдиної централізованої системи кримінального розшуку в губернському масштабі. У 1913 р. в Катеринославі було організовано губернське розшукове відділення. На території України сискні відділення існували у Києві, Одесі, Харкові – 1-го розряду, Катеринославі, Севастополі, Миколаєві – 2-го розряду, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Полтаві, Кременчуці, Севастополі, Херсоні, Бердичеві, Єлисаветграді (нині м. Кропивницький), Керчі, Ялті – 3-го розряду і в Чернігові – 4-го розряду. Після Лютневої революції 1917 р. вони продовжували діяти під різними назвами – кримінально-розшукова міліція, судова міліція, кримінально-розвідувальні

відділення, кримінально - розшукові комісаріати тощо. Ці підрозділи були децентралізовані і підпорядковувалися різним органам влади на місцях.

У травні 1918 р. Міністерство юстиції підняло питання про створення кримінальної міліції. 9 серпня 1918 р. Рада міністрів України ухвалила Закон про статус Української державної варти, згідно з яким у губерніях, отаманствах і повітах створювалися карно-освідомчі відділи, тимчасово підпорядковані МВС. Міністр внутрішніх справ І. О. Кістяківський своїм Циркуляром від 13.08.1918 р. дозволяв губернським старостам і міським отаманам видавати з державних коштів винагороду особам, згодним за гроші повідомляти цінну інформацію для боротьби з кримінальними злочинцями таповстанцями.

Карно-освідомчі відділи були автономними, їх начальники призначалися за згодою прокурора відповідного окружного суду і безпосередньо підпорядковувались у губерніях губернському старості, в отаманства – міському отаману, у повітах – повітовому старості. Загальне керівництво здійснював інспекторський відділ Державної варти, у функціональні обов'язки якого було включено також реєстрацію злочинців, організацію антропометричних, фотографічних і дактилоскопічних кабінетів, нагляд за ними на місцях тощо. За підрахунками дослідників, загальна чисельність карно-розшукової варти в Українській Державі становила близько 4 тисячі осіб.

За часів *Директорії УНР* карно-розшукові відділи увійшли до складу народної міліції, а загальне керівництво ними здійснював Адміністративно - політичний департамент МВС.

Правовою базою організації карного розшуку *радянської України* став декрет Ради Народних Комісарів УРСР «Про організацію судово-карного розшуку» від 16 квітня 1919 р., який не тільки юридично закріпив правове положення вже діючих у деяких містах карно-розшукових установ, а й визначив їх єдину на території республіки організацію. На відміну від РРФСР та інших радянських республік в Україні ця організація мала свої особливості: карний розшук УРСР був підпорядкований НКЮ і складався із судово-карного розшуку, в обов'язки якого входило застосування оперативно-розшукових заходів, та судово-карної міліції, на яку покладалося здійснення дізнання.

Першим відомчим нормативним актом, який сконцентрував у собі правові, організаційні і тактичні засади діяльності агентурного апарату карного розшуку, була Інструкція з організації таємної агентури в установах карного розшуку, затвердженій НКВС УРСР 02.01.1922, в якій зокрема, зазначалося, що таємна агентура складається з таємних розвідників та негласних інформаторів. Інструкція розкривала поняття «таємний розвідник» і «негласний інформатор», визначала коло осіб, які можуть бути залучені до конфіденційного співробітництва, регламентувала їх функціональні обов'язки, указувала на різноманітні форми конспірації, забороняла співробітникам таємних частин застосовувати провокацію тощо. До Інструкції додавалися анкета і підписка-зобов'язання інформатора.

За способом діяльності розвідка поділялася на зовнішню і внутрішню. У боротьбі з бандитизмом, наприклад, зовнішня розвідка полягала у збиранні розвідниками оперативної інформації як серед населення, так і по можливості, від самих учасників банд. Внутрішня розвідка здійснювалася, як правило, у тих випадках, коли інформація, добута зовнішньою розвідкою, вимагала повноти і уточнення. З цією метою розвіднику давалося завдання зблизитися з бандою або увійти до її складу, робити все необхідне, щоб сприяти скорішій її ліквідації. З цією метою вони повинні були своєчасно повідомляти озброєному загонові, що переслідував банду, про розташування останньої, її озброєння, боєздатність, про способи і можливості її несподіваного захоплення.

У липні 1922 р. в результаті подальших організаційних пошуків карний розшук було виділено зі складу міліції у самостійний орган, що безпосередньо підпорядковувався НКВС УРСР за повної адміністративно - господарської автономії. Але в серпні 1923 р. Укрцентррозшук і Головміліцію знову було об'єднано в Головне управління міліції і розшуку УРСР. Після цього карний розшук став складовою частиною міліції і більше як самостійний орган не існував. Основними напрямками діяльності карного розшуку в цей період були боротьба з бандитизмом, дезертирством, фальшивомонетництвом, конокрадством, самогоноварінням, дитячою безпритульністю тощо. Серед основних методів оперативно-розшукової діяльності, якими користувалися працівники карного розшуку, були: обходи, облави, засідки, обшуки, особистий пошук, внутрішнє (агентурне) і зовнішнє спостереження тощо.

У період *Другої світової війни* діяльність апарату карного розшуку була спрямована головним чином на охорону тилу, боротьбу з бандитизмом, дезертирами, мародерами та іншими злочинцями; оперативне обслуговування установ виконання покарань, а також надання допомоги органам державної безпеки у боротьбі з ворожою агентурою та диверсійними групами, що діяли в тилу.

У *післявоєнні часи* основні напрями діяльності карного розшуку визначалися оперативною обстановкою, яка склалася на той час у державі. Зокрема, на нього, як і раніше, покладалася функція щодо попередження, припинення і розкриття злочинів; боротьба з бандитизмом, дитячою безпритульністю; вилучення зброї у населення; розшук осіб, які втратили зв'язок зі своїми родичами під час війни; надання допомоги іншим міліцейським службам в охороні громадського порядку, державної власності та приватного майна громадян; у дотриманні паспортної і дозвільної систем, а також у виконанні інших завдань щодо зміцнення правопорядку.

Значне зростання у післявоєнний період бандитських проявів зумовило керівництво МВС СРСР здійснити реформування оперативних підрозділів. Циркуляром від 03.12.1946 року працівники карного розшуку районної ланки в оперативному відношенні підпорядковувалися створеним управлінням (відділам) боротьби з бандитизмом. Їх основним завданням було розслідування злочинів, розшук і затримання злочинців, які скоїли вбивства, розбої, збройні і групові грабежі, а також оперативна робота щодо запобігання цим злочинам.

Наступна серйозна реорганізація карного розшуку була здійснена в 1949 р., коли провідні міліцейські служби були передані з МВС до Міністерства державної безпеки (МДБ) з метою розширення функцій міліції щодо забезпечення державної безпеки. У складі Головного управління міліції МДБ було організовано три управління: міліцейської служби; карного розшуку; боротьби з розкраданням соціалістичної власності і спекуляцією, а також створені політичний відділ і науково-дослідні інститути криміналістики. В апаратах карного розшуку було запроваджено посадити сищиків, які були покликані підвищити ефективність боротьби зі злочинними елементами, які активізувалися у воєнні та післявоєнні роки. Карний розшук перейменовувався на карний сиск, а його діяльність регламентувалася наказом МДБ СРСР «Про перебудову карного розшуку і заходи щодо посилення боротьби з кримінальною злочинністю» від 19 січня 1951 року.

У 1953 р. союзні і республіканські Міністерства державної безпеки і внутрішніх справ були об'єднані в єдине союзно-республіканське міністерство внутрішніх справ. Карний розшук у 1954 р. отримав свою попередню назву, а інститут сищиків було ліквідовано.

Першою спробою легалізувати поняття та завдання оперативно-розшукової діяльності на законодавчому рівні (до цього вона регламентувалася виключно відомчими нормативними актами) стало прийняття Верховною Радою СРСР 25.12.1958 р. Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, де ст. 29 визначала органи міліції органом дізнання і надавала їм право застосовувати необхідні оперативно-розшукові заходи з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили. Ця норма Основ, хоча і мала обмежене та непевне формулювання, була запозичена Кримінально-процесуальними кодексами союзних республік, прийнятими у 1960-1961 роках. Зокрема, в КПК УРСР можливість проведення оперативно-розшукової діяльності органами дізнання закріплювалося у ст. 103, яка передбачала, що «на органи дізнання покладається вжиття оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили».

Друга половина *60-70-х років ХХ століття* характерна для апаратів карного розшуку значною роботою щодо перебудови їх діяльності з урахуванням завдань, які стали перед державою і органами внутрішніх справ в умовах проголошення курсу на демократизацію суспільного життя. Незважаючи на те, що рівень злочинності в державі у порівнянні з 50-ми роками значно знизився, проблема боротьби зі злочинністю залишалася досить гострою. Особливу турботу суспільства викликали хуліганські прояви і злочинність неповнолітніх, а також значна кількість злочинів, учинених рецидивістами та особами, які ніде не працювали і не навчалися. Напрямки роботи карного розшуку, організація і тактика його практичної діяльності, розстановка сил і засобів, правові основи служби були визначені низкою законодавчих і відомчих нормативних актів, виданих у цей період.

За період *незалежності України* оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ, а наразі й Національної поліції, з урахуванням

досвіду минулого ефективно сприяє інтересам протидії злочинності в умовах розбудови демократичного суспільства.

Таким чином на всіх історичних етапах розвитку країни оперативно-розшукова діяльність була та залишається дієвим засобом боротьби з кримінальною злочинністю, ефективним інструментом захисту прав та інтересів людини, власності, суспільства і держави.

1.2. Становлення теорії оперативно-розшукової діяльності як самостійної галузі наукових знань

Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції України як суспільно корисна державно-правова функція ґрунтується на наукових засадах, що складаються з правових концепцій, теорій, системи поглядів і наукових положень.

Свого часу в рамках кримінально-процесуальної науки виникла наука криміналістика, а потім з останньої виділилася теорія оперативно-розшукової діяльності. Незважаючи на те, що як вид правоохоронної діяльності розшук з'явився значно раніше криміналістики, тим не менше, формування останньої як самостійну науку відбулося раніше теорії оперативно-розшукової діяльності. Криміналістика як наука сформувалася в ХІХ ст., а теорія оперативно-розшукової діяльності як самостійна галузь знань була визнана завдяки зусиллям вчених радянського періоду розвитку країни, а також нинішнього покоління.

Основи майбутніх наукових досліджень і узагальнень у галузі оперативно-розшукової діяльності, контррозвідки і розвідки закладалися в 20-30-х роках ХХ ст. Поряд із питаннями кримінального розшуку в ці роки було розпочато поглиблену розробку організації і тактики оперативно - розшукової діяльності по боротьбі з розкраданнями державного і громадського майна, пов'язана з утворенням в системі міліції виділених із карного розшуку апаратів по боротьбі з розкраданням соціальної власності (БРСВ) (1937 р.).

До першої половини 50-х років у зв'язку з воєнним періодом і обстановкою підвищеної секретності представники правових наук були позбавлені можливості брати участь у дослідженнях оперативно-розшукових проблем. Поштовхом до самостійного розвитку теорії оперативно - розшукової діяльності та визнання її як самостійної навчальної дисципліни послужив післявоєнний розвиток кримінально-процесуального законодавства, науки кримінального права, кримінального процесу і криміналістики.

Вирішальний внесок у справу становлення теорії оперативно - розшукової діяльності зробила створена в 1954 р. Вища школа МВС СРСР, а в 1956 р. – її самостійна кафедра оперативної роботи. Під керівництвом першого начальника кафедри ОРД професора А.Г. Лекаря на потужній науковій теоретичній основі з'явилися глибокі теоретико - прикладні роботи, що поклали початок подальшим науковим дослідженням, втіленим у навчальних посібниках, методичних рекомендаціях, підручниках і монографіях у сфері

оперативно-розшукової діяльності. Великий внесок у розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності зробили наукові співробітники Всесоюзного науково-дослідного інституту МВС СРСР, провівши в 70-ті роки XX століття низку фундаментальних досліджень проблем оперативно-розшукової діяльності.

Відчутним доказом визнання оперативно-розшукової діяльності як самостійної галузі знання, безсумнівно, стало видання у 1965 р. першого в історії СРСР підручника «Основи оперативно-розшукової діяльності органів міліції УРСР», а також у 1966 р. видання Вищою школою МОГП СРСР фундаментального підручника – «Основи оперативно-розшукової діяльності органів охорони громадського порядку» під редакцією комісара міліції А.Я. Кудрявцева. У подальшому зусиллями видатних вчених у сфері оперативно-розшукової діяльності (В.М. Атмажитов, І.І. Басецький, В.П. Бахін, А.Ф. Возний, Д.В. Гребельський, В.А. Лукашов, А.Г. Лекарь, С.С. Овчинський, П.А. Олійник, В.Г. Самойлов та ін.) було проведено ряд глибоких фундаментальних досліджень у сфері оперативно-розшукової діяльності, що забезпечили не тільки вдосконалення її організації і тактики, але і перше в історії її законодавче регулювання.

У період незалежності України суттєвий внесок у розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності в Україні зробили К.В. Антонов, О.М. Бандурка, В.І. Василичук, М.Л. Грібов, О.Ф. Долженков, Е.О. Дідоренко, В.П. Захаров, В.А. Іщенко, А.М. Кислий, Я.Ю. Кондратьєв, І.П. Козаченко, С.І. Мінченко, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, В.Д. Пчолкін, М.Б. Саакян, О.П. Снігерьев, В.Є. Тарасенко, І.Ф. Хараберюш, В.В. Шендрик та інші.

Прийняття у 1992 році Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також результати багаторічних теоретичних досліджень у цій сфері, інтереси практики боротьби зі злочинністю створили на теперішній час основу єдиної для всіх українських правоохоронних органів і спецслужб науки про ОРД. Сформована оперативно-розшукова теорія – галузь наукових знань, яка покликана озброювати практику боротьби зі злочинністю всіх оперативно-розшукових органів системою наукових висновків і рекомендацій, необхідних для ефективної організації та здійснення оперативно-розшукових заходів, створення правових, організаційних, інформаційних, методичних, кадрових та ресурсних передумов і умов їх успішної діяльності.

Як і будь-яка наука, теорія оперативно-розшукової діяльності має свій предмет, об'єкт і методи дослідження.

Предмет теорії оперативно-розшукової діяльності становлять певні закономірності об'єктивної дійсності, які вивчає юридична наука в цілому. Його зміст складають:

- закономірності, які проявляються в системі відносин (правових, інших), що складаються у сфері ОРД;
- характеристики заходів боротьби зі злочинністю, що здійснюються із застосуванням оперативно-розшукових сил, засобів і методів;

- дослідженні правових основ ОРД, вивченні оперативно - розшукової практики (закономірний зв'язок між таємним характером вчинюваних злочинів і необхідністю використання для їх попередження і розкриття, негласних оперативно-розшукових засобів і методів), закономірності, що виникають і проявляються в організації ОРД;

- закономірності, які проявляються в процесі отримання, перевірки, фіксації та використання оперативно-розшукової інформації.

Діалектичний взаємозв'язок існує між способами дій злочинців з підготовки, учинення злочинів, приховування слідів протиправних дій і тактичних прийомів їх виявлення і розкриття. Проте методи виявлення, попередження і розкриття злочинів розробляються не тільки теорією оперативно-розшукової діяльності, але й кримінальним процесом, криміналістикою, кримінологією та іншими юридичними науками.

Теорія оперативно-розшукової діяльності досліджує такі організаційні форми діяльності оперативних підрозділів, як вивчення і оцінка оперативної обстановки; підбір, розстановка і використання негласних працівників в аспекті ОРД з точки зору їх відповідності висновкам про стан оперативної обстановки; фінансове та матеріально-технічне забезпечення; внутрішню і зовнішню взаємодію суб'єктів ОРД та ін. Грунтуючись на емпіричних даних, теорія оперативно-розшукової діяльності розробляє науково обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності ОРД з метою виявлення, попередження і розкриття кримінальних правопорушень.

Об'єкт пізнання теорії оперативно-розшукової діяльності становлять:

- злочинність як соціально-правове явище;
- оперативно-розшукова діяльність як один із видів суспільної практики боротьби зі злочинністю;
- правове регулювання оперативно-розшукової діяльності.

Метод теорії оперативно-розшукової діяльності – це система пізнавальних прийомів, що використовуються як для побудови самої теорії, так і для застосування теорії в практиці пізнання її предметної галузі – оперативно-розшукової діяльності. У сучасній системі юридичних наук сформульовано таке визначення теорії ОРД.

Теорія оперативно-розшукової діяльності – це наука, що досліджує закономірності механізму вчинення злочинів та протидії кримінального середовища, виникнення інформації про злочин і його учасників, збору, оцінки та використання фактичних даних про них, розробляє правові, організаційні, методичні та тактичні основи ефективного застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів по боротьбі зі злочинністю. Результати теоретичних досліджень у цій сфері та інтереси практики боротьби зі злочинністю створили на теперішній час основу єдиної для всіх українських правоохоронних органів і спецслужб науки про ОРД.

Оперативно-розшукова теорія – галузь наукових знань, яка покликана озброювати практику боротьби зі злочинністю всіх оперативно-розшукових

органів системою наукових висновків і рекомендацій, необхідних для ефективної організації та здійснення оперативно-розшукових заходів, створення правових, організаційних, інформаційних, методичних, кадрових та ресурсних передумов і умов їх успішної діяльності.

Теорія ОРД склалася як самостійна галузь наукового знання в результаті диференціації системи наук кримінального циклу. Розвиваючись у рамках криміналістики, теорія ОРД почала формувати специфічну систему знань, що вивчають таємні дії злочинців, типові ознаки латентних злочинів і найбільш ефективні (переважно негласні) сили, засоби та методи, які застосовуються оперативними підрозділами для виявлення злочинів, їх попередження та розкриття, забезпечення невідворотності покарання винних у їх скоєнні.

Як наука, теорія оперативно-розшукової діяльності вивчає:

- механізм вчинення злочинів і дії осіб, які їх замислюють, підготовляють і здійснюють, а також які переховуються від слідства і суду, відбування покарання;
- усе типове, що повторюється, стійке і характерне для застосування негласних сил, засобів та методів боротьби з неочевидними злочинами, розкриття яких іншими засобами неможливо;
- нормативно-правове регулювання оперативно-розшукової діяльності;
- організацію і тактику діяльності оперативних підрозділів.

Узгоджене наукове осмислення названих елементів предмета теорії ОРД зумовлено наявністю взаємозв'язку і взаємозалежності між способами вчинення злочинів, поведінкою злочинців і тактикою застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів по їх викриттю. Наприклад, отримання інформації про задуми і злочинні наміри, плани організованої групи або злочинної організації може бути забезпечене тільки засобами ОРД.

Дослідження місця теорії оперативно-розшукової діяльності в системі правових наук дозволяє констатувати таке:

- зародившись у межах кримінальної, кримінально-процесуальної і криміналістичної наук, теорія ОРД під впливом суспільних, природничих та технічних наук, досягнення і знання яких вона творчо осмислювала для вирішення своїх завдань, сформувалася в юридичну науку;
- об'єкт і предмет пізнання теорії ОРД визначається таким соціальним явищем, як злочинність. Її службова функція, вирішувани нею завдання належать до правової сфери діяльності державних органів, до правових процесів і правовідносин, що виникають при здійсненні діяльності звиявлення, попередження, розкриття та розслідування злочинів;
- рекомендації, що розробляються теорією оперативно-розшукової діяльності для практики, мають правову основу, спрямовані на вирішення завдань кримінального судочинства, сприяючи ефективному, об'єктивному розслідуванню кримінальних проваджень та їх судовому розгляду;
- юридичний характер теорії ОРД проявляється в нормативно- юридичній функції, властивій їй як галузі правознавства, у силу чого її наукові

рекомендації враховуються в нормотворчій діяльності законодавця, в міждисциплінарних дослідженнях кримінально-правових наук.

Оскільки в ході оперативно-розшукової діяльності здійснюється пошук і фіксація фактичних даних, що відображають і відтворюють юридично значущі риси певних подій і фактів, така діяльність, безсумнівно, являє собою процес пізнання. Пізнання в цій сфері вимагають високої професійної майстерності працівників оперативних підрозділів і подолання труднощів, зумовлених особливостями вчинення злочинів, а також поведінкою і тактикою злочинців.

У зв'язку з тим, що ознаки злочинних діянь об'єктивно відображаються у зовнішньому середовищі в різних формах і зумовлюються закономірностями виникнення фактичних даних як джерел доказів, виявляючи їх у ході оперативно-розшукової діяльності, працівники оперативних підрозділів забезпечують процес встановлення істини у кримінальному провадженні, а також набувають певні знання про ознаки та мотиви злочинів, їх способи та причетних до них осіб. Отже, пізнання об'єктивної дійсності наповнює весь зміст оперативно-розшукової діяльності.

Наукові знання в теорії оперативно-розшукової діяльності за часи її становлення як науки у своїй сукупності являють собою певну систему. Систему теорії ОРД становлять:

- загальна теорія ОРД;
- оперативно-розшукова тактика;
- оперативно-розшукова методика;
- оперативна техніка.

Теорія оперативно-розшукової діяльності має свої принципи, понятійний апарат, визначення і теоретичні концепції, а також методи пізнання і прогнозування розвитку оперативно-розшукової діяльності як процесу.

Розвиваючись від загального до конкретного і від конкретного до загального, теорія оперативно-розшукової діяльності концентрує свою увагу на окремих наукових напрямках (теорія документування, вчення про оперативно-розшукові версії, вчення про оперативно-розшукову інформацію та ін.), що являють собою окремі оперативно-розшукові теорії, перелік яких поповнюється відповідно до рівня розвитку науки та вдосконалення практики боротьби зі злочинністю.

У системі правових наук теорія оперативно-розшукової діяльності тісно пов'язана з кримінальним правом, кримінальним процесом, криміналістикою, криминологією, психологією та іншими галузями наукових знань, що справляють суттєвий вплив на її подальший розвиток.

Теорія оперативно-розшукової діяльності розробляє методики дій працівників оперативних підрозділів, спрямованих у першому випадку – на запобігання злочину, у другому – на виявлення і викриття винних, отримання фіксацію фактичних даних, які можуть бути доказом їхньої провини.

У своєму розвитку теорія оперативно-розшукової діяльності використовує досягнення, положення і концепції кримінально-виконавчого права, науки державного управління та адміністративного права, міжнародного

права, економічних наук, природничих наук у сфері високих технологій, забезпечення інформаційної безпеки та інших галузей знань.

Наукові знання теорії оперативно-розшукової діяльності в сукупності утворюють певну систему.

Система теорії оперативно-розшукової діяльності на сучасному етапі розвитку може бути представлена таким чином: загальна теорія оперативно-розшукової діяльності; засоби оперативно-розшукової діяльності; оперативно-розшукова тактика; оперативно-розшукова методика.

До змісту загальної теорії оперативно-розшукової діяльності входять основні ідеї, принципи, поняття, категорії, визначення, терміни і теоретичні концепції, а також методи їх пізнання і розвитку. Як структурні розділи вона включає в себе ряд окремих оперативно-розшукових теорій:

- вчення про пізнавальний, діяльнісний та організаційний елементи оперативно-розшукової діяльності;
- теорія наукових методів оперативно-розшукової діяльності;
- вчення про мову і систематику оперативно-розшукової діяльності;
- вчення про оперативно-розшукову інформацію;
- вчення про оперативно-розшукові версії;
- теорія оперативного обслуговування;
- теорія оперативно-розшукового документування;
- вчення про оперативні комбінації і тактичні операції.

При здійсненні досліджень щодо проблем ОРД та отримання відповідних знань використовуються підходи: гуманістичний, антропологічний, аксіологічний, психологічний, генетичний, системний та інші.

З огляду на те, що всі явища та процеси відбуваються у тісному взаємозв'язку й взаємозалежності, методологічною основою пізнання у сфері ОРД є діалектичний принцип, а також принципи об'єктивності, науковості, системності, комплексності, логічності.

Як загальнонаукові використовуються методи: концептуально-порівняльний, системно-структурний, аналітико-синтетичний, програмно-цільовий.

З міждисциплінарних методів слід назвати методи моделювання, історико-соціальний, статистичний, соціологічний, психологічний.

Використовуються, звичайно, і специфічні методи пізнання проблем оперативно-розшукової діяльності: оперативно-евристичний, ознайомчо-документальний, а також інтерв'ювання та анкетування працівників оперативних підрозділів.

Відомо, що право на самостійне функціонування науки набуває така система знань, яка своїм зосередженням має свої специфічні закономірності, які відрізняють її від інших наук. Теорія оперативно-розшукової діяльності сформувалася в самостійну галузь наукового знання під одночасним впливом загальнонаукових принципів інтеграції і диференціації системи юридичних наук.

Розвиваючись у рамках юридичних наук, теорія оперативно-розшукової діяльності сформувала власну систему специфічних знань, що вивчають закономірності прихованих дій злочинців і проблемні ситуації, пов'язані із застосуванням і використанням оперативно-розшукових засобів і методів при виявленні, попередженні та розкритті злочинних діянь, а також розшуку злочинців і осіб, зниклих без вести. Це й зумовлює самостійне місце теорії оперативно-розшукової діяльності в системі правничих наук.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Витоки оперативно-розшукової (сискної) діяльності. Сиск античних часів.
2. Сиск епохи феодалізму.
3. Прийоми та засоби розшуку Київської Русі (IX – поч. XIII ст.).
4. Розшук за часів феодальної роздробленості (поч. XIII – XIV ст.).
5. Судочинство на українських землях за часів Великого князівства Литовського (сер. XIV – 1569 р.) та за доби Козацько-Гетьманської держави (XVII – XVIII ст.).
6. Розвиток вітчизняної оперативно-розшукової науки у XX ст.
7. Об'єкт, предмет та методи теорії ОРД. Визначення теорії ОРД.
8. Міждисциплінарні зв'язки теорії ОРД з кримінальним і кримінальним процесуальним правом, криміналістикою, кримінологією, психологією та ін.
9. Система теорії оперативно-розшукової діяльності.

Тема 2. ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Поняття та завдання оперативно-розшукової діяльності

В умовах воєнного стану сучасна криміногенна ситуація в Україні – якісно новий феномен як за масштабами злочинних проявів, так і за ступенем їх руйнівного впливу на життєдіяльність суспільства, права і свободи громадян. За останні роки відбулася трансформація організованої злочинності в нашій країні, зросла кількість організованих злочинних формувань, які мають чітку ієрархічну структуру, використовують новітні технічні засоби забезпечення протиправної діяльності, протидії правоохоронним органам.

Сьогодні динаміку і структуру злочинності, поряд із традиційними причинами й умовами, продовжують визначати криміногенні фактори, що випливають із труднощів соціального й економічного розвитку суспільства. На цьому фоні відбулося відхилення ціннісних орієнтирів окремих груп населення в бік протиправного способу життя, що призвело до зміцнення такого суспільно небезпечного явища як організована злочинність.

Наявність злочинності, її поширення серед усіх верств населення та, відповідно, її деструктивний вплив на майже всі процеси, що відбуваються в державі, спонукає правоохоронні органи постійно вдосконалювати методи та заходи протидії останній. Сьогодні в Україні відбуваються процеси розвитку та становлення правової, демократичної держави, але, нажаль, вони супроводжуються соціально-економічною та культурно-етичною кризами у суспільстві, що, в свою чергу, призводить до підвищення рівня злочинності. Проблема поширення злочинності була раніше й залишається дотепер досить актуальною для українського суспільства та потребує негайного реагування з боку вповноважених державних правоохоронних органів.

Насамперед необхідно усвідомлювати, що процес розбудови суверенної держави неможливий без ефективної роботи її правоохоронних органів, без відповідних дієвих правових інститутів, без використання усіх наявних можливостей.

З прийняттям 18 лютого 1992 року Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» цей вид суспільно обумовленої діяльності отримав цілковите визнання, став легітимним. З цього часу оперативно-розшукова діяльність отримала законодавче визначення, та, відповідно до положень ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», представляє собою систему гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Оперативно-розшукова діяльність має виключно державно-правовий характер, що зумовлене, насамперед, її законодавчим визначенням та санкціонуванням державою. Статтею 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» чітко визначено обмежене коло суб'єктів,

уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, тому лише вони мають право на здійснення такої діяльності та виступають від імені держави. При цьому всі елементи оперативно-розшукової діяльності, тобто її сили, засоби, методи, форми тощо, застосовуються виключно в порядку та межах, визначених Законом й підзаконними нормативно-правовими актами, що регулюють суспільні відносини у сфері оперативно-розшукової діяльності. Крім того, оперативно-розшукова діяльність підконтрольна державним органам та спрямована на забезпечення інтересів безпеки громадян, суспільства і держави.

Оперативно-розшукова діяльність суттєво відрізняється від будь-яких інших видів діяльності та має яскраво виражений пошуковий характер. Так, усі її заходи законодавчо визначаються як пошукові та контррозвідувальні.

Пошукові заходи – це дії працівників оперативних підрозділів щодо встановлення ще невідомих подій злочину та осіб, які причетні до їх вчинення, а також злочинів, що готуються або вчинені невстановленими особами.

Контррозвідувальні заходи вживають оперативні підрозділи в межах визначеної чинним законодавством компетенції (наприклад, оперативні підрозділи Служби безпеки України). В системі Національної поліції України, як правило, ці заходи здійснюються підрозділами внутрішньої безпеки з метою попередження, виявлення та припинення будь-яких форм протидії організованих груп чи злочинних організацій оперативним підрозділам, а також виявлення корумпованих працівників Національної поліції.

У системі гласних і негласних заходів оперативно-розшукової діяльності негласні мають більш питому вагу. Це зумовлено, перш за все, тим, що, як правило, тяжкі й особливо тяжкі злочини готуються замаскованими способами, особи, які їх вчинили, переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, розвідувально-підривна діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України здійснюється конспіративно на професійній основі тощо. Тому й відповідні оперативні підрозділи повинні мати в своєму арсеналі достатні можливості щодо здійснення негласних заходів оперативно-розшукової діяльності, які здійснюються неочевидно, приховано як від оточуючих осіб, в тому числі й інших працівників правоохоронних органів, які не беруть в них участі, так і, в першу чергу, від об'єктів цієї діяльності, тобто осіб та груп, відносно яких вони здійснюються.

Розвиток наук, широке впровадження науково-технічних досягнень в усіх сферах боротьби з кримінальними проявами, постійне зростання науково-технічної оснащеності правоохоронних органів України привели до виникнення самостійної групи науково-технічних засобів, які отримали назву «оперативна техніка» або «оперативно-технічні засоби». Ці засоби обслуговують істотно відмінну від слідчої сферу боротьби зі злочинністю – оперативно-розшукову діяльність, у межах якої з'явилися, здобули розвиток і спеціальне нормативне закріплення. Про це свідчить, наприклад, той факт, що більша частина засобів криміналістичної техніки за необхідності може бути

використана (і використовується) поза слідчими діями для досягнення завдань оперативно-розшукової діяльності. Проте далеко не всі засоби оперативної техніки застосовуються, а одержані за їх допомогою дані реалізуються в кримінальній процесуальній діяльності. Отже, можна говорити про наявність поряд з криміналістичною технікою і переважно на її основі засобів і методів оперативної техніки, які відрізняються цільовою спрямованістю, формами, специфічними ознаками і прийомами застосування, особливістю нормативної регламентації, юридичною природою одержаних за їх допомогою даних.

Традиційно під групою оперативної техніки розуміється сукупність технічних засобів і спеціальних пристроїв, які використовуються правоохоронними органами при здійсненні оперативно-розшукових заходів з метою попередження підготовлюваних, розкриття вчинених злочинів та розшуку злочинців.

Розробка технічних засобів і прийомів для оперативно-розшукової діяльності не може провадитися «за рамками» криміналістики, без урахування її положень і рекомендацій. Не можна, наприклад, кваліфіковано здійснити оперативне документування технічними засобами без знання закономірностей слідоутворення, прийомів та способів виявлення слідів, уміння правильно їх фіксувати, вивчати й використовувати.

Спеціальні оперативно-технічні засоби складають підґрунтя оперативної техніки, їх використання обмежується тільки сферою оперативно-розшукової діяльності, на відміну від інших суміжних груп технічних засобів, застосування яких допускається (та практикується) в інших напрямках діяльності правоохоронних органів. Окремі оперативно-технічні засоби, які відрізняються конструктивною складністю або особливістю її експлуатації, доцільно застосовувати після консультації з фахівцями експертно-криміналістичних підрозділів або підрозділів оперативно-технічних заходів, або безпосередньо за їх участю.

Таким чином, під оперативною технікою (оперативно-технічними засобами) слід розуміти сукупність спеціальних (власне оперативних), деяких видів криміналістичних та інших (у широкому розумінні) науково-технічних засобів, прийомів і методів, які використовуються органами Національної поліції для здійснення покладених на них Законом та підзаконними актами оперативно-розшукових функцій із запобігання, розкриття злочинів, розшуку злочинців та інших осіб, а також матеріальних об'єктів.

Технічні засоби оперативно-розшукового призначення (оперативна техніка) є одними з основних в оперативно-розшуковій діяльності, їх найбільш характерна і визначальна риса – це можливість застосування в розвідувально-пошуковій роботі, спрямованій на виявлення і фіксацію осіб, предметів і фактів, пов'язаних з підготуванням або вчиненням злочинів.

Оперативна техніка, що використовується в оперативно-розшукових заходах, призначена:

- для виявлення і фіксації даних, які вказують на факти злочинної діяльності та причетності до неї конкретних осіб;

- для відшукування предметів, документів, які можуть використовуватися в оперативно-розшуковій діяльності, у процесі кримінального провадження;

- для здійснення заходів, спрямованих на виявлення і нейтралізацію причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень.

Оперативна техніка як засіб оперативно-розшукової діяльності – це комплекс спеціально виготовлених або пристосованих приладів, пристроїв, апаратів, хімічних речовин, індикаторів тощо для переважно негласного (зашифрованого) застосування при здійсненні оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій, їх правомірного використання з метою попередження та розкриття злочинів, розшуку зниклих злочинців і безвісно відсутніх осіб.

Застосування оперативної техніки сприяє вирішенню низки оперативно-розшукових завдань, а саме:

- виявленню і фіксації відомостей, які вказують на факти злочинної діяльності, а також осіб, причетних до неї;

- створенню умов, сприятливих для виникнення та виявлення слідів злочину і дій зловмисників;

- забезпеченню конспірації під час проведення оперативних комбінацій таїнших розшукових заходів;

- документуванню протиправних дій осіб, які перевіряються з метою отримання фактичних даних, які можна використати під час кримінального провадження;

- виявленню фактів використання злочинцями технічних засобів.

Дотримання вимог законності при використанні оперативно-технічних засобів означає, що кожний прилад, пристрій, речовина, комп'ютерна програма тощо або їх сукупність можуть застосовуватися лише для забезпечення ефективності боротьби з кримінальними правопорушеннями. Порядок застосування оперативних засобів і використання отриманих результатів має відповідати вимогам нормативних актів. Крім того, специфіка проведення окремих оперативно-розшукових заходів з використанням технічних засобів не виключає вторгнення в приватне життя людей, стосовно яких ця техніка використовується. Саме тому законодавством і відомчими нормативними актами чітко визначено умови і порядок застосування технічних засобів і підрозділи, які мають право їх використовувати в оперативно-розшуковій діяльності.

Разом із тим, категорично забороняється застосовувати такі технічні пристрої, а також хімічні, психотропні та інші речовини, що можуть завдати шкоди здоров'ю працівників, які ними користуватимуться, населенню, тваринному та рослинному світові, навколишньому середовищу.

Ініціаторами й суб'єктами застосування технічних засобів в оперативно-розшукових заходах виступають працівники оперативних підрозділів, у провадженні яких знаходяться оперативно-розшукові справи або інші

матеріали, якщо їх розгляд потребує проведення оперативно-розшукових заходів із використанням оперативної техніки.

У разі необхідності кваліфікованого застосування оперативної техніки до проведення оперативно-розшукових заходів залучаються фахівці – співробітники експертно-криміналістичних чи оперативно-технічних підрозділів. На період проведення оперативно-розшукового заходу ці співробітники організаційно підпорядковуються оперативним працівникам і діють під їх контролем. На них у повному обсязі поширюються вимоги щодо дотримання законності та конспірації при використанні оперативної техніки. У випадках, коли застосування спеціальної техніки пов'язане з тимчасовим обмеженням прав людини і проводиться лише з дозволу слідчих суддів, оперативно-розшукові заходи здійснюються тільки оперативно - технічними підрозділами Національної поліції України.

Крім фахівців оперативно-технічних підрозділів, до використання окремих приладів чи пристроїв у розшукових цілях з ініціативи оперативних працівників, у разі потреби, можуть залучатися працівники інших служб Національної поліції України або представники громадськості. В окремих випадках з дозволу керівників підрозділів Національної поліції України допускається, за певних обставин, застосування окремих видів технічних засобів негласними працівниками.

Застосування оперативної техніки, як і інших засобів ОРД, виконує допоміжну (забезпечувальну) функцію щодо негласної роботи, інших форм і методів оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій. Разом з тим, без використання спеціальних технічних засобів проводити деякі оперативно-розшукові заходи надто важко, малоефективно або зовсім неможливо. Наприклад, без відповідної техніки важко вести спостереження в громадських місцях, здійснювати документування (фіксацію) фактів злочинної діяльності, проводити операції щодо затримання злочинців. Без спеціальних приладів, апаратури, пристроїв не можуть бути ефективними такі оперативно-розшукові заходи як дослідження предметів і документів, зняття інформації з технічних каналів зв'язку тощо. Фактично безрезультатним буде спостереження у темний час доби без приладів нічного бачення, важко відшукати ретельно заховані трупи, знаряддя злочинів, коштовності, здобуті злочинним шляхом, деякі сліди злочинів.

Таким чином, значення оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції України полягає в забезпеченні ефективності роботи щодо виявлення, попередження, припинення злочинів, їх швидкого і повного розкриття, активного розшуку злочинців та інших осіб, які становлять оперативний інтерес, персоніфікації невідомих трупів.

Використання оперативної техніки сприяє створенню таких умов, за яких злочинці неминуче залишають відомості про себе і сліди своїх протиправних діянь. Така інформація, як правило, характеризується високим ступенем достовірності. Наприклад, отримання відбитків пальців, проведення кіно-, відео-, фотозйомки осіб, предметів, документів, застосування приладів

звукозапису дає переконливу доказову інформацію про правопорушників й кримінальні події, дозволяє слідчим використовувати її при розслідуванні кримінальних проваджень.

Матеріальну частину оперативної техніки становлять спеціально сконструйовані або пристосовані до потреб оперативно-розшукової діяльності апарати, прилади, пристрої, сигналізатори, хімічні речовини, індикатори, комп'ютерні програми тощо.

Різноманітні технічні засоби, що використовуються у боротьбі зі злочинністю, за суб'єктами, метою і способом застосування поділяються на спеціальні, основні й допоміжні.

До спеціальних оперативно-технічних засобів відносяться:

- прилади зняття інформації з каналів зв'язку, транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних мереж;
- пристрої контролю за листуванням, телеграфною та іншою кореспонденцією.

Групу основних оперативно-технічних засобів становлять прилади, пристрої:

- спостереження;
- оперативного пошуку;
- виготовлення суб'єктивних портретів;
- спеціальні хімічні речовини;
- засоби оперативної сигналізації.

Допоміжні оперативно-технічні засоби – це апаратура зв'язку, спеціальний транспорт, зброя, засоби активного і пасивного захисту співробітників, засоби маскування та легендування тощо.

Відомчими нормативними актами МВС України визначено, що спеціальна й основна оперативна техніка використовується з обов'язковим дотриманням режиму секретності. У зв'язку з цим усі матеріали, отримані внаслідок її застосування, використовуються, насамперед, з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Законодавець у ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначив завданням оперативно-розшукової діяльності пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

У загальному сенсі під поняттям «завдання» слід розуміти обсяг роботи, який необхідно виконати для досягнення поставленої мети, задуму.

Виходячи з положень чинних нормативно-правових актів України, можна окреслити наступні завдання, що стоять перед оперативно-розшуковими підрозділами, а саме:

- виявлення, запобігання та припинення кримінальних правопорушень;
- встановлення осіб, які готують вчинення кримінальних правопорушень;
- розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;
- встановлення місцезнаходження безвісно відсутніх осіб;
- персоніфікація невпізнаних трупів;
- забезпечення інтересів кримінального провадження;
- забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, а також осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, членів їх сімей та близьких родичів;
- забезпечення безпеки співробітників розвідувальних органів України, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей;
- отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави;
- відшкодування збитків, заподіяних кримінальними правопорушеннями;
- охорона службової та державної таємниці.

Запобігання злочинності є, мабуть, одним із головних напрямів діяльності держави і суспільства в боротьбі з цим негативним явищем, найбільш ефективним та гуманним, протилежним каральному засобом підтримання правопорядку, забезпечення безпеки охоронюваних правом суспільних відносин і соціальних цінностей. Практична реалізація цього напрямку полягає в безпосередньому запобіганні й припиненні злочинів, виявленні й усуненні причин і умов, що сприяють їх учиненню.

Запобігання й припинення кримінальних правопорушень – одні з основних завдань оперативно-розшукової діяльності, що полягають у превентивному впливі на причини й умови, які сприяють їх вчиненню, або на поведінку конкретних осіб та груп з метою недопущення вчинення ними суспільно небезпечних діянь. Ці завдання спрямовані на недопущення вчинення найбільшого числа ймовірних задуманих і таких, що готуються, кримінальних правопорушень.

Запобігання кримінальних правопорушень полягає в їх відвертанні ще до того, як конкретна особа (група) розпочне їх вчинення. **З а п о б і г т и** кримінальному правопорушенню означає безпосередньо вплинути оперативнорозшуковими силами, методами, засобами на особу (групу), яка має намір вчинити кримінальне правопорушення, або на причини й умови, що сприяють його вчиненню. Підставою для запобігання є відомості, отримані оперативно-

розшуковим шляхом, про підготовку конкретної особи (групи) до вчинення кримінальних правопорушень. Це завдання безпосередньо пов'язане з превентивною функцією оперативно-розшукової діяльності, контролем за девіантною поведінкою осіб тощо.

Завдання припинення кримінальних правопорушень полягає у використанні оперативно-розшукової діяльності з метою позбавлення конкретної особи (групи) реальної можливості продовжувати його вчинення. Воно стосується кримінальних правопорушень, щовчиняються як вочевидь, так і за умов неочевидності. Способи його вирішення можуть бути різноманітними, у тому числі й з використанням матеріалів оперативно-розшукової діяльності для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення або підозрюється у причетності до нього, на місці події, застосуванням кримінальних процесуальних запобіжних заходів після початку кримінального провадження тощо.

Розмежування понять запобігання, превенція, профілактика, усунення причин та умов кримінальних правопорушень носить здебільшого умовний характер, що викликано, насамперед, етимологічною спорідненістю цих термінів.

Так, запобігання – це дія за значенням запобігти. Запобігати – не допускати, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане.

Існує юридичний термін припинення кримінальних правопорушень, який визначається як діяльність правоохоронних органів, громадських організацій та окремих громадян, спрямована на те, щоб не допустити продовження і завершення кримінальних правопорушень.

Попередження кримінальних правопорушень за змістом слід розглядати як:

- важливий засіб соціального регулювання суспільних відносин;
- поєднання різних рівнів попередження злочинності, втілених у діяльності неоднорідних суб'єктів;
- взаємодію заходів соціально-економічного, організаційно - правового та виховного характеру;
- діяльність держави та суспільства, спрямовану проти злочинності, з метою утримання її на мінімальному рівні завдяки (шляхом) усуненню абонеїтралізації причин, які її породжують.

Відповідно до ієрархії причин та умов злочинності, обґрунтовано виділяють такі рівні її попередження:

- загальносоціальний – соціально-економічна політика в цілому реалізовується у формі державних планів (програм, концепцій) економічного та соціального розвитку;
- кримінологічний (спеціально-кримінологічний) – щодо окремих видів і груп злочинної поведінки, а також щодо колективної конформної та маргінальної поведінки, у формі відомчих та міжвідомчих планів (програм) посилення боротьби зі злочинністю;
- індивідуальний – діяльність щодо конкретних осіб, поведінка яких вступає в конфлікт з нормами права, що реалізовується шляхом усунення

причин та умов конкретних злочинів.

Доцільно зупинитися більш детально на законодавчій термінології щодо оперативно-розшукового попередження кримінальних правопорушень, а саме: у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» закладено правові засади щодо реалізації функції попередження злочинів оперативними підрозділами: «...вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень...» (п. 1 ч. 1 ст. 7). «Ці заходи (негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладання арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу) застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій...» (ч. 3 ст. 8); «оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам...» (ч. 14 ст. 9). Таким чином, у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» законодавець застосовує різні терміни щодо діяльності, пов'язаної з попередженням кримінальних правопорушень.

Вищезначені завдання оперативно-розшукової діяльності також можна умовно поділити на стратегічні й тактичні. Так, стратегічні завдання полягають у забезпеченні з використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності виявлення, запобігання та припинення кримінальних правопорушень, встановлення та усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню. В свою чергу тактичні завдання полягають у пошуку і фіксації конкретних фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, відповідальність за яку передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Тактичні завдання оперативно-розшукової діяльності полягають у досягненні кінцевої мети, тобто у виявленні, запобіганні та припиненні кримінальних правопорушень або у розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, та їх затриманні. З метою реалізації тактичних завдань оперативно-розшукової діяльності, працівники відповідних оперативних підрозділів здійснюють діяльність, спрямовану на встановлення свідків та очевидців вчинення кримінальних правопорушень, з'ясовують окремі обставини їх вчинення, застосовують різні оперативно-розшукові заходи й засоби з метою виявлення фактичних даних, що містять відомості про протиправні діяння окремих осіб та груп тощо.

Стратегічні завдання оперативно-розшукової діяльності, як правило, полягають у вивченні, аналізі й оцінці оперативної обстановки, що склалася на території обслуговування (за лінією, на об'єкті), та, відповідно, виборі тих оперативно-розшукових заходів, що необхідні для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Як сукупність різноманітних умов і обставин, у яких діють оперативні підрозділи Національної поліції України, оперативна обстановка – це збірне поняття, яке, з одного боку, охоплює зовнішні умови діяльності системи органів Національної поліції України (злочинність, соціально-економічні, демографічні чинники тощо), а з іншого – внутрішні (наявність сил і засобів органів Національної поліції України, їх розміщення, професійну та психологічну підготовку працівників оперативних підрозділів, стан протидії злочинності, сприятливість умов для вирішення поставлених завдань тощо).

У спеціальній літературі зустрічаються різні, але схожі за своєю сутністю, визначення оперативної обстановки. Так, наприклад, ще наприкінці 60-х початку 70-х років минулого століття провідними фахівцями у сфері ОРД було сформульоване визначення оперативної обстановки як сукупності умов, які складаються з особливостей території, що обслуговується оперативним підрозділом, стану злочинності та порушень громадського порядку, а також сил і засобів протидії злочинності та результативності їх діяльності й застосування під час реалізації завдань, пов'язаних з протидією правопорушенням та злочинності.

Дещо іншим є визначення оперативної обстановки, сформульоване згодом Е.О. Дідоренком, а саме, як сукупність різноманітних явищ і процесів, що органічно пов'язані, постійно змінюються і визначають характер та інтенсивність оперативно-розшукових зусиль оперативних підрозділів, спрямованих на запобігання, припинення, виявлення та розкриття злочинів, розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання.

Наведені та інші існуючі визначення оперативної обстановки свідчать про те, що вона є конкретною, тобто існує лише за визначених умов місця та часу, її зміст залежить від мети, обсягу та характеру інформації, яка аналізується, а також низки інших чинників. У зв'язку з цим, виправдано розрізняють загальну і спеціальну оперативну обстановку.

Так, *загальна оперативна обстановка* характеризується комплексним характером, що ґрунтується на вивченні сукупності умов, які визначають діяльність Національної поліції України на всіх напрямках роботи в масштабі країни, області, міста, району, дільниці, об'єкта, і служить основою для прийняття комплексних управлінських рішень.

У свою чергу *спеціальна оперативна обстановка* – це ситуація, обмежена напрямками оперативно-службової діяльності підрозділів Національної поліції, видами злочинів або лініями роботи оперативних підрозділів.

Уся сукупність умов, які складають оперативну обстановку, поділяється на певні групи, а саме:

- територіальні, географічні, демографічні та соціальні умови;
- кримінологічна обстановка (стан злочинності та результати протидії їй);
- наявність і ефективність використання сил, засобів методів оперативно-розшукової діяльності.

В свою чергу кожна з цих груп може бути поділена на відповідні елементи.

Працівники оперативних підрозділів Національної поліції України, з метою підвищення ефективності й своєчасності у реалізації завдань оперативно-розшукової діяльності, тобто у пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, повинні приділяти значну увагу якісному вивченню, аналізу й оцінці оперативної обстановки. Це, безумовно, сприятиме досягненню результатів у реалізації стратегічних цілей оперативно-розшукової діяльності з мінімальними витратами сил, засобів, часу, коштів тощо.

Крім цього, тактичні завдання оперативно-розшукової діяльності полягають і в ухваленні оперативно-тактичного рішення, яке повинно забезпечити виконання відповідного завдання, реалізації такого рішення та оцінюванні й використанні результатів виконання раніше прийнятого рішення.

У практичній діяльності оперативних підрозділів тактичні завдання оперативно-розшукової діяльності вирішуються сукупністю дій працівників цих підрозділів, залученням відповідних сил, використанням методів та застосуванням різноманітних засобів оперативно-розшукової діяльності.

2.2. Принципи оперативно-розшукової діяльності

Термін «принцип» походить від латинського слова «*principium*», яке означає начало, основа. Водночас, принцип – це те, що лежить в основі певної теорії науки, внутрішнє переконання людини, основне правило поведінки. У правовій доктрині під час визначення поняття принципів права науковці вживають такі категорії, як вихідні теоретичні положення, основні, керівні засади (ідеї), загальні нормативно-керівні положення, провідні засади, закономірність, сутність, система координат тощо. Адже в науці багато категорій є однорідними. Тому принципи – це загальні, керівні (основні, головні, відправні, вихідні теоретичні, загальні нормативно-керівні, спрямовуючі) положення.

Отже, у загальному сенсі принцип – це керівна ідея, основне правило поведінки, поняття, що являє собою узагальнення й розповсюдження якогось положення на всю сукупність явищ і процесів реальної дійсності, що пізнаються.

Науковців вказують, що термін «принцип» застосовують лише до тих категорій, які є основоположними, оскільки принцип – це теоретичне узагальнення сутності відповідного явища, відображення реальності й чинних у ній закономірностей. У філософському розумінні «принцип» – основа, початок, керівна ідея, головне правило поведінки. З цього приводу деякі науковці зазначають, що принципи – це відправні ідеї, основоположні засади, що визначають сутність права.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що принципи – це вихідні, керівні ідеї про найбільш істотні закономірності, що мають основне значення, це основні правила, з яких немає виключень. Разом із тим, необхідно наголосити, що правових принципів за межами норм права не існує. Ідеї про принципи, їх сутність і зміст можуть розроблятися науковцями, політиками. Проте лише після законодавчого закріплення ці ідеї набувають загальнообов'язкового значення.

Доводиться констатувати, що в юридичній літературі питання про визначення та сутність принципу досі не вирішено однозначно. Одні науковці вважають, що принципи – категорія об'єктивна, інші – юридичні принципи трактують як основні ідеї й поняття, що виражають сутність історичного типу права. Деякі дослідники акцентують увагу на тому, що принципи є сферою правосвідомості, правової ідеології та науки, інші – відносять їх до змісту досить широко визначеного чинного права. Разом із тим, будь-які принципи – це продукт людської діяльності. Вони є соціальним явищем – як за джерелом походження, так і за змістом.

Отже, наявні в юридичній науковій літературі точки зору щодо визначення «принципів» можна звести до таких:

- 1) це керівна, фундаментальна ідея, основне правило поведінки;
- 2) це первинні, загальні, основні, вихідні положення, на підставі й відповідно до яких формулюються інші правові норми та інститути.

Оперативно-розшукова діяльність, як особливий вид державної діяльності, має власні принципи. При цьому, принципи оперативно-розшукової діяльності полягають в керівних ідеях, основоположних началах, вироблених оперативно-розшуковою практикою і виражених в нормах законодавчих актів, регламентуючих суспільні відносини в сфері оперативно-розшукової діяльності, що відображають політичні, економічні, соціальні і ідеологічні закономірності розвитку сучасного українського суспільства, а також моральні і правові уявлення громадян України стосовно суті, змісту, цілей, завдань і процедур здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Принципи оперативно-розшукової діяльності мають визначальне значення для регулювання правових відносин, що функціонують у цій правовій сфері. Вони також мають велике значення для практики ведення оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами у зв'язку з тим, що забезпечують правильне застосування правових норм, прийняття в стані оперативного ризику законних та обґрунтованих оперативних й оперативнотактичних рішень, правильне використання результатів окремих оперативно-розшукових заходів зокрема, й оперативно-розшукової діяльності в цілому.

При цьому вповноважені оперативні підрозділи й, відповідно, їх посадові особи усіх рівнів підпорядкування зобов'язані дотримуватися принципів оперативно-розшукової діяльності та несуть відповідальність, згідно з чинним законодавством України, за їх порушення. Цими ж принципами повинні керуватися й інші державні органи, посадові особи, окремі громадяни у разі, якщо вони виступають суб'єктами оперативно-розшукових правовідносин.

Принципи оперативно-розшукової діяльності визначають її державний характер, правову природу та легітимність як самостійної правоохоронної функції, уповноважених на ведення ОРД державних органів.

Отже, принципи оперативно-розшукової діяльності – це керівні ідеї, вихідні положення, вироблені наукою і практикою, закріплені в законодавчих та нормативних актах, що регулюють суспільні відносини у сфері оперативно-розшукової діяльності і відображають політичні, економічні, соціальні закономірності розвитку суспільства, а також моральні й етичні уявлення громадян стосовно змісту, мети, завдань та механізму здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Значення принципів оперативно-розшукової діяльності складається з того, що у принципах знаходить своє вираження сутність цього виду державної діяльності. При цьому визначення даних принципів має не тільки теоретико-пізнавальне, але і прикладне значення. Тобто, керуючись тільки принципами, можливо оцінити поведінку суб'єктів оперативно-розшукової діяльності. Значення принципів полягає і в тому, що вони є основою для формування здатності й уміння дотримуватись працівниками оперативних підрозділів певної лінії поведінки, належним чином виконувати свої обов'язки, вони є важливим засобом досягнення поставленої мети, виконання завдань і функцій, що покладаються на них. Крім цього, базуючись на принципах, повинні заповнюватися прогалини правового регулювання оперативно-розшукової діяльності.

Необхідно зауважити, що за своєю суттю принципи оперативно-розшукової діяльності носять імперативний, владно-наказовий характер і містять обов'язкові розпорядження, виконання яких забезпечується всім арсеналом оперативно-пошукових засобів. Кожен принцип відображає певні закономірності суспільного життя, поєднує в собі комплекс однорідних властивостей і ознак, сукупність яких, відрізняючись однорідним характером, набуває обрисів того чи іншого вихідного положення оперативно-розшукової діяльності. При цьому, принципи ОРД діють у рамках цілісної системи, відповідно до якої сутність і призначення кожного принципу визначається не тільки власним змістом, а й функціонуванням усієї системи.

На законодавчому рівні положеннями ст.4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплені основні принципи оперативно-розшукової діяльності:

- *верховенства права;*
- *законності;*
- *дотримання прав і свобод людини.*

Разом із тим, як слушно зазначають науковці, наведені принципи є загальними, неповними та не розкривають сутності й особливості принципів та особливу сутність оперативно-розшукової діяльності.

Принципи оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів деталізовані у окремих законодавчих актах.

Так, відповідно до Розділу II «Принципи діяльності поліції» Закону України «Про Національну поліцію» принципами діяльності поліції є: верховенство права; дотримання прав і свобод людини; законність; відкритість та прозорість; політична нейтральність; взаємодія з населенням на засадах партнерства; безперервність (ст.ст. 6–12).

Нормами зазначеного Закону закріплено, що поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. При цьому, принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Законом передбачено, що під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування.

Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності. У разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних злочинів, вчинених поліцейськими. У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками.

Стаття 8 Закону України «Про Національну поліцію», закріплюючи принцип законності, передбачає, що поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України.

Поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази. Накази, розпорядження та доручення вищих органів, керівників, посадових та службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не можуть бути підставою для порушення поліцейським Конституції та законів України.

На законодавчому рівні закріплено, що поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та законами України. Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку. Крім цього, поліція забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом. Поліція може оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом лише у випадках та в порядку, визначених законом.

Реалізація вказаного принципу забезпечується тим, що нормативно-правові акти, що регламентують діяльність поліції, обов'язково оприлюднюються на веб-порталі центрального органу управління поліції. Нормативно-правові акти з обмеженим доступом оприлюднюються у випадках та в порядку, визначених законом. Проекти нормативно-правових актів, що стосуються прав та свобод людини, обов'язково проходять громадське обговорення в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України.

Реалізуючи принцип позапартійності, поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності. У своїй діяльності поліція є незалежною від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань. В органах і підрозділах поліції заборонено використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність. Під час виконання службових повноважень поліцейським заборонено висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій, а також використовувати службові повноваження у політичних цілях.

В Україні діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. З метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад. При цьому, рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції. Оцінка рівня довіри населення до поліції проводиться незалежними соціологічними службами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Принцип безперервності у діяльності Національної поліції реалізується в тому, що поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань. Кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції

або поліцейського. Поліція не має права відмовити в розгляді або відкласти розгляд звернень стосовно забезпечення прав і свобод людини, юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань з посиленням на вихідний, святковий чи неробочий день або закінчення робочого дня.

Вищевказані принципи мають бути реалізовані у повсякденній роботі органів і підрозділів Національної поліції України. Говорячи про принципи саме оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Національної поліції, слід зазначити, що відомчі нормативні акти також містять їх перелік. Серед таких принципів виділяють принципи верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, конспірації, наступальності, безперервності, повноти та об'єктивності дослідження обставин події, взаємодії з населенням та територіальними громадами, політичної нейтральності.

Зважаючи на значний перелік підрозділів, які, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» мають право здійснювати ОРД, доречно, на наш погляд, проаналізувати окремі законодавчі акти, що регламентують їх діяльність, в частині закріплення принципів.

Закон України «Про Службу безпеки України» у ст. 3 закріплює, що діяльність Служби безпеки України, її органів і співробітників ґрунтується на засадах: законності; поваги до прав і гідності особи; позапартійності; відповідальності перед народом України. В оперативно-службовій діяльності Служба безпеки України дотримується принципів поєднання єдиноначальності і колегіальності, гласності і конспірації.

Чинний Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» у статті 4 закріплює, що основними принципами контррозвідувальної діяльності є: законність; повага і дотримання прав та свобод людини і громадянина; позапартійність; безперервність; конспірація; поєднання гласних та негласних форм і методів діяльності; комплексне використання правових, профілактичних та організаційних заходів; адекватність заходів щодо захисту державної безпеки реальним і потенційним загрозам; взаємодія з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами; підконтрольність та підзвітність відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом.

Основні принципи діяльності Державного бюро розслідувань, у тому числі під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, закріплені у ст. 3 «Основні засади організації та діяльності Державного бюро розслідувань» Закону України «Про Державне бюро розслідувань». Зокрема, в Законі зазначається, що Державне бюро розслідувань організовується і діє на засадах: верховенства права, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; законності; справедливості; неупередженості; незалежності і персональної відповідальності кожного працівника Державного бюро розслідувань; відкритості та прозорості діяльності Державного бюро розслідувань для суспільства та демократичного

цивільного контролю, підзвітності і підконтрольності визначеним законом державним органам. Державне бюро розслідувань діє гласно тією мірою, що не порушує права і свободи людини і громадянина, не суперечить вимогам кримінального процесуального законодавства та законодавства про державну таємницю; політичної нейтральності і позапартійності. Використання Державного бюро розслідувань у партійних, групових чи особистих інтересах не допускається. Діяльність політичних партій у Державному бюро розслідувань забороняється; єдиноначальності у реалізації повноважень Державного бюро розслідувань. Принцип єдиноначальності не заперечує принципу процесуальної самостійності слідчого органу Державного бюро розслідувань.

Одним з суб'єктів оперативно-розшукової діяльності в Україні є Національне антикорупційне бюро України, діяльність якого регламентується відповідним Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України». У статті 3 вказаного нормативного акту законодавцем визначено, що основними принципами діяльності Національного антикорупційного бюро України є: верховенство права; повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина; законність; безсторонність та справедливість; незалежність Національного бюро та його працівників; підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам; відкритість для демократичного цивільного контролю; політична нейтральність і позапартійність; взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями.

У свою чергу, стаття 3 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» передбачає, що основними принципами діяльності Державної прикордонної служби України є: законність; повага і дотримання прав та свобод людини та громадянина; позапартійність; безперервність; поєднання гласних, негласних та конспіративних форм і методів діяльності; єдиноначальність; колегіальність при розробці важливих рішень; взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями при здійсненні покладених на Державну прикордонну службу України завдань; відкритість для демократичного цивільного контролю.

Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» у ст. 2 закріплює основні принципи державної охорони, до яких віднесено принципи: законності; безперервності; поваги до прав, свобод, гідності людини і громадянина; єдиноначальності.

У свою чергу, Законом України «Про Бюро економічної безпеки України» (ст. 3) закріплено, що Бюро економічної безпеки України здійснює свою діяльність на основі принципів: верховенства права; законності; пріоритетності додержання прав, свобод і інтересів фізичних та юридичних осіб; оперативності; відкритості та прозорості діяльності Бюро економічної безпеки України для суспільства та громадського контролю, підзвітності і підконтрольності визначеним законом державним органам; політичної

нейтральності та позапартійності; незалежності від інших, крім державних, інтересів; персональної відповідальності кожного працівника; справедливості; неупередженості; єдиноначальності у реалізації повноважень Бюро економічної безпеки України; взаємодії з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями.

Отже, аналіз наведених положень чинних законодавчих актів свідчить про розмаїття принципів, які законодавець відносить до функціонування суб'єктів оперативно-розшукової діяльності в Україні.

Сучасні науковці дотримуються точки зору, що принципи оперативно-розшукової діяльності мають також відповідати загальним засадам кримінального провадження, визначеним у ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України. До них, зокрема, відносять: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Поряд із наведеними, нормативно закріпленими принципами в оперативно-розшуковій діяльності існують й інші принципи цієї діяльності, які вироблені наукою та практикою. До таких *спеціальних принципів* відносять:

- принцип конспірації;
- принцип поєднання гласних і негласних методів, заходів та засобів;
- принцип добровільності конфіденційного співробітництва;
- принцип забезпечення безпеки гласних і негласних позаштатних працівників;
- принцип необхідності й достатності сил, методів, засобів оперативно-розшукової діяльності;
- принцип організації сил, методів, засобів оперативно-розшукової діяльності;
- принцип раціональності використання сил, методів, засобів оперативно-розшукової діяльності;
- принцип плановості в оперативно-розшуковій діяльності;
- принцип оптимізації сил, методів, засобів оперативно-розшукової діяльності;
- принцип взаємодії в оперативно-розшуковій діяльності;
- принцип наступальності в оперативно-розшуковій діяльності;
- принцип цілеспрямованості в оперативно-розшуковій діяльності;

- принцип гуманізму в оперативно-розшуковій діяльності;
- принцип наукової обґрунтованості.

Наведені принципи оперативно-розшукової діяльності не становлять вичерпного переліку, тому в практичній діяльності оперативні підрозділи керуються й іншими загальновідомими принципами.

Слід зазначити, що принципи оперативно-розшукової діяльності у своїй сукупності створюють цілісну систему як складну та динамічну інституцію нормативних вимог та приписів, зв'язків і відносин, оптимального співвідношення і взаємозв'язку, які мають визначальне значення для всієї оперативно-розшукової діяльності.

Під класифікацією розуміють систему розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями. На теперішній час серед дослідників не сформовано єдиного погляду на критерії класифікації принципів оперативно-розшукової діяльності. В юридичній й літературі існує класифікація принципів ОРД на:

- а) загальні і інституційні (спеціальні);
- б) конституційні і законодавчі;
- в) матеріальні і процесуальні;
- г) організаційні і функціональні.

Існують і інші точки зору щодо класифікації принципів оперативно-розшукової діяльності за наступними групами:

- 1) конституційні; загальні; спеціальні.
- 2) конституційні; галузеві.
- 3) загальноправові; галузеві.

Після набрання чинності у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України деякі вчені принципи оперативно-розшукової діяльності поділяють на:

- конституційні (забезпечення прав і свобод людини; особистої недоторканості людини і громадянина; недоторканості житла; таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; поваги до гідності особи тощо);

- принципи оперативно-розшукової діяльності, що відповідають загальним засадам кримінального провадження, тобто ті принципи, що вказані у ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї тощо);

- загальні принципи, які визначені у ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини);

- спеціальні (галузеві) принципи оперативно-розшукової діяльності (конспірації, поєднання гласних і негласних заходів, конфіденційності тощо);
- морально-етичні (гуманізм, справедливість тощо).

Примітною, за нашим переконанням, є точка зору сучасних дослідників, які вказують, що критеріями класифікації принципів оперативно-розшукової діяльності є:

1) *за ступенем конкретизації:*

- принципи, що закріплені або впливають з норм оперативно-розшукового законодавства та інших нормативно-правових актів, які регламентують діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів;
- принципи, які напрацьовані практикою оперативно-розшукової діяльності.

2) *за нормативним закріпленням:*

- принципи, які закріплені в Конституції України;
- принципи, які закріплені в оперативно-розшуковому законодавстві;
- принципи, які закріплені в законодавчих актах, що регламентують діяльність окремих правоохоронних органів;
- принципи, які закріплені у відомчих нормативно-правових актах правоохоронних органів.

3) *за широтою розповсюдження:*

- принципи, які в цілому притаманні правоохоронній діяльності;
- принципи, які притаманні безпосередньо оперативно-розшуковій діяльності.

4) *за характером дії:*

- загальноправові;
- спеціальні.

Аналізуючи наведені точки зору, враховуючи правову природу оперативно-розшукової діяльності, слід вказати, що найбільш прийнятною є класифікація принципів оперативно-розшукової діяльності на конституційні, загальні та спеціальні (галузеві).

Конституційні принципи розглядають як певні універсалії, які забезпечуються засобами правового захисту згідно із Конституцією та визначають стандарти та вимоги до законодавства. Конституційні основи правового регулювання оперативно-розшукової діяльності охоплюють норми законів безпосередньо регламентуючих захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань. На конституційних засадах ґрунтуються всі положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Відповідно до діючої ієрархії нормативних актів України, фундаментальні основи для регламентації будь-яких питань закладені у Конституції України. Вона становить юридичну основу для всіх правових норм, в тому числі й законів, саме тому закони та інші нормативно-правові акти, прийняті в Україні, не повинні суперечити Конституції. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., закріпила нові принципи функціонування

держави і органів боротьби зі злочинністю, визначила права та обов'язки не тільки людини і громадянина щодо суспільства і держави, але й обов'язки і права держави щодо її громадян.

Конституція має найвищу юридичну силу, це закон прямої дії, який застосовується на всій території України. Всі інші закони і відомчі акти повинні відповідати нормам Конституції, а в разі протиріччя їй вони вважаються не дійсними. Пряма дія конституційних норм має безпосереднє відношення до здійснення оперативно-розшукової діяльності.

В ст. 1 Конституції України проголошується, що Україна є незалежна, суверенна, демократична, соціальна і правова держава. Саме в такій державі права і свободи людини і громадянина мають бути пріоритетними і всебічно захищеними. Розділ 2 Конституції України проголошує основні права і свободи людини і громадянина, які визначають основу правового статусу громадянина України. Конституція надає особам право на власність, вибір професії і роду занять, право в'їзду і виїзду з України, таємницю листування, телефонних розмов, поштової, телеграфної та іншої кореспонденції, недоторканність житла, особистості, права пересування і вибору місця проживання та інші права і свободи. Обмеження таких прав можливе тільки на підставі судового рішення. Саме про таке можливе обмеження прав громадянина говориться в законодавстві про оперативно-розшукову діяльність.

Права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені відповідно до закону тільки в тій мірі, в якій це необхідно для захисту основ конституційного ладу, державного устрою, моралі, здоров'я, прав і законних інтересів других осіб, забезпечення оборони і безпеки держави. Разом з тим, кожному громадянину, права і свободи якого обмежуються на підставі закону, Конституція гарантує судовий захист і не допускає фізичного і морального приниження честі, гідності та недоторканності особи.

Життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека особи визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини, їх гарантії складають зміст і цілі державної діяльності. Україна, як держава, відповідає перед людиною за свою діяльність. Ствердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Виконання вказаних завдань покладається на всі державні органи і громадські організації. Разом з тим, серед державних органів діють і такі, які створені, в основному, для охорони і захисту прав громадян, тобто для здійснення правоохоронної діяльності. Такі органи наділяються певною компетенцією на здійснення своїх повноважень, в тому числі і засобами оперативно - розшукової діяльності.

Основний Закон встановлює ґрунтовні основи існування суспільства як в цілому, так і його окремих інституцій, зокрема системи правоохоронних органів. У відповідних статтях Конституції України закріплено ряд норм, які визначають основні права та свободи громадян, а саме:

- усі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24);

- кожна людина має невід'ємне право на життя (ст. 27);
- кожен має право на повагу його гідності (ст. 28);
- кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність (ст. 29);
- кожному гарантується недоторканність житла (ст. 30);
- кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31);
- ніхто не може зазнавати втручання в особисте та сімейне життя; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про громадянина без його згоди; гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію, вимагати вилучення будь-якої інформації про себе та членів своєї сім'ї, а також відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої діями правоохоронних органів (ст. 32);
- кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб (ст. 34);
- громадяни мають право на соціальний захист (ст. 46);
- кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55);
- кожному гарантується право знати свої права й обов'язки (ст. 57).

Разом із тим, слід зауважити, що низка конституційних норм надає право у визначених законом випадках обмежувати окремі права та свободи людини. Однак, ці заходи мають бути винятковими і тимчасовими. При цьому, Конституцією України не дозволяється збирання, збереження та використання і розповсюдження інформації, яка не має відношення до цілей і завдань оперативно-розшукової діяльності. Національна поліція України покликана забезпечувати виконання цих приписів у всіх напрямках своєї діяльності, включаючи здійснення оперативно-розшукових заходів.

Слід зауважити, що Конституція України не містить прямих норм, які вказують на здійснення державою будь-яких форм контролю над злочинністю. Однак, разом із тим, в Конституції міститься вказівка на необхідність здійснення діяльності щодо недопущення злочинів. Таким чином, Конституція України є юридичною базою для оперативно-розшукового законодавства, визначає майже всі принципи оперативно-розшукової діяльності, гарантує верховенство права в державі та можливість звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина.

Як слушно зазначають науковці, положення Конституції розвивають, деталізують і сприяють їх ефективному правозастосуванню інші закони, прийняті Верховною Радою України. Розвиваючи ідеї Основного закону, галузеве законодавство містить низку положень, які безпосередньо або опосередковано регулюють відносини у сфері оперативно-розшукової діяльності та складають наступний рівень нормативно-правової регламентації. Характеризуючи ці акти, слід зазначити, що вони відносно правових норм

органів управління, мають вищу юридичну силу, їх прийняття відбувається в порядку, передбаченому Конституцією України.

Ст. 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Саме ці положення Основного Закону є відправним для розуміння конституційних принципів оперативно-розшукової діяльності.

Конституційні принципи оперативно-розшукової діяльності – це правові норми, які передбачені у I Розділі (Загальні принципи) та в інших нормах Конституції України, якими необхідно керуватися в оперативно-розшуковій діяльності. Такими, зокрема, можна визначити принципи:

- верховенства права (ст. 8);
- дії міжнародних угод (ст. 9);
- рівності перед законом (ст. 24);
- права на свободу та особисту недоторканність (ст. 29);
- недоторканості житла (ст. 30);
- таємниці переписки, телефонних переговорів, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31);
- невтручання у особисте та сімейне життя особи (ст. 32);
- свободи пересування та вибору місця проживання (ст. 33);
- недоторканості права власності (ст. 41);
- забезпечення права на захист у суді (ст. 55);
- права на правову допомогу (ст. 59);
- презумпції невинуватості (ст. 62);
- свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (ст. 63) тощо.

Я справедливо зауважують науковці, аналіз зазначених конституційних норм дає підстави стверджувати про наступне:

1) найбільш важливі цінності, які поставлені під охорону державою є фізична, духовна та психологічна недоторканність особи;

2) під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається застосування безпідставного фізичного та психічного впливу, провокаційних дій, фальсифікації фактів протиправної діяльності та створення ситуацій, що компрометують особу;

3) пріоритетом забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина є забезпечення гарантій на особисту та сімейну таємницю, при цьому, працівники оперативних підрозділів повинні відокремлювати відомості щодо особистого життя, сімейної поведінки та інших даних відносно особи, стосовно якої здійснюються оперативно-розшукові заходи, якщо вони не свідчать про готування або вчинення злочинів;

4) оперативно-розшукові заходи, які обмежують конституційні права і свободи людини і громадянина, у тому числі з використанням оперативно-технічних засобів, проводяться винятково та застосовуються лише

тоді, коли проведення інших заходів виявилось малоефективним чи неможливим.

Загальні принципи оперативно-розшукової діяльності – *верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини*, закріплені на законодавчому рівні положеннями ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Принцип верховенства права взагалі, й в оперативно-розшуковій діяльності зокрема, означає, що у правовій державі має панувати саме право, а не інтереси осіб, у руках яких у певний момент перебуває влада. Більш того, в Україні визнається і діє принцип саме верховенства права, а не верховенства закону.

Сучасні науковці визначають зміст принципу верховенства права як:

- визнання пріоритетності, визначальної ролі прав людини в діяльності держави, оскільки принцип верховенства права втілено в усіх статтях Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, якої зобов'язались дотримуватись держави-учасниці Ради Європи;
- поширення пріоритетності прав людини на діяльність усіх без виключення органів держави;
- правова певність, визначеність (legal certainty) становища людини в тій ситуації, у якій вона перебуває;
- неприпустимість затримання особи на невизначений і непередбачуваний термін, якщо воно не ґрунтується на законі чи судовому рішенні;
- обсяг будь-якого правового розсуду й спосіб його здійснення мають бути з достатньою ясністю визначені законом;
- наявність громадської довіри до судів як до гарантії справедливості;
- майже без виняткова можливість доступу до суду;
- наявність судового контролю за втручанням виконавчих органів у права людини;
- підпорядкованість судовому рішенню всіх органів держави, без виняткова обов'язковість його виконання будь-якими органами та посадовцями;
- можливість скасування вищим судом рішення нижчого суду, яке не набрало чинності;
- незмінність, неоспорюваність остаточного судового рішення, яке набрало чинності;
- невтручання законодавчої влади у відправу правосуддя;
- секулярність (світський характер) держави;
- забезпечення державою, у разі застосування смертельної зброї, швидкого та ефективного розслідування справи її органами.

Разом із тим, слід зазначити, що у доповіді Венеційської комісії «Про верховенство права», проголошеній на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року, визначено, що *елементами верховенства права є:*

- законність, у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний порядок введення законів у суді;
- правова певність;
- заборона свавілля;
- доступ до правосуддя у незалежних та неупереджених судах, в тому числі судовий контроль за адміністративними актами;
- неухильне дотримання прав людини;
- недискримінація та рівність перед законом.

Таким чином, принцип верховенства права є визначальним для всіх інших принципів оперативно-розшукової діяльності. Неухильне дотримання принципу верховенства права покликане забезпечити права і свободи людини в оперативно-розшуковій діяльності, а з боку осіб, відносно яких вона здійснюється, – повагу до законів та органів державної влади. За такого розуміння сила держави, на якій вона ґрунтується, законна лише в тому випадку, якщо вона застосовується у суворій відповідності з правом, якщо вона цілковито служить йому.

Для оперативно-розшукової діяльності це особливо актуалізується у зв'язку з тим, що саме під час її ведення збільшується ймовірність незаконного вторгнення у приватне спілкування й особисте життя людини, що, в свою чергу, може призвести до порушення конституційних прав і свобод людини як об'єкта цієї діяльності. Отже, принцип верховенства права вимагає, щоб оперативно-розшукова діяльність здійснювалася на правовій основі та за умов легітимності, тобто відповідала морально-психологічному сприйняттю її громадянами, визнанню її права здійснювати управління соціальними процесами, згоді, готовності їй підпорядковуватися.

Принцип верховенства права означає, що для правової держави необхідно, але зовсім не достатньо, щоб усі, зокрема і сама держава, дотримувались законів. Необхідно, щоб ці закони були правовими, виражали загальну і рівну для всіх міру (норму) свободи людини. Відповідно до цього принципу, правова держава надає державному застосуванню сили характер правового примусу. У правовій державі повноваження влади в цілому, а по відношенню до оперативно - розшукової діяльності, оперативних підрозділів і їх посадових осіб, зокрема, можуть здійснюватися виключно у правових рамках.

Принцип законності є одним із центральних в юридичній науці, оскільки є основним у діяльності всіх державних органів та громадських організацій. Будучи принципом і методом суспільних відносин, режимом соціального життя, законність являється основою діяльності держави і всіх її органів. Вона є складовою частиною механізму регулювання суспільних відносин, представляє собою обов'язкову умову правопорядку, державної і громадської дисципліни, важливий елемент демократії і культури.

В сучасній юридичній літературі обґрунтовується наявність різного тлумачення принципу законності. Найбільш суттєвими серед них є наступні. Принцип законності полягає у забезпеченні єдності у розумінні законів та підзаконних актів, одноманітного тлумачення та застосування положень

нормативно-правових актів, установлення рівних можливостей та відповідальності для всіх суб'єктів права. Цей принцип:

- забезпечує єдину націленість законності у сфері правотворчості та право реалізації у межах території держави;
- зумовлює єдність правового регулювання аналогічних суспільних відносин;
- передбачає єдине розуміння і застосування законів на всій території держави;
- виводить єдині критерії оцінки поведінки учасників суспільних відносин з точки зору її правомірності чи протиправності.

При цьому, зміст цього принципу становлять наступні положення:

- усі посадові особи держави зобов'язані дотримуватись закону незалежно від їх службового становища та місця в системі посадової діяльності;
- громадяни держави є рівними перед законом незалежно від їх соціального походження, національності, релігійних, расових чи статевих ознак;
- закон повинен виконуватись будь-яким суб'єктом, незалежно від наявності чи відсутності громадянства;
- рівна можливість користуватися матеріальними, політичними та культурними благами;
- неможливість існування виключень із загальних правил дотримання закону;
- однакова відповідальність суб'єктів суспільних відносин за порушення закону.

Слід вказати, що законність в оперативно-розшуковій діяльності реалізується через діяльність її суб'єктів, які функціонують в системі правоохоронних та спеціальних органів держави. Принцип законності в оперативно-розшуковій діяльності полягає в точному й безумовному дотриманні всіма оперативними підрозділами та, відповідно, їх посадовими особами Конституції України, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», інших Законів України й підзаконних нормативно-правових актів у сфері забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави, охорони правопорядку й боротьби зі злочинністю, нормативно-правових актів суб'єктів оперативно-розшукової діяльності відомчого характеру, що регламентують питання організації й тактики проведення окремих оперативно-розшукових заходів тощо. Будь-яка інформація, здобута в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, навіть за умов легального отримання такої інформації, повинна бути легалізована у встановлений чинним законодавством спосіб.

Принцип законності в ОРД передбачає існування системи державних гарантій, які виключають можливість будь-яких зловживань під час ведення оперативно-розшукової діяльності. Такі гарантії знайшли своє відображення у ряді норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Наприклад, у положеннях ст. 9 цього Закону прямо закріплені гарантії законності під час здійснення оперативно - розшукової діяльності, у ст. 5 чітко визначені підрозділи, уповноважені на здійснення оперативно-розшукової діяльності, у ст. 6 визначені підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності, у ст. 8 регламентовані

права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність тощо. Також у Законі прописані механізми ведення оперативно-розшукової діяльності в цілому й, відповідно, умови та процедурні аспекти здійснення окремих оперативно - розшукових заходів, що тимчасово обмежують конституційні права людини.

Принцип законності в оперативно-розшуковій діяльності реалізується через чітке законодавче закріплення підстав для проведення такої діяльності. Такими підставами, відповідно до ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», є:

1) наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- злочини, що готуються;
- осіб, які готують вчинення злочину;
- осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;
- осіб безвісно відсутніх;
- розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України;

- реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; співробітників розвідувальних органів України у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей з метою належного здійснення розвідувальної діяльності

2) запити повноважних державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці і до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках, а також осіб, яким надається дозвіл на перебування без супроводу в контрольованих та стерильних зонах, зонах обмеженого доступу, що охороняються, та критичних частинах таких зон аеропортів;

3) потреба в отриманні розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави;

4) наявність узагальнених матеріалів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, отриманих в установленому законом порядку.

Державні гарантії щодо дотримання законності в оперативно-розшуковій діяльності реалізуються шляхом здійснення судового й відомчого контролю, прокурорського нагляду за її веденням, притягненням посадових осіб оперативних підрозділів, у разі порушення ними правових норм, до різних видів юридичної відповідальності тощо. Безсумнівно, усе це

сприяє посиленню дієвості принципу законності в оперативно-розшуковій діяльності, який для неї виступає основоположним принципом. При цьому решта принципів тією чи іншою мірою служать проявом принципу законності та, відповідно, порушення будь-якого з них означатиме й порушення принципу законності.

Принцип дотримання прав і свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності. Загальна Декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, визначає, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Положення Декларації найшли своє закріплення і в нормах Конституції України, відповідно до якої:

- людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3);

- усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Кожний громадянин України може користуватись на рівних підставах з іншими громадянами усім обсягом конституційних прав і свобод без ущемлення та утиску з боку держави або інших осіб за будь-якими мотивами (ст. 21);

- права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22);

- іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки як і громадяни України - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ст. 26);

- кожен має право на повагу до його гідності (ст. 28);

- кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29);

- кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду (ст. 30);

- кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31);

- ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації

про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ст. 32);

- права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. (ст. 55);

- конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64).

Під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

У випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, оперативні підрозділи зобов'язані невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки в повному обсязі.

Громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії.

Отже, принцип дотримання прав і свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності означає, що уповноважені на ведення цієї діяльності оперативні підрозділи та їх посадові особи повинні суворо дотримуватись конституційних положень щодо гарантування прав, свобод, законних інтересів людини з боку держави. У разі їх порушення працівники оперативних підрозділів мають бути притягнені до юридичної відповідальності згідно з чинним законодавством України та, відповідно до положень ч. 8 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, зобов'язані невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки в повному обсязі. При цьому, згідно з ч. 9 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії. Одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі,

гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберігання не підлягають і повинні бути знищені.

Примітно, що законодавчі акти, які регламентують діяльність державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, закріплюють зазначений принцип, як один з ґрунтовних. Так, Закон України «Про Національну поліцію» у ст. 2 серед завдань поліції окремо передбачає охорону прав і свобод людини.

Крім цього, ст. 7 вказаного Закону «Дотримання прав і свобод людини» закріплює, що під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування.

Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності. У разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних злочинів, вчинених поліцейськими. У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками.

Закріплюючи основні обов'язки поліцейського, ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію» серед іншого визначає, що поліцейський зобов'язаний поважати і не порушувати прав і свобод людини.

У свою чергу, Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» містить ст. 22 «Гарантії прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб під час здійснення заходів боротьби з організованою злочинністю», у якій закріплено, що відносини, що виникають у сфері боротьби з організованою злочинністю між державними органами і фізичними та юридичними особами, будуються на принципах законності, справедливості та максимального забезпечення прав і законних

інтересів фізичних та юридичних осіб. Одержана спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю та їх співробітниками інформація, не пов'язана з вчиненням злочинів чи інших правопорушень з боку фізичних та юридичних осіб, не може використовуватися на шкоду правам та законним інтересам цих осіб. Документи та інші джерела, що містять таку інформацію, підлягають знищенню не пізніше шести місяців з дня їх одержання відповідним спеціальним органом по боротьбі з організованою злочинністю.

Закріплюючи основні засади діяльності СБУ, Закон України «Про Службу безпеки України» у ст. 3 визначає, що вона ґрунтується на засадах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності та відповідальності перед народом України. Крім цього, ст. 5 вказаного Закону, яка має назву «Діяльність Служби безпеки України і права людини», регламентує, що діяльність Служби безпеки України здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини. Органи і співробітники Служби безпеки України повинні поважати гідність людини і виявляти до неї гуманне ставлення, не допускати розголошення відомостей про особисте життя людини. У виняткових випадках з метою припинення та розкриття державних злочинів окремі права та свободи особи можуть бути тимчасово обмежені у порядку і межах, визначених Конституцією та законами України. Неправомірне обмеження законних прав та свобод людини є неприпустимим і тягне за собою відповідальність згідно з законодавством. Орган Служби безпеки України у разі порушення його співробітниками при виконанні службових обов'язків прав чи свобод людини повинен вжити заходів до поновлення цих прав та свобод, відшкодування заподіяної моральної і матеріальної шкоди, притягнення винних до відповідальності. Служба безпеки України на вимогу громадян України у місячний строк зобов'язана дати їм письмові пояснення з приводу обмеження їх прав чи свобод. Такі особи мають право оскаржити до суду неправомірні дії посадових (службових) осіб та органів Служби безпеки України.

Відповідні норми містяться в Законі України «Про Державне бюро розслідувань». Так, серед інших основних засад організації та діяльності ДБР, у ст. 3 вказаного Закону передбачено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Слід зазначити, що в Україні порушення конституційних прав і свобод людини, у тому числі під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, може бути кваліфіковано як кримінальне правопорушення. Чинний Кримінальний кодекс України, зокрема, передбачає кримінальну відповідальність за:

- порушення недоторканності житла (ст. 162);
- порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163);
- порушення недоторканності приватного життя (ст. 182).

Дотримання прав і свобод людини, як принцип оперативно-розшукової діяльності, викликає необхідність виконання правового режиму отримання, перевірки і використання оперативно-розшукової інформації. Згідно цього принципу оперативно-розшукової діяльності, працівники оперативних підрозділів, здійснюючих оперативно-розшукові заходи, мають дотримуватись принципів, викладених перш за все у відкритих законодавчих і інших правових актах відносно різних процедур отримання, перевірки, обробки та використання оперативно-розшукової інформації для виконання поставлених перед ними завдань.

Разом із тим, у зв'язку зі специфічністю завдань, що виконуються вповноваженими суб'єктами з використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності, чинним законодавством України дозволяються окремі обмеження прав і свобод людини під час ведення оперативно-розшукової діяльності, але вони мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства. Одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені. Для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу.

Конституційні права і свободи людини і громадянина в Україні захищаються правосуддям. Законодавством передбачено і гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування і службових осіб. Кожна особа, крім судового захисту на національному і міжнародному рівнях, має можливість захищати свої права і свободи від порушень і протиправних діянь також іншими засобами, зокрема зверненнями до громадськості безпосередньо та через засоби масової інформації.

Отже, слід зазначити, що принцип дотримання прав і свобод людини, відображений у ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», реалізується через гарантії законності проведення оперативно-розшукових заходів, а також через механізм захисту громадян від незаконних дій органів, що здійснюють ОРД. Повага й дотримання прав і свобод людини й громадянина являє собою норму-принцип про те, що органи, які реалізують оперативно-розшукову функцію, мають суворо дотримуватися конституційних положень, що гарантують громадянам права, свободу, захист їх законних інтересів.

Окрім прямо задекларованих у ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» принципів, враховуючи характер цього виду державно-правової діяльності, можна виділити й низку притаманних виключно оперативно-розшуковій діяльності *спеціальних (галузевих) принципів*, які напрацьовані теорією і практикою. До таких принципів слід, перш за все, віднести:

- принцип конспірації;
- принцип поєднання гласних і негласних методів, заходів та засобів;
- принцип взаємодії в оперативно-розшуковій діяльності;
- принцип наступальності;
- принцип цілеспрямованості;
- принцип гуманності;
- принцип необхідності й достатності сил, методів, засобів оперативно-розшукової діяльності;
- принцип плановості;
- принцип науковості;
- принцип добровільності конфіденційного співробітництва;
- принцип забезпечення безпеки осіб, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Принцип конспірації в оперативно-розшуковій діяльності означає збереження в таємниці здійснення негласних пошукових, розвідувальних й контррозвідувальних заходів, а також надання оперативно значущої інформації оперативному підрозділу особами, які конфіденційно співробітничать з ним.

Конспірація (від лат. «conspiratio»), що означає угода, згода, змова) – це дотримання, збереження таємниці якоїсь діяльності. У довідковій літературі зазначається, що конспірація в оперативно-розшуковій діяльності – це чітке й суворе дотримання особами, які її здійснюють, правил і вимог нормативних актів, спрямованих на нерозголошення факту організації та проведення оперативно-розшукових заходів, конфіденційного співробітництва та нерозповсюдження інформації, що отримується в процесі цієї діяльності. При цьому відомості про оперативно-розшукові заходи, що проведені, чи такі що проводяться або плануються, а також конкретні факти конфіденційного співробітництва, повинні зберігатися в таємниці не лише від об'єктів оперативно-розшукової діяльності, а й від працівників самого оперативного підрозділу, яким ці відомості не потрібні для виконання службових завдань. У разі, якщо на підставі ч. 5 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» до виконання окремих доручень у ході проведення оперативно-розшукової діяльності будуть залучатися працівники інших підрозділів, перед ними, без вмотивованої необхідності, не повинні розкриватися відомості, що безпосередньо не стосуються їх участі у проведенні тих чи інших оперативно-розшукових заходів, кінцева мета заходу, сили й засоби, що задіяні під час проведення оперативно-розшукового заходу, прийняті тактичні й стратегічні рішення тощо. Ці ж положення стосуються й осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативним підрозділом. При цьому, згідно з ч. 3 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством України, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що

порушують права людини. Цілком зрозуміло й те, що таким особам, які не мають допуску до державної таємниці, не повинен надаватися й доступ до неї.

Конспірація дозволяє оперативним підрозділам негласно збирати інформацію про ті чи інші протиправні явища, накопичувати її в оперативно-інформаційних системах, аналізувати, готувати до легалізації для використання в кримінальному судочинстві. Для конспірації своїх намірів і вживаних заходів оперативні підрозділи можуть створювати підприємства, організації, використовувати документи, які зашифровують їх діяльність, чи приналежність до правоохоронних органів, проводити контрольні закупки товарів з метою виявлення фактів протиправної діяльності, негласно брати участь у перевірці фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та окремих осіб, негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину та інші заходи дозволені законом.

Належна конспірація в оперативно-розшуковій діяльності забезпечується:

- нормативним регулюванням правил конспірації, умов здійснення оперативно-розшукової діяльності, чітко контрольованої процедури отримання негласної інформації, її зберігання, аналізу та використання, допуску співробітників до участі в цій діяльності;
- організаційно-структурною та функціональною побудовою оперативних підрозділів, що створює сприятливі умови для формування і використання негласної інформації, визначення кола осіб, які мають до неї доступ;
- встановленням належного режиму функціонування оперативно-розшукових, інформаційних, статистичних, обліково-фінансових та інших підрозділів діючих із закритою інформацією;
- професійним навчанням кадрів керівного і оперативного складу правилам і тактичним прийомам конспірації, виявлення та локалізації контрзаходів кримінальної протидії.

Принцип поєднання гласних і негласних методів, заходів, засобів оперативно-розшукової діяльності виходить з самого визначення оперативно-розшукової діяльності як системи гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів (ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Гласні і негласні методи, заходи, засоби оперативно-розшукової діяльності, та, відповідно, їх поєднання, чітко спрямовані на вирішення завдань цієї діяльності – пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Принцип поєднання гласних і негласних методів, заходів, засобів оперативно-розшукової діяльності проявляється в практичній діяльності оперативного працівника постійно. Він може отримати інформацію негласно про ознаки злочину, наприклад, про знаходження в певному місці викраденого майна, а перевірити її відкрито, гласно, шляхом проведення обшуку з метою вилучення матеріальних доказів, оперативний працівник може отримати інформацію по справі гласно, а перевіряти її негласно. Так, отримавши офіційну інформацію про очікувану появу розшукуваного злочинця за вказаною адресою, оперативний працівник може здійснювати для перевірки негласне спостереження, з метою фіксації появи злочинця і затримання його гласно, офіційно. Вибір форм поєднання гласних і негласних методів залежить від конкретних обставин, визначається, як самим оперативним працівником самостійно, так і за вказівкою його керівників, прокурора, у взаємодії з слідчим чи іншим оперативно-розшуковим підрозділом. Але при всіх формах поєднання гласних і негласних заходів в оперативно-розшуковій діяльності має бути обов'язково дотримана одна головна умова – це їх законність, без дотримання якої всі результати таких заходів будуть визначені недійсними, незаконними.

Принцип взаємодії в оперативно-розшуковій діяльності полягає у взаємоузгодженій (за метою, характером, місцем і часом) діяльності як між працівниками одного оперативного підрозділу (у тому числі й між його керівником та працівниками), так і між працівниками різних не підпорядкованих оперативних підрозділів та інших підрозділів, державних органів, громадських організацій, окремих громадян, заснованих на законах і відомчих нормативно-правових актах та спрямованій, з урахуванням чіткого розмежування компетенції, на вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності.

В оперативно-розшуковій діяльності неможливо досягти успіхів зусиллями лише однієї сили, тому закономірно, що єдність їх відповідних дій досягається шляхом належної організації спільної роботи. Напрями взаємодії органів і підрозділів Національної поліції у протидії злочинам детально регламентовані у законодавчих та відомчих нормативно-правових актах. Так ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію», яка має назву «Взаємодія поліції з органами державної влади та органами місцевого самоврядування», закріплює, що поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів. Розвиваючи ці положення, у ст. 11 «Взаємодія з населенням на засадах партнерства» згаданого Закону передбачено, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. У свою чергу, положення ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплюють, що підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані здійснювати взаємодію між собою та з іншими правоохоронними органами з метою

швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних. Крім цього, Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України від 07 липня 2017 р. № 575, закріплює, що основним завданням взаємодії слідчих підрозділів органів Національної поліції України з іншими структурними підрозділами апарату центрального органу управління поліцією, міжрегіональними територіальними органами Національної поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами є запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб

Принцип наступальності в оперативно-розшуковій діяльності спрямований на безперервне ініціативне проведення тих чи інших оперативно-розшукових дій, своєчасне отримання та перевірку оперативно значущої інформації, активні дії усіх уповноважених суб'єктів з використанням наявних можливостей. Принцип наступальності полягає в тому, що оперативні підрозділи зобов'язані проводити оперативно-розшукові заходи постійно, наступально, проявляти ініціативу, своєчасно й обґрунтовано заводити оперативно-розшукові справи, використовувати всі дозволені законом заходи для встановлення осіб, що вчинили злочини з метою наступного невідворотного реагування та виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Принцип цілеспрямованості в оперативно-розшуковій діяльності знаходить свій прояв у пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Принцип гуманності в оперативно-розшуковій діяльності розкривається, перш за все, в тому, що сама ця діяльність беззаперечно спрямована на захист життя, здоров'я, конституційних прав і свобод людини й громадянина, забезпечення безпеки суспільства і держави.

Принцип необхідності й достатності сил, методів, засобів оперативно-розшукової діяльності, який проявляється у тому, що при застосуванні наявних можливостей оперативно-розшукової діяльності працівники оперативних підрозділів зобов'язані враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства і держави;

Принцип плановості в оперативно-розшуковій діяльності виявляється у розробці перспективних, поточних і спеціальних планів. Особлива увага приділяється розробці планів проведення оперативно-розшукових заходів або одного, складного з точки зору організації й тактики заходу.

Принцип науковості важливий як для практики, так і для теорії оперативно-розшукової діяльності. За нашим переконанням, реалізація цього принципу шляхом упровадження найбільш ефективних, раціональних, науково

обґрунтованих методів і засобів боротьби зі злочинністю підвищує практичний рівень оперативно-розшукової діяльності. Принцип науковості передбачає наукову обґрунтованість вирішення питань, що виникають у процесі оперативно-розшукових заходів.

Принцип добровільності конфіденційного співробітництва. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативні підрозділи для виконання завдань ОРД мають право мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, а також використовувати конфіденційне співробітництво. При здійсненні оперативно-розшукової діяльності до співробітництва на постійній чи тимчасовій основі можуть залучатись окремі особи за добровільної згоди. Таке співробітництво може бути гласним або негласним, але воно не може бути примусовим. Форми такого співробітництва можуть бути різними. Вони можуть бути у вигляді безпосередніх контактів, письмовими, усними, за допомогою технічних засобів, за мотивами - громадського обов'язку, особистої моральної чи матеріальної зацікавленості, відкритими чи з елементами маскування істинних цілей співробітництва, але в будь-якому випадку таке співробітництво можливе за умови обопільної згоди оперативного працівника і особи. Закон не допускає при встановленні співробітництва використання фізичного, психологічного чи морального примусу. Конфіденційне співробітництво здійснюється виключно на засадах добровільності.

Принцип забезпечення безпеки осіб, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукове законодавство передбачає, що особа, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, має бути під соціальним і правовим захистом держави. Соціальний і правовий захист таких осіб забезпечується трудовим законодавством, Кримінальним процесуальним і Кримінальним кодексами, законом України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність» та іншими законами, що регламентують оперативно-розшукову діяльність. Принцип соціального і правового захисту особи, що співробітничав з оперативним підрозділом, витікає із конституційних положень про права і свободи людини і громадянина.

Слід зауважити, що наведені спеціальні (галузеві) принципи оперативно-розшукової діяльності не становлять вичерпного переліку. Вони мають загальний характер, безпосереднє практичне значення і відносяться до змісту всіх напрямків діяльності, організаційним формам і тактиці здійснення оперативно-розшукових методів, забезпечуючи досягнення основних завдань ОРД.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Розкрийте поняття оперативно-розшукової діяльності та охарактеризуйте її складові.
2. Розкрийте значення пошукових та контррозвідувальних заходів.
3. Завдання оперативно-розшукової діяльності.
4. Загальні принципи оперативно-розшукової діяльності.
5. Спеціальні принципи оперативно-розшукової діяльності.

Тема 3.

ПРАВОВА ОСНОВА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. *Правова основа оперативно-розшукової діяльності*

Сучасні науковий тезаурус налічує різноманітні визначення: «нормативно-правове регулювання», «правове регулювання», «правові засади», «правова основа» тощо. В деяких наукових працях наголошується, що правове регулювання являє собою цілеспрямований вплив за допомогою правових (юридичних) засобів на поведінку людей та суспільні відносини. Інші науковці наголошують, що правове регулювання являє собою здійснюване громадянським суспільством і державою за допомогою системи правових засобів упорядкування суспільних відносин, їхнє закріплення, охорону, захист і розвиток. Різні джерела містять багато визначень:

- правове регулювання – це регламентація суспільних відносин засобами загальнообов'язкових правил поведінки і заснованих на них приписів індивідуального значення, що забезпечується в необхідних випадках державним примусом.

- правове регулювання – специфічний формалізований метод державної регламентації дій суб'єктів права з метою спрямування їх поведінки відповідно до інтересів громадян, суспільства і держави.

- правове регулювання – це здійснюваний за допомогою права і всієї сукупності правових засобів юридичний вплив на суспільні відносини.

- правове регулювання являє собою багатогранну діяльність держави, що спрямована на формування юридичних засобів організації суспільного життя, які об'єктивно необхідні в конкретних соціально-економічних і політичних умовах для забезпечення нормальної життєдіяльності суспільства і його членів на цивілізованих, демократичних засадах.

У цьому контексті необхідно наголосити, що, являючись різновидом державно-владної діяльності, правове регулювання означає, з одного боку, встановлення меж поведінки, заборону виходу за їх рамки і дозвіл діяти в їхніх межах, а – з іншого – спонукає до дій або стимулює відповідні вчинки.

Безсумнівно, правове регулювання суспільних відносин є одним із різновидів державного владного впливу. Згідно з найбільш загальним визначенням, яке надається в теорії права, правове регулювання являє собою цілеспрямований вплив за допомогою правових (юридичних) засобів на поведінку людей та суспільні відносини. Сукупність правових засобів, за допомогою яких поведінка суб'єктів суспільних відносин приводиться у відповідність до потреб і дозволів, що містяться у нормах права, є механізмом правового регулювання. В теорії права поняття механізму правового регулювання розкривається як комплексне явище, складовими елементами якого є:

- норми права, які є основою механізму правового регулювання, враховуючи те, що з юридичних норм і їх змісту починається правовий вплив на суспільні відносини;

- правові відносини, тобто суспільні відносини, що здійснюються в рамках визначених нормами права;

- акти реалізації прав та обов'язків – діяльність суб'єктів, що виконують приписи правових норм.

Правова основа – це правовий фундамент, спираючись на який функціонує вся оперативно-розшукова діяльність. Правова основа цього виду державно-правової діяльності розглядається як сукупність законодавчих та інших нормативно-правових актів, у рамках яких вона починається, розвивається та припиняється, й, відповідно, у рамках яких можуть і повинні діяти всі суб'єкти оперативно-розшукової діяльності та інші суб'єкти, які потрапляють або залучаються до сфери оперативно-розшукової діяльності.

Під правовими засадами ОРД розуміють систему норм, що містяться в законах і підзаконних нормативних актах, які або створюють правові умови для здійснення оперативно-розшукових заходів, або безпосередньо регламентують правові, організаційні й тактичні питання застосування оперативно-розшукових сил, засобів, методів і форм у боротьбі зі злочинністю.

Згідно з положеннями ст. 3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», правову основу оперативно-розшукової діяльності становлять:

- Конституція України,
- Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»,
- Кримінальний кодекс України,
- Кримінальний процесуальний кодекс України,
- Податковий кодекс України,
- Митний кодекс України,
- Закон України «Про прокуратуру»,
- Закон України «Про Національну поліцію»,
- Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України»,
- Закон України «Про Державне бюро розслідувань»,
- Закон України «Про Бюро економічної безпеки України»,
- Закон України «Про Службу безпеки»,
- Закон України «Про Державну прикордонну службу України»,
- Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»,
- Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»,
- Закон України «Про судоустрій і статус суддів»,
- Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»,

- Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»,
- інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Слід звернутися і до положень чинного Закону України «Про Національну поліцію». Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», у своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами.

У свою чергу, відповідно до статті 4 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»: законодавство про боротьбу з організованою злочинністю базується на Конституції України і включає Кримінальний і Кримінальний процесуальний кодекси України, закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про прокуратуру», інші закони, міжнародно-правові угоди, учасником яких є Україна.

Правова основа оперативно-розшукової діяльності має багаторівневу структуру та умовно складається якнайменш, з чотирьох рівнів, що можуть мати власні підрівні, а саме:

- Конституція України;
- Закони України;
- інші нормативно-правові акти;
- міжнародно-правові угоди і договори.

Фундаментальні основи для регламентації будь-яких державницьких питань закладені у Конституції України. Саме Конституція становить юридичну основу всіх правових норм, в тому числі й законів, саме тому закони та інші нормативно-правові акти, прийняті в Україні, не повинні суперечити Конституції. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., закріпила нові принципи функціонування держави і органів боротьби зі злочинністю, визначила права та обов'язки не тільки людини і громадянина щодо суспільства і держави, але й обов'язки і права держави щодо її громадян. Разом із тим, Конституція є законом прямої дії, а дія конституційних норм має безпосереднє відношення до здійснення оперативно-розшукової діяльності. Проаналізуємо це більш докладно.

Розділ 2 Конституції України проголошує основні права і свободи людини і громадянина, які визначають основу правового статусу громадянина України. Конституція надає особам право на власність, вибір професії і роду занять, право в'їзду і виїзду з України, таємницю листування, телефонних розмов, поштової, телеграфної та іншої кореспонденції, недоторканність

житла, особистості, права пересування і вибору місця проживання та інші права і свободи. Обмеження таких прав можливе тільки на підставі судового рішення. Саме про таке можливе обмеження прав громадянина говориться в законодавстві про оперативно-розшукову діяльність. У відповідних статтях Конституції України закріплено основні права та свободи громадян, а саме:

- усі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24);
- кожна людина має невід'ємне право на життя (ст. 27);
- кожен має право на повагу його гідності (ст. 28);
- кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність (ст. 29);
- кожному гарантується недоторканність житла (ст. 30);
- кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31);
- ніхто не може зазнавати втручання в особисте та сімейне життя; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про громадянина без його згоди; гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію, вимагати вилучення будь-якої інформації про себе та членів своєї сім'ї, а також відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої діями правоохоронних органів (ст. 32);
- кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб (ст. 34);
- громадяни мають право на соціальний захист (ст. 46);
- кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55);
- кожному гарантується право знати свої права й обов'язки (ст. 57).

Права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені відповідно до закону тільки в тій мірі, в якій це необхідно для захисту основ конституційного ладу, державного устрою, моралі, здоров'я, прав і законних інтересів других осіб, забезпечення оборони і безпеки держави. Разом з тим, кожному громадянину, права і свободи якого обмежуються на підставі закону, Конституція гарантує судовий захист і не допускає фізичного і морального приниження честі, гідності та недоторканності особи.

Права і свободи людини, їх гарантії складають зміст і цілі державної діяльності, а життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека особи визнаються найвищою соціальною цінністю. Ствердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Виконання вказаних завдань покладається на всі державні органи і громадські організації. Разом з тим, серед державних органів діють і такі, які створені, в основному, для охорони і захисту прав громадян, тобто для здійснення правоохоронної діяльності. Такі органи наділяються певною компетенцією на здійснення своїх повноважень, в тому числі і засобами оперативно-розшукової діяльності. Національна поліція

України покликана забезпечувати виконання цих приписів у всіх напрямках своєї діяльності, включаючи здійснення оперативно-розшукових заходів.

Розвиваючи ідеї Основного закону, галузеве законодавство містить низку положень, які безпосередньо або опосередковано регулюють відносини у сфері оперативно-розшукової діяльності та складають наступний рівень нормативно - правової регламентації.

До цього рівня необхідно віднести, в першу чергу, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» як основний нормативно-правовий акт, що регулює оперативно-розшукові правовідносини. Він містить норми, якими регламентовано, відповідно, завдання оперативно-розшукової діяльності, поняття оперативно-розшукової діяльності, правову основу оперативно - розшукової діяльності, принципи оперативно-розшукової діяльності, підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, міжнародне співробітництво у сфері оперативно-розшукової діяльності, підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності, обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, строки ведення оперативно-розшукових справ, закриття оперативно-розшукових справ, використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності, сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності, соціальний і правовий захист працівників оперативних підрозділів, соціальний і правовий захист особи, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, та нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності.

Разом із тим, як справедливо зазначають науковці, у теперішній час наукова парадигма та практика оперативно-розшукової діяльності в Україні переживають не найкращі часи. Майже десятиріччя існування оперативно-розшукової діяльності в умовах суворих обмежень (а іноді і заборон) кримінального процесуального законодавства призвели до втрати нею наступальності та упереджувального характеру. До чинного Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» з моменту його прийняття (18 лютого 1992 року) понад 40 разів вносилися концептуальні зміни та доповнення. Намагання привести нормативну базу та, відповідно практику оперативно-розшукової діяльності до європейських та світових стандартів, зіткнулися з вітчизняною бюрократичною системою та породженими нею ухвалами, погодженнями, дозволами, конформізмом судової ланки та застарілими стандартами «радянських» часів. На даний момент фактично паралізовано діяльність щодо оперативного супроводження кримінальних проваджень через безпідставне позбавлення самостійності оперативних працівників у прийнятті рішень щодо проведення будь-яких заходів у кримінальних провадженнях. Така ситуація засвідчує певну вторинність та певний обслуговуючий характер діяльності оперативних підрозділів щодо діяльності слідчого, що є не зовсім правильним. Через законодавчу неврегульованість, погодження та санкціонування оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих

(розшукових) дій проблематичне та тривале. Це напряму негативним чином впливає на результативність та ефективність здійснюваних як оперативних, так і процесуальних заходів.

Нагальна потреба розроблення та прийняття нового, сучасного Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» назріла вже давно. За справедливим твердженням фахівців така потреба обумовлена не тільки моральною застарілістю чинного закону, а й, у першу чергу, необхідністю узгодження законодавства, яке врегульовує оперативно-розшукову та процесуальну діяльність, із метою повернення оперативним підрозділам права застосування їхніх можливостей щодо протидії злочинності. Про це свідчать результати великої кількості наукових розробок на рівні дисертаційних та монографічних досліджень, фахові висновки експертів, а також, безсумнівно, думки практиків.

До цього ж рівня можна віднести Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, Закони України «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» тощо.

Серед законодавчих актів, які відносяться до бази правового регулювання оперативно-розшукової діяльності, особливе місце займає Закон України «Про Національну поліцію». Вказаний правовий акт, прийнятий Верховною Радою України 02 липня 2015 р., у ст. 2 серед основних завдань поліції окремо передбачає протидію злочинності, для забезпечення якої, відповідно до ст. 23 вказаного Закону, поліція: здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення; вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності; розшукує осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом; здійснює оперативно-розшукову діяльність.

Крім того, цей рівень включає в себе й ті Закони України, що прямо не регламентують оперативно-розшукову діяльність, однак своїми приписами або визначають межі завдань, цілей чи безпосередньо об'єктів цієї діяльності, або впливають на специфічні відносини, які виникають, розвиваються та

припиняються під час здійснення оперативно-розшукової діяльності вповноваженими суб'єктами. Такими законами, наприклад, є Закон України «Про державну таємницю», Закон України «Про інформацію», Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про розвідку», Закон України «Про контррозвідувальну діяльність», Закон України «Про Службу зовнішньої розвідки України», Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» та інші.

До третього (підзаконного) рівня правової основи оперативно-розшукової діяльності віднесено Укази Президента України, наприклад, щодо питань окремих пріоритетних напрямів та завдань боротьби зі злочинністю, організаційно-функціональних аспектів діяльності правоохоронних органів тощо та постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України про затвердження положень про нормативно-правове регулювання діяльності окремих функціональних структур, що діють у сфері боротьби зі злочинністю, та інші.

До цього ж рівня відносяться й численні нормативно-правові акти відомчого та міжвідомчого характеру на рівні наказів (спільних наказів), доручень, вказівок, інструкцій, різноманітних приписів тощо. Зокрема, до таких можна віднести: Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів; Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні тощо.

Слід зазначити, що у зв'язку зі специфічністю оперативно-розшукової діяльності, значна кількість відомчих нормативно-правових актів здебільшого містять відомості, що становлять державну таємницю, та, відповідно, мають гриф обмеження доступу.

Четвертий рівень складають міжнародно-правові угоди і договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та які, відповідно до ст. 9 Конституції України, є частиною національного законодавства України (наприклад, Європейська Конвенція про боротьбу з тероризмом, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності тощо).

3.2. Гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності

Національне законодавство містить цілий комплекс положень, спрямованих на захист приватного життя та дотримання прав і свобод громадян у цій сфері. Серед законодавчих положень, які забезпечують охорону таємниць

особистого життя громадян та їх недоторканність, основне місце займають норми Кримінального кодексу України, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а також інші дії, що порушують недоторканність житла громадян (ст. 162), порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163), незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконну зміну такої інформації (ст. 182), незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації (ст. 359), а також за протиправні дії, передбачені розділом XVI Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку».

Окрім гарантій матеріально-правового змісту, національне законодавство містить також низку гарантій процедурного характеру, які забезпечують ефективний захист приватного життя від несанкціонованого втручання.

Відповідно до положень ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» такими гарантіями є:

1) *заборона проведення оперативно-розшукових заходів поза межами провадження за оперативно-розшуковими справами.* Відповідно до ч. 1, 3, 4 ст. 9 цього Закону, у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. Без заведення оперативно-розшукової справи проведення оперативно-розшукових заходів, крім випадків, передбачених Законом (при перевірці осіб у зв'язку з допуском їх до державної таємниці, а також до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках оперативно-розшукова справа не заводиться, при цьому така перевірка повинна тривати не більше двох місяців), забороняється. Про заведення оперативно-розшукової справи виноситься постанова, яка підлягає затвердженню начальником органу Національної поліції або начальником відокремленого підрозділу територіального органу Національної поліції, органу Служби безпеки України, оперативного підрозділу органу Державного бюро розслідувань, Державної прикордонної служби України, охорони вищих посадових осіб, Служби зовнішньої розвідки України, Директором Бюро економічної безпеки України або керівником територіального управління Бюро економічної безпеки України, органу, установи виконання покарань чи слідчого ізолятора, розвідувального органу Міністерства оборони України, розвідувального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, підрозділу Національного антикорупційного бюро України або його уповноваженим заступником.

У постанові зазначаються місце та час її складання, посада особи, яка виносить постанову, її прізвище, підстава та мета заведення оперативно-

розшукової справи. Про заведення оперативно-розшукової справи протягом доби письмово повідомляється прокурор. На особу, яка підозрюється в підготовці до вчинення злочину, переховується від органів досудового розслідування, суду або ухиляється від відбування кримінального покарання, безвісти зникла, ведеться тільки одна оперативно-розшукова справа;

2) *невідкладне поновлення порушених прав і відшкодування заподіяних матеріальних та моральних збитків у повному обсязі.* У випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національна поліція, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, Управління державної охорони України, Бюро економічної безпеки України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, розвідувальний орган Міністерства оборони України, розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, Служба зовнішньої розвідки України, Національне антикорупційне бюро України зобов'язані невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки в повному обсязі;

3) *винятковий та тимчасовий характер обмежень прав і свобод людини та юридичних осіб.* Під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

При наявності достатніх підстав дозвіл на проведення оперативно-розшукової діяльності дає керівник відповідного оперативного підрозділу, який несе відповідальність за законність здійснюваних заходів відповідно до чинного законодавства. Громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії;

4) *відповідність оперативно-розшукових заходів ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства і держави.* При застосуванні оперативно-розшукових заходів працівники оперативних підрозділів зобов'язані враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства і держави. Оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким

злочинам, їх виявлення та припинення, розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання або безвісти зникли, захисту життя, здоров'я, житла і майна працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, припинення розвідувально-підривної діяльності проти України. Спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця може проводитися з метою встановлення даних про особу та про її зв'язки у разі, коли є факти, які підтверджують, що нею готується тяжкий або особливо тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину, для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб, а також з метою отримання розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави. Для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотропі, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу;

5) *цільове використання результатів оперативно-розшукової діяльності.* Забороняється передавати і розголошувати відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, або такі, що можуть зашкодити слідству чи інтересам людини, безпеці України. Забороняється оприлюднювати або надавати зібрані відомості, а також інформацію щодо проведення або не проведення стосовно певної особи оперативно-розшукової діяльності до прийняття рішення за результатами такої діяльності. Питання оприлюднення або надання такої інформації після прийняття рішення регулюється законодавством. Одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законодавством дій, зберігання не підлягають і повинні бути знищені. Відомості, одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності, щодо підготовки до терористичних актів чи їх вчинення окремими особами та групами зберігаються до 5 років. Не підлягають передачі і розголошенню результати оперативно-розшукової діяльності, які, відповідно до законодавства України, становлять державну таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини. За передачу і розголошення цих відомостей працівники оперативних підрозділів, а також особи, яким ці відомості були довірені при здійсненні оперативно-розшукової діяльності чи стали відомі по службі або роботі, підлягають притягненню до відповідальності згідно з чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини. Підрозділи, що використовують автоматизовані інформаційні системи в оперативно - розшуковій діяльності, повинні забезпечити можливість видавати дані про особу на запит органів досудового розслідування, прокуратури, суду. В місцях зберігання інформації повинна бути гарантована її достовірність та надійність охорони;

б) *підконтрольність та підзвітність підрозділів, які здійснюють*

оперативно-розшукову діяльність. Конституція України в ст. 3 наголошує: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Не піддаючи сумніву потенційну користь від покладення обов'язку щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також контролю за їх дотриманням на усі без винятку органи державної влади, у той же час слід визнати, що через специфіку сфери оперативно-розшукової діяльності такі функції виконує обмежена кількість інстанцій.

Контроль за оперативно-розшуковою діяльністю здійснюється Національною поліцією, Бюро економічної безпеки України, Службою безпеки України, Державним бюро розслідувань, Службою зовнішньої розвідки України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, Управлінням державної охорони України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, розвідувальним органом Міністерства оборони України, Національним антикорупційним бюро України.

При визначенні переліку суб'єктів, що контролюють або здійснюють нагляд у сфері оперативно-розшукової діяльності, доцільно враховувати положення Закону України «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави». Так, згідно зі ст. 6 зазначеного Закону, система цивільного контролю над воєнною організацією і правоохоронними органами держави складається з таких видів контрольно-наглядової діяльності:

- 1) парламентського контролю;
- 2) контролю, здійснюваного Президентом України;
- 3) контролю з боку органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- 4) контролю з боку судових органів та нагляду з боку органів прокуратури;
- 5) громадського контролю.

При цьому законом визначено й самих суб'єктів контролю, якими є:

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- 3) Президент України;
- 4) Рада національної безпеки і оборони України;
- 5) Кабінет Міністрів України;
- 6) центральні та місцеві органи виконавчої влади в межах повноважень, визначених законом;
- 7) органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом;
- 8) прокуратура України;
- 9) судові органи України;
- 10) громадяни України та громадські організації, утворені відповідно до

Конституції України для здійснення та захисту прав і свобод громадян та задоволення їхніх політичних, економічних, соціальних, культурних інтересів;

11) засоби масової інформації.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- 1.** Надайте визначення правової основи оперативно-розшукової діяльності.
- 2.** Визначте рівні правового забезпечення оперативно-розшукової діяльності.
- 3.** Законодавчий рівень правового забезпечення оперативно-розшукової діяльності.
- 4.** Відомчі та міжвідомчі нормативно - правові акти у сфері оперативно-розшукової діяльності.
- 5.** Міжнародно-правові акти як правова основа оперативно-розшукової діяльності.
- 6.** Гарантії забезпечення законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Тема 4. СУБ'ЄКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ПРАВОВИЙ СТАТУС

4.1. Поняття, ознаки та система суб'єктів оперативно-розшукової діяльності

Суб'єкт оперативно-розшукової діяльності можна визначити як спеціально уповноважений орган або підрозділ що, відповідно до визначеного законодавцем функціонального призначення, реалізовує комплексні повноваження щодо застосування спеціальних сил та засобів оперативно-розшукової діяльності з пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підкривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Виключний перелік оперативних підрозділів, яким надано право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, визначений ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

До них віднесені **оперативні підрозділи**:

- ***Національної поліції*** – підрозділи кримінальної та спеціальної поліції;
- ***Державного бюро розслідувань*** – оперативні, оперативно-технічні, внутрішнього контролю, забезпечення особистої безпеки;
- ***Служби безпеки України*** – контррозвідка, військова контррозвідка захисту національної державності, спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічні, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;
- ***Служби зовнішньої розвідки України*** – агентурної розвідки, оперативно-технічні, власної безпеки;
- ***Державної прикордонної служби України*** – розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), оперативно-розшукові підрозділи відповідно спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділи з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативно-технічні;
- ***Управління державної охорони*** – підрозділи оперативного

забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона;

- **органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України;**

- **розвідувального органу Міністерства оборони України** – оперативні, оперативно-технічні, власної безпеки;

- **Національного антикорупційного бюро України** – детективи, оперативно-технічні, внутрішнього контролю;

- **Бюро економічної безпеки** – підрозділами детективів, оперативно-технічними підрозділами.

Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється.

До підрозділів кримінальної поліції на теперішній час віднесено:

- підрозділи карного розшуку;

- підрозділи стратегічних розслідувань;

- підрозділи захисту інтересів суспільства і держави;

- підрозділи міграційної поліції;

- підрозділи боротьби з наркозлочинністю;

- підрозділи внутрішньої безпеки;

- підрозділи кіберполіції;

- підрозділи оперативної служби;

- підрозділи оперативно-технічних заходів;

- підрозділи кримінального аналізу;

- підрозділи забезпечення діяльності, пов'язаної з небезпечними матеріалами.

Завданнями підрозділів **карного розшуку** є надання поліцейських послугу сферах охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, а також виявлення і розкриття злочинів, у тому числі на транспорті, розшук осіб, які їх учинили, документування протиправної діяльності учасників та членів організованих злочинних груп та злочинних організацій. До основних функцій Департаменту карного розшуку віднесено:

- організація і координація діяльності підрозділів карного розшуку територіальних підрозділів поліції, спрямовані на захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань. Аналіз, у межах компетенції, ефективності заходів, ужитих територіальними підрозділами поліції щодо попередження, виявлення і розкриття злочинів, припинення діяльності стійких суспільно небезпечних організованих злочинних груп та злочинних організацій, які впливають на криміногенну ситуацію в регіонах і в державі, викриття злочинної діяльності їх лідерів та кримінальних авторитетів, розкриття серійних, резонансних злочинів і вбивств «на замовлення», учинених стосовно народних депутатів України, державних

службовців I-IV категорій, протидія злочинності на транспорті, а саме злочинним посяганнями на вантажі, запобіганні їм, захисті особистої власності та безпеки громадян на об'єктах водного, залізничного та повітряного транспорту України, розшуку обвинувачених, підсудних, осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісти зниклих громадян та встановлення осіб невпізнаних трупів;

- визначення правових, організаційних та практичних заходів з метою підвищення ефективності оперативно-службової діяльності підрозділів карного розшуку територіальних органів поліції на підставі узагальнення практики застосування законодавства України, насамперед того, що регламентує оперативно-розшукову діяльність, нормативно-правових актів МВС та Національної поліції, комплексного аналізу і прогнозування стану криміногенної ситуації в державі;

- здійснення організаційно-методичного забезпечення діяльності підпорядкованих підрозділів з попередження, виявлення злочинів, насамперед тяжких та особливо тяжких, а також тих, що набули суспільного резонансу, учинених із застосуванням вогнепальної чи холодної зброї, вибухових речовин, групою осіб, серійного характеру, розшуку підозрюваних та обвинувачених, осіб, які зникли безвісти, та ідентифікації невпізнаних трупів;

- розроблення та вжиття заходів, спрямованих на вдосконалення форм і методів оперативно-розшукової діяльності підрозділів карного розшуку, за рішенням керівництва Національної поліції надання їм практичної допомоги в організації роботи з протидії злочинності, у вирішенні інших службових завдань;

- організація взаємодії з підрозділами центрального органу управління поліцією, територіальними органами поліції, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, установами, громадськими організаціями, а також правоохоронними органами зарубіжних країн і міжнародними організаціями у вирішенні питань боротьби зі злочинністю.

- безпосередня робота з джерелами оперативної інформації та за оперативно-розшуковими справами. Аналіз ефективності використання негласного апарату, проведення оперативних розробок у боротьбі зі злочинністю, вивчення процесів, які відбуваються в злочинному середовищі, та вироблення на цій основі пропозицій керівництву Національної поліції з покращення оперативно-розшукової діяльності за зазначеними напрямками;

- вивчення та аналіз стану злочинності, чинників, що її обумовлюють, прогнозування криміногенної ситуації. Розроблення та внесення пропозицій керівництву Національної поліції щодо визначення пріоритетних напрямів діяльності підрозділів карного розшуку та ефективних засобів і методів виконання покладених на них завдань;

- здійснення поточного та перспективного планування оперативно-службової діяльності Департаменту, узагальнення позитивного досвіду у сфері протидії злочинності, розроблення методичних рекомендацій і посібників, їх

упровадження в практичну діяльність підрозділів карного розшуку;

- розроблення заходів з удосконалення розшукової роботи, підготовка управлінських рішень з проблем, які потребують комплексного підходу для їх вирішення, взаємодія зі структурними підрозділами центрального органу управління поліцією, правоохоронними органами іноземних держав з питань міждержавного та міжнародного розшуку, координація діяльності територіальних органів поліції і надання їм практичної допомоги з розшуку підозрюваних та обвинувачених, безвісти зниклих громадян та ідентифікації невпізнаних трупів;

- на підставі комплексного аналізу оперативної обстановки та наявної в підрозділах карного розшуку територіальних органів поліції оперативної інформації підготовка управлінських рішень щодо активізації роботи з протидії груповій і організованій злочинності та вжиття оперативно-розшукових заходів з притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності;

- здійснення контролю за організацією та ефективністю діяльності підрозділів карного розшуку із запобігання, виявлення, припинення та розкриття злочинів, пов'язаних з протиправною діяльністю учасників організованих груп, злочинних організацій, бандитських формувань, злочинних проявів у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин та радіоактивних матеріалів;

- координація дій підрозділів карного розшуку територіальних органів поліції з розкриття тяжких і особливо тяжких злочинів проти власності, насамперед розбійних нападів, грабежів, вимагань, шахрайств, крадіжок, у тому числі з помешкань громадян, посягань на предмети, які становлять національне культурне надбання, історичну цінність;

- здійснення контролю за організацією та ефективністю діяльності підрозділів карного розшуку з розкриття порушень правил безпеки дорожнього руху зі смертельними наслідками, незаконних заволодінь транспортними засобами, перекриття міжнародних каналів незаконного переправлення через державний кордон України автотранспорту та осіб з метою подальшої експлуатації;

- вжиття заходів, спрямованих на усунення негативного впливу етнічної злочинності, радикальних і неформальних молодіжних об'єднань та рухів на оперативну обстановку в державі, підготовка управлінських рішень щодо своєчасного реагування на загострення цієї проблеми та недопущення порушень громадського порядку їх учасниками;

- здійснення контролю за організацією та ефективністю діяльності підрозділів карного розшуку з попередження і розкриття протиправних дій, учинених стосовно іноземних громадян та осіб без громадянства, а також за розкриттям злочинів, учинених безпосередньо цими особами;

- разом з підрозділом інформаційно-аналітичного забезпечення – організація створення та поповнення автоматизованих інформаційних систем оперативно-розшукового і профілактичного призначення. Забезпечення

функціонування, своєчасного поповнення та належного використання оперативно-розшукових обліків;

- розроблення, методичне забезпечення і проведення заходів, передбачених спеціальними операціями, у разі виникнення надзвичайних подій кримінального характеру, що належать до компетенції карного розшуку;

Департамент стратегічних розслідувань – міжрегіональний територіальний орган у складі кримінальної поліції Національної поліції України, який бере участь у реалізації державної політики з питань боротьби з організованою злочинністю та здійснює оперативно-розшукову діяльність. Департамент створено у відповідності до Постанови Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2019 року № 867 «Про утворення територіального органу Національної поліції». Завданнями підрозділів стратегічних розслідувань Національної поліції України є:

- виявлення, припинення і запобігання незаконної діяльності суспільно небезпечних організованих злочинних груп і злочинних організацій, у тому числі в органах державної влади та місцевого самоврядування, які впливають на криміногенну ситуацію в державі та в окремих її регіонах;

- протидія корупції серед посадових осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», вжиття заходів з метою виявлення корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з корупцією, та їх припинення відповідно до законодавства України;

- здійснення оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на здобуття інформації про криміногенні процеси в злочинному середовищі, пов'язані з протиправною діяльністю окремих осіб та злочинних угруповань, схеми легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

- організація та здійснення відповідно до законодавства України заходів захисту працівників підрозділів стратегічних розслідувань, інших органів та підрозділів Національної поліції України, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб.

Завданнями **Департаменту внутрішньої безпеки** Національної поліції України є виявлення, попередження та припинення кримінальних правопорушень та корупційних діянь, що готуються або вчинені працівниками органів та підрозділів Національної поліції України, а також захист посадових осіб Національної поліції України від перешкоджання їм у виконанні службових обов'язків. До основних функцій Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України:

- виявлення осіб, які намагаються втягнути працівників органів та підрозділів Національної поліції України у злочинну чи корупційну діяльність, здійснення профілактичних заходів щодо них, а за наявності достатніх законних підстав документування вказаних протиправних дій;

- координація та проведення заходів щодо протидії фактам поширення завідомо неправдивих відомостей, які дискредитують посадових осіб, а також систему органів Національної поліції України;

- здійснення, в межах компетенції, заходів щодо аналізу та проведення необхідних перевірок з питань дотримання органами та підрозділами Національної поліції України: режиму збереження інформації з обмеженим доступом; порядку організації роботи щодо доступу на режимні об'єкти; вимог щодо запобігання прийняттю на службу в Національну поліцію України осіб, якімають злочинні або корисливі наміри;

- проведення в межах компетенції перевірок кандидатів на посади номенклатури Національної поліції України, інші керівні посади, повторний прийом на службу в Національну поліцію України, переміщення із структурних підрозділів територіальних органів Національної поліції України, у т.ч. міжрегіональних до апаратів територіальних органів Національної поліції України, у т.ч. міжрегіональних, а також переміщення по службі за межі гарнізону. Результати таких заходів доповідаються лише безпосередньому керівництву;

- відповідно до законодавства України збирання, накопичення, систематизація та аналіз інформації щодо негативних явищ і тенденцій у органах та підрозділах Національної поліції України, а також ужиття заходів щодо попередження їх розвитку;

- координація дій та участь у заходах щодо виявлення, попередження, припинення та документування протиправних посягань на життя і здоров'я працівників Національної поліції України, учинення яких пов'язано з виконанням ними службових обов'язків. Організація проведення, за необхідності, підрозділами Національної поліції України заходів щодо забезпечення особистої безпеки цих працівників, їх близьких родичів та охорони майна;

- здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення, попередження, припинення та документування кримінальних та корупційних правопорушень, що готуються працівниками Національної поліції України, а також на виявлення кримінальних та корупційних правопорушень, що вчинені працівниками органів та підрозділів Національної поліції України;

- здійснення оперативного обслуговування органів та підрозділів Національної поліції України з метою своєчасного отримання даних про факти кримінальних та корупційних правопорушень, що готуються або вчинені працівниками Національної поліції України, а також даних, необхідних для виконання інших завдань за напрямками роботи ДВБ;

- здійснення в межах компетенції організаційних і практичних заходів щодо реалізації вимог антикорупційного законодавства;

- забезпечення виконання письмових доручень слідчого, прокурора щодо здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, а також з питань здійснення оперативно - розшукової діяльності за напрямками роботи ДВБ;

- проведення профілактичної та роз'яснювальної роботи в органах та підрозділах Національної поліції України з питань запобігання та протидії кримінальним та корупційним правопорушенням серед працівників поліції, а

також щодо виконання інших завдань, покладених на ДВБ.

Департамент міграційної поліції також входить до складу кримінальної поліції. Його підрозділи займаються не тільки розслідуванням кримінальних правопорушень, пов'язаних з легалізацією іноземців та їхньою незаконною діяльністю на території України, а також боротьбою з торгівлею людьми. Основна місія Департаменту полягає в комплексному підході до протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з експлуатацією людей, контрабандою мігрантів і незаконною легалізацією іноземців.

Наступним оперативним підрозділом у структурі Національної поліції України є *Департамент боротьби з наркозлочинністю*. До його основних функцій віднесено:

- організація та проведення оперативно-розшукових заходів із виявлення і документування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, насамперед учинених злочинними групами осіб, які мають міжрегіональні та міждержавні зв'язки, особливо в їх організованих формах;

- вилучення з незаконного обігу максимальної кількості наркотичних речовин, викриття та арешт наркозбувачів, ліквідація підпільних нарколабораторій та наркопритонів, перекриття каналів контрабанди наркотиків, а також арешт і вилучення майна та цінностей осіб, причетних до незаконного обігу наркотиків;

- розробка та реалізація програм протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та запобігання поширенню наркоманії;

- забезпечення заходів контролю за легальним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також за дотриманням установлених правил посіву або вирощування маку та конопель для промислових цілей;

- проведення на території України операцій щодо виявлення осіб, які займаються розповсюдженням наркотиків, зокрема у навчальних закладах країни та в місцях масового проведення дозвілля молоді, а також інших комплексних заходів, спрямованих на перекриття каналів незаконного надходження наркотиків;

- проведення антинаркотичної пропаганди через засоби масової інформації;

- участь у міжнародному співробітництві з питань організації протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та проблем поширення наркоманії.

Оперативні підрозділи *Департаменту кіберполіції* беруть участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики щодо попередження та протидії кримінальним правопорушенням, механізм підготовки, учинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних

машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Департамент кіберполіції, відповідно до покладених на нього завдань:

- визначає, розробляє та забезпечує реалізацію комплексу організаційних і практичних заходів, спрямованих на попередження та протидію кримінальним правопорушенням у сфері протидії кіберзлочинності;
- у межах своїх повноважень уживає необхідних оперативно-розшукових заходів щодо викриття причин і умов, які призводять до вчинення кримінальних правопорушень у сфері протидії кіберзлочинності;
- уживає передбачених чинним законодавством заходів зі збирання й узагальнення інформації стосовно об'єктів, у тому числі об'єктів сфери телекомунікацій, інтернет - послуг, банківських установ і платіжних систем з метою попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень;
- організовує та контролює діяльність підпорядкованих підрозділів кіберполіції щодо виконання вимог законодавства України у сфері протидії кіберзлочинності;
- проводить серед населення роз'яснювальну роботу з питань дотримання законодавства України у сфері використання новітніх технологій, а також захисту та протидії кіберзагрозам у повсякденному житті;
- забезпечує в порядку, передбаченому законодавством України, формування й наповнення інформаційних масивів даних, автоматизованих інформаційних систем відповідно до потреб службової діяльності;
- організовує виконання, у межах компетенції, доручень слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях;
- в межах компетенції розробляє рекомендації для підвищення професійного рівня і поінформованості органів Національної поліції України, а також, громадськості про результати діяльності кіберполіції;
- відповідно до чинного законодавства створює та забезпечує функціонування цілодобової контактної мережі для надання невідкладної допомоги при розслідуванні злочинів, пов'язаних з комп'ютерними системами та даними, переслідуванні осіб, що обвинувачуються у вчиненні таких злочинів, а також збирання доказів в електронній формі;
- аналізує та систематизує дані про кримінальні правопорушення, учинені у сфері протидії кіберзлочинності та з використанням високих технологій, що надходять від громадян каналами кол-центрів, електронними листами та терміналами зворотного зв'язку;
- відповідно до чинного законодавства збирає, узагальнює, систематизує та аналізує інформацію про криміногенні процеси та стан боротьби зі злочинністю за напрямом діяльності Департаменту на загальнодержавному та регіональному рівнях, оцінює результати за окремими показниками службової діяльності, надає, відповідно до законодавства України, звіти про результати роботи та відповідну інформацію керівництву Національної поліції України,

МВС, органів державної влади з питань попередження та протидії кіберзлочинам.

Підрозділи *Департаменту кримінального аналізу*, відповідно до наказу Національної поліції України від 29.12.2019 р. № 1354 «Про затвердження Положення про Департамент кримінального аналізу Національної поліції України», розробляють, впроваджують та застосовують нові методи та напрями здійснення кримінального аналізу, спрямовані на підвищення ефективності протидії злочинності. Департамент є уповноваженим структурним підрозділом Національної поліції України з проведення, організації та координації інформаційно-пошукової та аналітичної роботи, спрямованої на збір, оцінку та реалізацію інформації, у тому числі інформації з обмеженим доступом, шляхом надання її уповноваженим органам (підрозділам) для вжиття заходів відповідно до їх компетенції, оцінювання ризиків, а також використання її для забезпечення виконання функцій, покладених на поліцію. Основними завданнями цих підрозділів є:

- організація та здійснення інформаційно-аналітичної діяльності для реалізації повноважень поліції;
- визначення стратегічних напрямів роботи, шляхів розвитку кримінального аналізу в діяльності органів та підрозділів поліції;
- забезпечення взаємодії та координації діяльності органів (підрозділів) поліції у сфері кримінального аналізу, а також збір, оброблення, узагальнення та аналіз інформації з метою протидії злочинності;
- забезпечення формування та підтримка функціонування автоматизованих інформаційних систем, що утворюються в процесі здійснення оперативно-розшукової та аналітичної діяльності;
- у межах компетенції, відповідно до вимог міжнародного та вітчизняного законодавства, приймає участь у здійсненні інформаційної взаємодії з правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями.

Підрозділи *захисту інтересів суспільства і держави* – здійснюють оперативно-розшукову діяльність з попередження, виявлення та припинення правопорушень, у тому числі вчинених учасниками та членами організованих груп і злочинних організацій.

Підрозділи *забезпечення діяльності, пов'язаної з небезпечними матеріалами*: здійснюють оперативно-розшукові заходи із використанням оперативних та оперативно-технічних засобів, спрямовані на запобігання, виявлення, фіксацію та припинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з РХБЯ матеріалами; уживають необхідних заходів для отримання даних про факти, масштаби та характер РХБЯ загроз, що виникли внаслідок учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із РХБЯ матеріалами, та їх запобігання чи усунення.

Підрозділи *оперативної служби* та *оперативно-технічних заходів* є специфічними самостійними підрозділами кримінальної поліції України, які здійснюють оперативно-розшукові заходи, у тому числі із застосуванням

спеціальної техніки, з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Служба безпеки України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку. До складу СБ України входять не лише оперативні підрозділи. В системі її органів перебувають й органи досудового розслідування (відповідно до встановленої компетенції), кадрового, матеріально-технічного забезпечення тощо. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України», її основними завданнями є:

- участь, відповідно до встановленої компетенції, у захисті державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб у межах визначеної законодавством компетенції, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб;

- забезпечення охорони державної таємниці;

- попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Служба зовнішньої розвідки України є державним органом, який здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово - технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Службу зовнішньої розвідки України», ст. 4 Закону України «Про розвідувальні органи України» основними завданнями Служби зовнішньої розвідки є:

- добування, аналітичне опрацювання та надання визначеним законодавством України керівникам вищих органів державної влади розвідувальної інформації;

- сприяння спеціальними заходами здійсненню державної політики України в економічній, політичній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, зміцненню обороноздатності, економічного і науково - технічного розвитку країни;

- участь у забезпеченні безпечного функціонування установ України за кордоном, безпеки співробітників цих установ та членів їхніх сімей у країні перебування, а також відряджених за кордон громадян України, які обізнані з відомостями, що становлять державну таємницю;

- участь у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, тероризмом, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією;

- вжиття заходів з протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України.

Головне управління розвідки Міністерства оборони України здійснює розвідувальну діяльність у війсьній сфері, сферах оборони, військового будівництва, військово-технічній та кібербезпеки. ГУР МО України є головним органом управління в системі військової розвідки і в межах повноважень у визначеному Законом України «Про розвідку» та актами Президента України порядку координує діяльність суб'єктів військової розвідки та залучає інші визначені суб'єкти, а в особливий період – інші складові сил оборони до виконання покладених на розвідувальний орган завдань. Розвідувальний орган Міністерства оборони України у межах компетенції також може залучати до виконання розвідувальних завдань інших суб'єктів розвідувального співтовариства.

Державний кордон є невід'ємним елементом суверенітету України. Його ефективна охорона передбачає оперативно-розшукове забезпечення такої діяльності. Основними завданнями оперативних підрозділів **Державної прикордонної служби України** є:

- забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;
- пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Функціональним призначенням **Управління державної охорони України** є забезпечення безпечних умов діяльності вищих органів державної влади України. Основними завданнями цього органу є:

- здійснення державної охорони органів державної влади України;
- забезпечення безпеки посадових осіб, визначених Законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», за місцем їх перебування як на території України, так і за її межами;
- забезпечення безпеки членів сімей посадових осіб, визначених вищезгаданим Законом, які проживають разом з ними або супроводжують їх;
- запобігання протиправним посяганням на посадових осіб і членів їхніх сімей та об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона, їх виявлення та припинення;
- охорона об'єктів, визначених Законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;
- забезпечення безпечної експлуатації транспортних засобів, призначених для вказаних у наведеному Законі посадових осіб.

Державна охорона здійснюється щодо таких об'єктів: Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Конституційний Суд України; Верховний Суд України. Також здійснюється охорона місць постійного або тимчасового перебування Президента України. На період передвиборчої кампанії та виборів

забезпечується охорона осіб, які зареєстровані кандидатами у Президенти України.

Державна кримінально-виконавча служба України створена на базі Державної пенітенціарної служби України. Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України спрямовується і координується Міністерством юстиції України. Державна кримінально-виконавча служба України здійснює керівництво органами і установами виконання покарань в Україні, їй підпорядковуються територіальні органи управління в регіонах і містах державного значення. Основними завданнями оперативних підрозділів ДКВС України є:

- попередження, своєчасне виявлення та припинення правопорушень у відповідних установах, а також злочинів, що вчинені поза їм межами;
- виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню правопорушень, порушень режиму в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах;
- виявлення та попередження намірів осіб, які утримуються в установах, щодо захоплення заручників, нападу на працівників установи, а також осіб, які відвідують ці установи;
- виявлення та попередження намірів щодо втечі з установи виконання покарань або слідчого ізолятора, а в разі їх вчинення – збір інформації щодо можливого місця перебування втікачів та їх затримання;
- встановлення каналів надходження до установ ДКВС України предметів та речовин, заборонених до обігу або заборонених правилами внутрішнього режиму;
- виявлення та припинення дій осіб, які утримуються в установах, щодо перешкоджання досудовому розслідуванню, протиправного впливу на працівників суду та правоохоронних органів, інших учасників кримінального судочинства, а також членів їх сімей та близьких родичів.

Державне бюро розслідувань є центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів, віднесених до його компетенції. До основних завдань Державного бюро розслідувань віднесено:

- виявлення, розкриття, припинення і розслідування злочинів, пов'язаних з діяльністю організованих груп та злочинних організацій;
- виявлення, розкриття і розслідування випадків катування та інших злочинів, пов'язаних з жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поведженням або покаранням, вчинених працівниками правоохоронних органів;
- виявлення, розкриття і розслідування особливо тяжких насильницьких злочинів, за які Кримінальним кодексом України передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі;
- розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої – третьої категорій посад державної

служби, суддями та прокурорами (крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України);

- розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України).

Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці. До структури управлінь Національного бюро можуть входити підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії, інформаційно-аналітичні, оперативно-технічні підрозділи, підрозділи, що здійснюють виявлення майна, яке може бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації, підрозділи швидкого реагування, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників, представництва інтересів в іноземних юрисдикційних органах, експертні, фінансові, кадрові та інші підрозділи.

Бюро економічної безпеки України – це центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. Відповідно до покладених завдань Бюро економічної безпеки України виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції.

4.2. Виконавці та учасники оперативно-розшукової діяльності, їх соціальний та правовий захист

Виконавцем ОРД є гласний або негласний працівник оперативного підрозділу, на якого, відповідно до специфіки службової діяльності, покладено безпосереднє виконання оперативно-розшукової функції. При цьому важливо пам'ятати, що суб'єктом ОРД виступає оперативний підрозділ, якому законодавством надано відповідні права та на якого покладено певні обов'язки. У свою чергу оперативно-розшукова діяльність, як різновид спеціальної юридичної діяльності, реалізовується уповноваженими державою особами, які є безпосередніми виконавцями цієї діяльності.

У світлі вищезгаданої різниці у відомчій належності суб'єктів ОРД певна специфіка притаманна й працівникам зазначених підрозділів, проте вони мають низку спільних характеристик. Необхідно відзначити, що виконавці ОРД:

- є посадовими особами оперативного підрозділу;

- штатними гласними або негласними працівниками оперативного підрозділу;

- відповідно до посадових інструкцій та функціональних обов'язків, їх робота передбачає реалізацію спеціальних форм та застосування спеціальних методів та засобів ОРД;

- в залежності від змісту інформації, з якою вони мають працювати, їм надається відповідна форма допуску до державної таємниці;

- у своїй діяльності спираються на нормативно-правові акти, що становлять правову основу діяльності правоохоронного органу та оперативного підрозділу, у штатах якого перебуває відповідна особа;

- підлягають контролю та нагляду під час виконання покладених на них обов'язків та реалізацією наданих прав.

Процедура надання права на реалізацію оперативно-розшукових функцій залежить від відомчої належності оперативного підрозділу. Штатним працівником такого підрозділу є особа, яка призначена на посаду в оперативному підрозділі відповідно до наказу уповноваженого керівника.

Не всі працівники оперативних підрозділів мають право на проведення ОРД. В штатах цих підрозділів перебувають також особи, які здійснюють функції забезпечення діяльності підрозділу (водії, працівники режимно-секретних підрозділів тощо).

Здійснення ОРД передбачає взаємодію з громадськістю та населенням. Їх участь у проведенні оперативно-розшукових заходів є обмеженою, що знаходить своє відображення у низці аспектів:

- залученні особи не мають права на прийняття рішень в ОРД;

- зазначені особи позбавлені права комплексного застосування сил, засобів та методів ОРД;

- такі особи залучаються до реалізації обмеженого кола завдань оперативних підрозділів;

- перед залученою особою не розкриваються в повному обсязі спеціальні форми та методи ОРД, у той же час, відповідно до ст. 27 Закону України «Про державну таємницю», порядок надання доступу до державної таємниці особам, залученим до конфіденційного співробітництва з оперативними підрозділами правоохоронних та інших спеціально уповноважених органів, які проводять оперативно-розшукову, розвідувальну або контррозвідувальну діяльність, визначається керівниками зазначених органів за погодженням зі Службою безпеки України;

- зазначені особи залучаються до виконання завдань ОРД виключно на добровільній основі.

До виконання завдань оперативно-розшукової діяльності залучаються дієздатні особи. За бажанням особи факт її співпраці з оперативним підрозділом може не розголошуватися (здійснюватися конфіденційно). Оперативно-розшукова діяльність, безумовно, є важливим інструментом

захисту прав та свобод людини. Проте ідеї правової держави обумовлюють право кожної людини на приватне життя, а також існування інших елементів системи гарантій прав людини, що реалізуються не лише представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, а й недержавними організаціями або приватними особами. Завдяки цьому створюється багаторівнева структура, яка не запобігає концентрації контрольних повноважень у одного суб'єкта, що, в свою чергу, є запорукою її ефективності. Саме тому законодавством встановлена заборона на залучення до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, а саме: адвокатів; нотаріусів; медичних працівників; священнослужителів; журналістів. У той же час вищеназвана заборона не має абсолютного характеру. Вона набуває чинності за тієї умови, якщо співробітництво з оперативним підрозділом буде пов'язане з розкриттям професійної таємниці.

Відповідно до основних напрямів діяльності оперативних підрозділів залучення осіб до оперативно-розшукових завдань здійснюється з метою:

- попередження кримінальних правопорушень, їх профілактики, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень;
- виявлення та запобігання кримінальних правопорушень;
- встановлення даних, що мають значення у кримінальному провадженні;
- розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду та ухиляються від відбування кримінального покарання;
- розшуку безвісно відсутніх осіб;
- добування інформації щодо подій або діяльності осіб, яка становить загрозу державній, військовій, економічній або екологічній безпеці України.

Сприяння оперативним підрозділам надають не лише фізичні особи. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», органи державної влади, підприємства, установи організації, незалежно від форми власності, зобов'язані сприяти зазначеним підрозділам у вирішенні завдань ОРД.

Правовий та соціальний захист надається всім громадянам України, а також іншим особам, які перебувають на її території. До загальних гарантій правового захисту необхідно віднести захист життя і здоров'я від протиправних посягань (ст. 27 Конституції України), право на охорону здоров'я та медичну допомогу (відповідно ст. 49 Конституції України) та ін. Працівники оперативних підрозділів підпадають під гарантії захисту передбачених й іншими нормативно-правовими актами, проте окремої уваги заслуговує їх захист в контексті їх спеціального правового статусу.

Кримінальним кодексом України встановлено відповідальність за опір працівникові правоохоронного органу (ст. 342), втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343), погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345), умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347), посягання на життя працівника

правоохоронного органу (ст. 348), захоплення працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349). Необхідно відзначити, що в зазначеному кодексі є подібні за об'єктивною стороною злочини, проте, відповідно до волі законодавця, враховуючи суспільні інтереси, наявність такої додаткової ознаки, як належність потерпілого до правоохоронного органу, передбачає більш суворе покарання у санкціях вищенаведених норм кримінального права.

З іншого боку, працівники оперативних підрозділів під час своєї діяльності не підлягають кримінальній відповідальності за вчинення дій, що формально посягають на суспільні відносини, котрі охороняються державою, проте зазначене «посягання» визнається законодавцем правомірним. Відповідно до загальних правил, обставинами, що виключають злочинність діяння, є: необхідна оборона (ст. 36 КК України), уявна оборона (відповідно – ст. 37), затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38), крайня необхідність (ст. 39), фізичний або психологічний примус (ст. 40), виконання наказу або розпорядження (ст. 41), діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42).

З урахуванням специфіки діяльності оперативних підрозділів законодавцем передбачено додаткову обставину, що виключає злочинність діяння, – виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Відповідно до ст. 43 КК України, вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка виконує таке спеціальне завдання, передбачає притягнення її до кримінальної відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому, або настанням інших тяжких чи особливо тяжких наслідків. При цьому така особа не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а покарання у вигляді позбавлення волі не може бути призначене їй на строк, не більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин.

Обґрунтованість запровадження такої норми викликана тим, що особа, яка виконує вищезгадане спеціальне завдання, виконуючи обов'язки із захисту державних та суспільних інтересів, перебуває у середовищі осіб, які готують або вчиняють кримінальні правопорушення і визнають відмову від участі у вчиненні таких дій як підставу для підозри та позбавлення «винної» особи життя або заподіяння шкоди її здоров'ю чи застосування інших «покарань».

Відповідно до норм адміністративного права, визнається адміністративним правопорушенням злісне непокоря законному розпорядженню або вимоги працівника поліції (ст. 185 КУпАП), військовослужбовця або працівника Державної прикордонної служби України (185-10 КУпАП), публічні заклики до невиконання розпоряджень або вимог працівника поліції (відповідно – ст. 185-7).

З іншого боку працівникам оперативних підрозділів надається право на застосування (відповідно до встановлених підстав та порядку, меж

застосування) заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Безумовно, зазначені засоби впливу застосовуються у виключних випадках й обґрунтованість відповідного рішення працівника оперативного підрозділу підлягає перевірці.

У разі виникнення загрози життю, здоров'ю та майну працівника оперативного підрозділу, а також членів його сім'ї чи близьких родичів (якщо така загроза виникла у зв'язку з виконанням професійних обов'язків) може прийматися рішення про застосування до зазначених осіб заходів безпеки відповідно до приписів Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Особливостями соціального забезпечення працівників оперативних підрозділів є те, що для їх служби характерні значні фізичні, психологічні й емоційні перевантаження. Це і стресові ситуації, і реальна небезпека служби, оскільки вона часом пов'язана з фізичним і психічним опором з боку правопорушників, який нерідко переходить у відкрите зазіхання на життя і здоров'я зазначених осіб. Це і несення служби в нічний час, у вихідні і святкові дні, і в цілому – ненормований робочий час. Це і режимні вимоги до виконання службових обов'язків тощо.

Під соціальним забезпеченням працівників оперативних підрозділів розуміється діяльність держави щодо встановлення та реалізації гарантій соціально-економічних і соціально-культурних прав, що спрямована на забезпечення процесу формування та розвитку професійних якостей та задоволення матеріальних та моральних потреб відповідно до того соціально-правового статусу, який вони посідають в суспільстві.

Державному захисту підлягають наступні особи, які:

- сприяли виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінального правопорушення;
- залучалися до виконання завдань ОРД у минулому;
- виконують оперативно-розшукові завдання на постійній основі;
- виконують оперативно-розшукові завдання на короткотривалій або разовій основі.

Якщо виконання обов'язків, які виникають під час залучення до виконання оперативно-розшукових завдань, призвело до виникнення загрози такій особі або членам її сім'ї чи близьким родичам, їх майну, то оперативний підрозділ або орган досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя можуть застосувати заходи, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Зазначені особи підпадають під дію вищезгаданих норм кримінального законодавства щодо обставин, що виключають злочинність діяння (ст.ст. 36-42 КК України). Також до них можуть застосовуватися й положення ст. 43 КК України в частині виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказується, що на

осіб, які залучаються до виконання завдань ОРД, поширюються гарантії, встановлені для працівників оперативних підрозділів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- 1.** Поняття, ознаки та система суб'єктів оперативно-розшукової діяльності.
- 2.** Виконавці та учасники оперативно-розшукової діяльності, їх соціальний та правовий захист.
- 3.** Перелічіть оперативні підрозділи, що входять до складу Національної поліції України.
- 4.** Визначте гарантії правового та соціального захисту працівників оперативних підрозділів, а також осіб, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань.
- 5.** Вкажіть умови звільнення від відповідальності працівників оперативних підрозділів, які заподіяли шкоду правам, свободам людини, інтересам держави під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Тема 5.**ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПІДРОЗДІЛІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ****5.1. Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність**

Зважаючи на специфіку покладених на оперативні підрозділи обов'язків, законодавець надав їм спеціальний інструментарій, який полягає у можливості застосування спеціальних форм та методів ОРД, реалізації певних прав.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених Законом підстав **надається право:**

1) опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу. Опитування – метод збору інформації про осіб, об'єкти або факти, що становлять оперативний інтерес, який полягає у безпосередньому спілкуванні працівника оперативного підрозділу з особою, яка володіє або може володіти такими відомостями;

2) проводити контрольовану поставку та контрольовану оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями статті 271 Кримінального процесуального кодексу України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України.

Контрольована поставка передбачає організацію і здійснення слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб, незалежно від форм власності, товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Оперативна закупка передбачає імітацію придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб, незалежно від форм

власності, товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

Імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення.

Рішення про проведення заходів з контролю за вчиненням злочину приймається виключно прокурором. Зважаючи на характер зазначених дій, особлива увага приділяється недопущенню провокації злочину під час їх проведення. Розмежування законних дій та провокації злочину передбачає вивчення практики національних судів, а також відповідних актів Європейського суду з прав людини;

3) порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні;

4) ознайомлюватися з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчати їх, за рахунок коштів, що виділяються на утримання підрозділів, які здійснюють оперативно - розшукову діяльність, виготовляти копії з таких документів, на вимогу керівників підприємств, установ та організацій – виключно на території таких підприємств, установ та організацій, а з дозволу слідчого судді в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, - витребувати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення в установленому порядку. Вилучення оригіналів первинних фінансово-господарських документів забороняється, крім випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України;

5) проводити операції із захоплення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, припинення кримінальних правопорушень, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб;

6) відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка.

Право на недоторканність житла гарантовано Конституцією України. Проте, через необхідність забезпечення вільної реалізації прав людини у суспільстві, захисту особи від можливих протиправних посягань та своєчасного виявлення й припинення правопорушень законодавець надав оперативним підрозділам право відвідувати жилі або інші приміщення, інше володіння особи. В контексті Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відповідно до роз'яснень, наданих у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 28.03.2008 № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства», під житлом треба розуміти такі приміщення:

- особистий будинок з усіма приміщеннями, які призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які, хоча й не призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, але є складовою будинку;

- будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі тощо);

- будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо).

У той же час, відповідно до приписів ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», необхідно враховувати, що, відповідно до практики Європейського суду з прав людини, поняття «житло» у п. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод охоплює не лише житло фізичних осіб. Воно може поширюватися на офісні приміщення, які належать фізичним особам, а також офіси юридичних осіб, їх філій та інші приміщення.

Інше володіння особи – об'єкти (природного походження та штучно створені), які за своїми властивостями дають змогу туди проникнути і зберегти або приховати певні предмети (речі, цінності). Ними можуть бути, зокрема, земельна ділянка, сарай, гараж, інші господарські будівлі та інші будівлі побутового, виробничого та іншого призначення, камера сховища вокзалу (аеропорту), індивідуальний банківський сейф, автомобіль на ін.

Працівник оперативного підрозділу має право відвідувати зазначені об'єкти у таких випадках:

- а) за згодою власника або володільця (мешканців). Відповідно до ст. 316 Цивільного кодексу, право власності є правом особи на річ (об'єкт), яке вона здійснює, відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Внаслідок цього власникові належить право володіння, користування та розпоряджання своїм майном. Ст. ст. 397, 398 Цивільного кодексу України

визначають володільцем чужого майна особу, яка на підставі договору із власником або особою, якій майно було передане власником, а також на інших підставах, встановлених законом, фактично тримає чуже майно у себе. Під поняттям «мешканці» треба розуміти власників, співвласників, наймачів, орендарів окремих житлових і нежитлових приміщень будинку, які проживають у будинку;

б) на виконання доручення слідчого, прокурора про проведення обшуку у зазначеному приміщенні або інших слідчих (розшукових) дій, виконання яких передбачає проникнення до житла або іншого володіння особи;

в) у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину (ч. 2 ст. 30 Конституції України, п. 6 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»);

г) проведення негласного обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи як оперативно-розшукового заходу чи негласної слідчої (розшукової) дії;

д) перевірки виконання встановлених судом обмежень щодо осіб, які перебувають під домашнім арештом або адміністративним наглядом;

7) негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями статті 267 Кримінального процесуального кодексу України;

7-1) з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених статтями 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 Кримінального кодексу України проводити операції з контрольованого вчинення відповідних діянь. Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України;

8) виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями ст. 272 Кримінального процесуального кодексу України;

9) здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263-265 Кримінального процесуального кодексу України;

10) накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку згідно з положеннями статей 261, 262 Кримінального процесуального кодексу України;

11) здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 Кримінального процесуального кодексу України;

12) здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного

засобу згідно з положеннями статті 268 Кримінального процесуального кодексу України;

13) мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників;

14) використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України;

15) отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про кримінальні правопорушення, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави;

16) використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб – житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, які їм належать;

17) створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями статті 273 Кримінального процесуального кодексу України;

18) створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи;

19) застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставах і в порядку, встановлених законами про Національну поліцію, Службу безпеки України, Державну прикордонну службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, Митним кодексом України. Заходи фізичного впливу визначаються як дії працівника оперативного підрозділу, що виявляються у застосуванні м'язової сили та механічного впливу на будь-який орган, частину тіла або весь організм правопорушника без допомоги спеціальних засобів активної оборони та зброї. У свою чергу під час застосування засобів фізичного впливу можуть застосовуватися прийоми рукопашного бою, тобто удари, захвати та інші спеціальні прийоми.

До засобів активної оборони віднесені наручники, пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, електрошокові пристрої, сльозогінні речовини, гумові кийки, засоби для примусової зупинки транспортних засобів, обладнання для відкриття приміщень, у тому числі малогабаритні піротехнічні пристрої.

Застосуванню сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї повинно передувати попередження про намір їх використання, якщо дозволяють обставини. Без попередження зазначені засоби та заходи можуть застосовуватися, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю громадян чи працівників оперативного підрозділу.

Відповідно до законодавства України, забороняється застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, що загрожує життю і здоров'ю людей, працівників оперативного підрозділу або збройного нападу чи збройного опору.

Застосування вказаних засобів та заходів визначається як виключний за своїм характером спосіб впливу на правопорушника. У разі неможливості уникнути застосування сили вона не повинна перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на оперативний підрозділ обов'язків, і має зводитись до мінімуму можливості заподіяння шкоди здоров'ю правопорушників та інших громадян. При заподіянні шкоди оперативний підрозділ забезпечує надання необхідної допомоги потерпілим в найкоротший строк.

З метою забезпечення контролю та нагляду за законністю застосування сили, а також визначення правомірності її застосування, забезпечення безпеки працівників оперативних підрозділів про застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, а також про будь-які ушкодження або смерть, які заподіяні особі внаслідок застосування працівником оперативного підрозділу вказаних засобів та заходів, зазначений працівник має негайно та письмово доповісти безпосередньому начальнику для сповіщення прокурора.

20) звертатися у межах своїх повноважень із запитом до правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна;

21) безпосередньо проводити або ініціювати проведення кримінального аналізу.

Слід зазначити, що прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення. Прийняття рішень про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора, здійснюється керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником з повідомленням про прийняте рішення прокурора.

Негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного

оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором. Ці заходи застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо.

До виконання окремих доручень у ході проведення оперативно-розшукової діяльності можуть залучатися працівники інших підрозділів.

Під час виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, пов'язаних із припиненням кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Бюро економічної безпеки України, відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, права, передбачені цією статтею, надаються виключно підрозділам детективів, оперативно-технічним підрозділам Бюро економічної безпеки України у межах їх компетенції.

Координація дій щодо реалізації прав підрозділів, які проводять оперативно-розшукову діяльність з метою боротьби з тероризмом, здійснюється Службою безпеки України.

До оперативно-розшукових заходів, що обмежують конституційні права громадян, віднесено:

- негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, що передбачає таємне проникнення уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів до приміщення та іншого володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження;

- аудіо-, відеоконтроль особи – негласна (без відома особи) фіксація та обробка із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування, тощо;

- аудіо-, відеоконтроль місця – застосування технічного обладнання у публічно доступному місці з метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб;

- спостереження за особою – візуальне спостереження за особою уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо або застосування з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження;

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж – негласне проведення із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки,

повідомлення будь-якого виду); зазначений захід передбачає контроль за телефонними розмовами та зняття інформації з каналів зв'язку;

- зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача – одержання інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно- обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі;

- накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки – заборона установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки уповноваженої особи, а також негласне відкриття й огляд затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмка або зняття копії чи отримання зразків, нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміна речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги;

- установа місцезнаходження радіоелектронного засобу – застосування технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження, оперативно-розшукової діяльності.

До оперативно-розшукових заходів відомчого санкціонування віднесено:

- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що передбачає організацію оперативним підрозділом введення уповноваженої ним особи, яка відповідно до закону, виконує спеціальне завдання, до організованої групи чи злочинної організації під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способів і методів злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, що вчиняються цими групами;

- зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту або одержання інформації з електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання. Виключно за рішенням прокурора проводяться такі оперативно - розшукові заходи, як контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка.

5.2. Обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, **зобов'язані:**

1) у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень;

2) виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів;

3) виконувати у межах своєї компетенції запити правоохоронних органів інших держав або міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна;

4) інформувати відповідні державні органи про відомі їм факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави, а також про порушення законодавства, пов'язані з службовою діяльністю посадових осіб;

5) здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень;

6) забезпечити із залученням інших підрозділів безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб;

7) брати участь у здійсненні заходів щодо фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, а також у проведенні спеціальної перевірки щодо допуску до особливих робіт.

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

У разі, якщо ознаки кримінального правопорушення виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак кримінального правопорушення, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні

діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування.

Оперативні підрозділи Державного бюро розслідувань, Національної поліції, Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки України, Державної кримінально-виконавчої служби України, Державної прикордонної служби України проводять слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. Письмові доручення щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, надані слідчим, дізнавачем, прокурором у межах компетенції та в установленому порядку, є обов'язковими до виконання оперативним підрозділом.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- 1.** Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.
- 2.** Обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.
- 3.** Вкажіть оперативно-розшукові заходи, що обмежують конституційні права громадян.
- 4.** Які оперативно-розшукові заходи проводяться виключно за рішенням прокурора?

Тема 6. ПІДСТАВИ ТА СТРОКИ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

6.1. Підстави проведення оперативно-розшукової діяльності

У ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначено *виключний перелік* підстав здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», необхідно виділити два види підстав здійснення оперативно - розшукової діяльності, а саме, підстави, спрямовані на протидію злочинності, та ті, що мають дозвільний характер.

До першої категорії відносяться:

1. Наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів. Слід зазначити, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію», під інформацією розуміються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Поняття достатності треба розуміти як сукупність інформації, отриманої працівником оперативного підрозділу, про факт злочинної діяльності, який неможливо довести та притягнути до кримінальної відповідальності винних без використання комплексу оперативно-розшукових заходів та всіх засобів, передбачених нормативно-правовими актами України.

Чинний Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» чітко вказує на характер інформації, що може виступати як підстави для здійснення ОРД. Такою є інформація про:

- а) *кримінальні правопорушення, що готуються;*
- б) *осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення;*

Джерела інформації про протиправну діяльність у таких випадках можуть міститись в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, рапортах працівників та ін. Окрім цього, такі відомості можуть бути отримані під час здійснення негласних заходів, що здійснювались працівниками оперативних підрозділів, та від осіб, які надають їм конфіденційну допомогу у вирішенні завдань оперативно - розшукової діяльності;

- в) *осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;*
- г) *осіб безвісно відсутніх;*

Підстави для здійснення оперативно-розшукової діяльності щодо вказаних осіб можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, у письмових дорученнях і постановках слідчого, вказівках прокурора, ухвалах слідчого судді,

суду, матеріалах правоохоронних органів, у запитах і повідомленнях правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій, а також запитах повноважних державних органів, установ та організацій. Вказані категорії осіб, відповідно до чинного законодавства, оголошуються у державний, міждержавний та міжнародний розшук.

Відповідно до ст. 281 КПК України, про оголошення розшуку підозрюваного може бути винесена постанова слідчого, прокурора, якщо досудове розслідування не зупиняється або рішення про розшук підозрюваного, місцезнаходження якого невідоме, вказується в єдиній постанові про зупинення досудового розслідування й розшуку підозрюваного. Відомості про оголошення розшуку підозрюваного мають вноситись до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У постанові про розшук викладається кваліфікацію та обставини вчинення суспільно небезпечного діяння, дані про особу, яка розшукується. З метою якісного здійснення розшуку осіб, які переховуються, доцільно до постанови долучати довідку про особу зниклого підозрюваного, в якій вказуються наступні відомості: його зовнішність; одяг; звички; особливі прикмети; родинні та інші зв'язки; останнє місце роботи, реєстрації та фактичного проживання; місце та обставини зникнення; ймовірне місце, де може перебувати або з'явитись розшукуваний; дані паспорта та інші відомості, які можуть сприяти розшуку особи;

д) *розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України;*

Відповідно до чинного законодавства, контррозвідувальна діяльність – це спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України. Метою контррозвідувальної діяльності є попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення. Завданнями контррозвідувальної діяльності є: добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; протидія розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; розроблення і реалізація заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства та правам громадян.

Спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності є Служба безпеки України. Окремі контррозвідувальні заходи виключно в інтересах забезпечення охорони державного кордону України, посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна охорона, а також забезпечення безпеки своїх сил і засобів, інформаційних систем та оперативних обліків можуть проводити розвідувальні органи України та Управління державної охорони України, яким законами України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про розвідку» надано право здійснювати оперативно-розшукову чи розвідувальну діяльність. Здійснення контррозвідувальних заходів іншими суб'єктами, крім визначених у ст. 5 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», забороняється;

є) реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; співробітників розвідувальних органів України у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей з метою належного здійснення розвідувальної діяльності.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», до правоохоронних органів відносяться: органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

В Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» закріплений перелік осіб, які мають статус учасників кримінального судочинства, та щодо яких проводяться заходи із забезпечення безпеки:

- особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень;
- потерпілий та його представник у кримінальному провадженні;
- підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;
- цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- свідок;
- експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;
- члени сімей та близькі родичі осіб, перелічених осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на

учасників кримінального судочинства.

До другої категорії підстав відносяться:

2. Запити повноважних державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці і до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках, а також осіб, яким надається дозвіл на перебування без супроводу в контрольованих та стерильних зонах, зонах обмеженого доступу, що охороняються, та критичних частинах таких зон аеропортів.

До державної таємниці відноситься вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну таємницю», допуск до державної таємниці – це оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації, рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці зі встановленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей. Включення цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, опублікування цього Зводу, змін до нього покладається на державних експертів з питань таємниць. Державний експерт з питань таємниць – це посадова особа, уповноважена здійснювати, відповідно до вимог Закону України «Про державну таємницю», віднесення інформації до державної таємниці у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування.

Згідно зі ст. 24 Закону України «Про державну таємницю», перевірка громадян, у зв'язку з їх допуском до державної таємниці, здійснюється органами Служби безпеки України відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових актів.

Відповідно до чинного законодавства, інформацією, що відноситься до державної таємниці, є:

1) у сфері оборони:

- про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань;

- про напрями розвитку окремих видів озброєння, військової і спеціальної техніки, їх кількість, тактико-технічні характеристики, організацію і технологію виробництва, наукові, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, пов'язані з розробленням нових зразків озброєння,

військової і спеціальної техніки або їх модернізацією, а також про інші роботи, що плануються або здійснюються в інтересах оборони країни;

- про дислокацію, характеристики пунктів управління, зміст заходів загальнодержавного та регіонального, у разі необхідності міського і районного рівня, щодо приведення у готовність єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій до виконання завдань в особливий період та про організацію системи зв'язку (оповіщення) в особливий період, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів щодо евакуації, розосередження населення і забезпечення його життєдіяльності; забезпечення виробничої діяльності об'єктів національної економіки у воєнний час;

- про геодезичні, гравіметричні, картографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни;

2) у сфері економіки, науки і техніки:

- про зміст мобілізаційних планів державних органів та органів місцевого самоврядування, мобілізаційні потужності, заходи мобілізаційної підготовки і мобілізації та обсяги їх фінансування, запаси та обсяги постачання стратегічних видів сировини і матеріалів, а також зведені відомості про номенклатуру та рівні накопичення, загальні обсяги поставок, відпуску, закладення, освіження, розміщення і фактичні запаси державного матеріального резерву;

- про використання транспорту, зв'язку, потужностей інших галузей та об'єктів інфраструктури держави в інтересах забезпечення її безпеки;

- про плани, зміст, обсяг, фінансування та виконання державного оборонного замовлення;

- про плани, обсяги та інші найважливіші характеристики добування, виробництва та реалізації окремих стратегічних видів сировини і продукції;

- про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, коштовного каміння, валюти та інших цінностей, операції, пов'язані з виготовленням грошових знаків і цінних паперів, їх зберіганням, охороною і захистом від підроблення, обігом, обміном або вилученням з обігу, а також про інші особливі заходи фінансової діяльності держави;

- про наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські та проектні роботи, на базі яких можуть бути створені прогресивні технології, нові види виробництва, продукції та технологічних процесів, що мають важливе оборонне чи економічне значення або суттєво впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України;

3) у сфері зовнішніх відносин:

- про директиви, плани, вказівки делегаціям і посадовим особам з питань зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України, спрямовані на забезпечення її національних інтересів і безпеки;

- про військове, науково-технічне та інше співробітництво України з іноземними державами, якщо розголошення відомостей про це завдаватиме шкоди національній безпеці України;

- про експорт та імпорт озброєння, військової і спеціальної техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції;

4) у сфері державної безпеки та охорони правопорядку:

- про особовий склад органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність або розвідувальну чи контррозвідувальну;

- про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової, розвідувальної і контррозвідувальної діяльності;

- про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність;

- про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову, розвідувальну і контррозвідувальну діяльність;

- про організацію та порядок здійснення охорони адміністративних будинків та інших державних об'єктів, посадових та інших осіб, охорона яких здійснюється відповідно до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;

- про систему урядового та спеціального зв'язку;

- про організацію, зміст, стан і плани розвитку криптографічного захисту секретної інформації, зміст і результати наукових досліджень у сфері криптографії;

- про системи та засоби криптографічного захисту секретної інформації, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання;

- про державні шифри, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання;

- про організацію режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, державні програми, плани та інші заходи у сфері охорони державної таємниці;

- про організацію, зміст, стан і плани розвитку технічного захисту секретної інформації;

- про результати перевірок, здійснюваних, згідно з законом, прокурором у порядку відповідного нагляду за додержанням законів та про зміст матеріалів оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та судочинства з питань, зазначених у цій статті сфер;

- про інші засоби, форми і методи охорони державної таємниці.

Порядок здійснення перевірки щодо допуску до робіт з ядерними матеріалами та на ядерних установках, затверджений Постановою Кабінетом

Міністрів України від 25 грудня 1997 року № 1471 (в редакції від 04.04.2019 р). Відповідно до вказаної Постанови, з урахуванням категорії ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів установлюється, відповідно, перша, друга або третя категорія особливих робіт.

2-1. Необхідність перевірки осіб у зв'язку з призначенням на посади в розвідувальних органах України або залученням до конфіденційного співробітництва з такими органами, доступом осіб до розвідувальної таємниці.

3. Випадки, передбачені ст. 17 Закону України «Про розвідку». Вказано норма Закону України «Про розвідку» передбачає, що розвідувальні органи України мають право проводити оперативно-розшукові заходи для реалізації функцій розвідки.

4. Наявність узагальнених матеріалів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, отриманих в установленому законом порядку.

При відсутності зазначених підстав приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів забороняється.

Зазначені підстави можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, у письмових дорученнях і постановах слідчого, вказівках прокурора, ухвалах слідчого судді, суду, матеріалах правоохоронних органів, у запитах і повідомленнях правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій, а також запитах повноважних державних органів, установ та організацій, визначених Кабінетом Міністрів України, про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці, до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках.

6.2. Строки ведення оперативно-розшукових справ

Згідно зі ст. 9-1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» ведення оперативно-розшукових справ здійснюється:

1) щодо невстановлених осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення, а також осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, - до їх встановлення або розшуку, але не більше строків давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строків давності виконання обвинувального вироку;

2) *Виключений;*

3) щодо осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у тому числі у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, заворушеннями всередині держави або у зв'язку з надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру або іншими подіями, що можуть спричинити масову загибель людей, - до встановлення їх місця перебування, місця поховання чи місцезнаходження останків;

4) щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення кримінального правопорушення, - до встановлення та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, але не більше шести місяців;

5) *Виключений*;

6) щодо осіб, стосовно яких є дані про їх участь або причетність до терористичної діяльності, терористичної групи чи терористичної організації, а так само до матеріального, організаційного чи іншого сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації, - до 5 років.

За наявності даних, отриманих у ході ведення оперативно-розшукової справи, про участь особи у підготовці тяжкого чи особливо тяжкого злочину строк ведення справи може бути продовжений до 12 місяців Головою Національної поліції або його уповноваженими заступниками, начальниками департаментів апарату центрального органу управління Національної поліції, Центрального управління Служби безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань або його уповноваженим заступником, Директором Бюро економічної безпеки України або його уповноваженими заступниками, керівником територіального управління Бюро економічної безпеки України або його уповноваженими заступниками, начальникам територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів Національної поліції або їхніми уповноваженими заступниками, регіональних органів та органів військової контррозвідки Служби безпеки України, розвідувального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, Головою Державної прикордонної служби України, Головою Служби зовнішньої розвідки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником розвідувального органу Міністерства оборони України або їх заступниками, керівником структурного підрозділу Державної кримінально-виконавчої служби України або його уповноваженим заступником за погодженням із Генеральним прокурором, керівниками обласних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками. Продовження строку ведення оперативно-розшукової справи, у рамках якої проводяться заходи, передбачені частиною четвертою статті 8 цього Закону та пунктом 6 частини другої статті 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», здійснюється без погодження з прокурором.

Подальше продовження строку ведення оперативно-розшукової справи, але не більш як до 18 місяців, може бути здійснено Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань, Директором Бюро економічної безпеки України, а також Головою Державної прикордонної служби України, Головою Служби зовнішньої розвідки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником розвідувального органу Міністерства оборони України, керівником органу Державної кримінально-виконавчої служби

України або його уповноваженим заступником та начальником Управління державної охорони України за погодженням із Генеральним прокурором або його заступником. Продовження строку ведення оперативно-розшукової справи, у рамках якої проводяться заходи, передбачені частиною четвертою статті 8 цього Закону та пунктом 6 частини другої статті 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», здійснюється без погодження з прокурором.

Продовження строків ведення оперативно-розшукових справ щодо іноземців та осіб без громадянства, які підозрюються у розвідувально-підбивній діяльності проти України, підготовці або вчиненні терористичного акту, понад 18 місяців здійснює Голова Служби безпеки України, Голова Служби зовнішньої розвідки України, Голова Державної прикордонної служби України, керівник розвідувального органу Міністерства оборони України за погодженням з Генеральним прокурором.

Обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи починається з дня затвердження начальником відповідного органу або його заступником постанови про заведення справи та закінчується в день затвердження постанови про закриття оперативно-розшукової справи.

Обчислення строку може припинитися, якщо особа, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу, тимчасово вибула за межі України або тяжко захворіла і можливість проводити щодо неї оперативно-розшукову діяльність відсутня.

Про припинення та поновлення обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи виноситься мотивована постанова, яка затверджується начальником відповідного органу або його заступником.

6.3. Закриття оперативно-розшукових справ

Закриття оперативно-розшукових справ – це прийняття рішення відповідним керівником щодо припинення здійснення оперативно-розшукової діяльності в рамках окремої категорії оперативно-розшукових справ.

Відповідно до ст. 9-2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативно-розшукова справа повинна бути закрита у разі:

- 1) *розиуку особи, яка переховувалася від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухилилася від відбування кримінального покарання, а також особи, яка безвісно відсутня;*
- 2) *набрання законної сили вироком або ухвалою суду;*

Відповідно до статті 369 КПК України, існують наступні види судових рішень:

- вирок – це рішення суду першої або апеляційної інстанції, постановлене в судовому засіданні з питання про винуватість чи невинуватість обвинуваченого та про призначення або не призначення покарання, тобто вирішення обвинувачення по суті. Обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про

кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України.

Згідно зі ст. 373 КПК України, існують наступні види вироків:

а) виправдувальний вирок ухвалюється у разі, якщо не доведено, що вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа; кримінальне правопорушення вчинено обвинуваченим; в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення. Крім цього, відповідно до п.п. 1 та 2 ч. 1 ст. 284 КПК України виправдувальний вирок виноситься, коли: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;

б) якщо обвинувачений визнається винним у вчиненні кримінального правопорушення, суд ухвалює обвинувальний вирок і призначає покарання, звільняє від покарання чи від його відбування у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, або застосовує інші заходи, передбачені законом України про кримінальну відповідальність.

- Ухвала – це рішення суду щодо питань: повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору; направлення кримінального провадження за підсудністю; відкладення та зупинення провадження; закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами; застосування заходів забезпечення судового провадження.

Відповідно до ст. 532 КПК України, рішення суду набирає законної сили, якщо:

а) вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді, якщо інше не передбачено КПК України, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого КПК України, якщо таку скаргу не було подано;

б) у разі подання апеляційної скарги судові рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції;

в) строк апеляційного оскарження буде поновлено, вважається, що вирок чи ухвала суду, ухвала слідчого судді не набрала законної сили;

г) судові рішення суду апеляційної та касаційної інстанцій, Верховного Суду України набирають законної сили з моменту їх проголошення;

д) ухвала слідчого судді та суду, які не можуть бути оскаржені, набирають законної сили з моменту їх оголошення;

3) *закриття кримінального провадження слідчим, прокурором або судом.*

Згідно зі ст. 284 КПК України, кримінальне провадження може бути закрито за nereабілітуючими обставинами у наступних випадках:

- набрання чинності закону, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;

- смерті підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- існування вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлення ухвали суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;
- відмови потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представником від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

Кримінальне провадження закривається судом: у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України. Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому КПК України. Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 частини першої статті 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодну особу не повідомляли про підозру. Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з підстав, передбачених частиною першою цієї статті.

Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови. При цьому, ухвала суду про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.

4) *завершення виконання контррозвідувальних заходів або вичерпання можливостей для їх здійснення.*

Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», контррозвідувальні заходи здійснюються з метою попередження, своєчасного виявлення і припинення розвідувальних, терористичних та інших посягань на державну безпеку України, отримання інформації в інтересах контррозвідки на підставі відповідної контррозвідувальної справи. Контррозвідувальна справа повинна бути закрита у разі:

- завершення виконання контррозвідувальних заходів або вичерпання можливостей для їх здійснення;
- спростування матеріалів, які були підставами для здійснення контррозвідувальної діяльності;
- припинення розвідувальної, терористичної чи іншої

протиправної діяльності на шкоду державній безпеці України;

- виїзду особи на постійне місце проживання за межі України та відсутності можливості проведення щодо неї контррозвідувальних заходів;

- заведення за матеріалами контррозвідувальної діяльності оперативно-розшукової справи;

- притягнення особи до кримінальної відповідальності, в тому числі і за кордоном, за дії, що були підставами для заведення контррозвідувальної справи;

- смерті особи, щодо якої заведено контррозвідувальну справу.

5) *спростування у встановленому порядку матеріалів про кримінально протиправну діяльність особи;*

6) *виїзду особи на постійне місце проживання за межі України, якщо немає можливості проведення щодо неї оперативно-розшукових заходів;*

7) *невстановлення у передбачені законом строки даних, що вказують на ознаки кримінального правопорушення в діях особи;*

8) *виявлення прокурором незаконно заведеної справи у разі виконання поній оперативно-розшукових заходів;*

9) *смерті особи, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу.*

Про закриття оперативно-розшукової справи складається вмотивована постанова, що затверджується посадовою чи службовою особою, якій згідно зі ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» надано право затверджувати постанову про заведення відповідної оперативно-розшукової справи.

Про закриття оперативно-розшукової справи у триденний строк письмово повідомляється відповідний прокурор, який протягом 10 діб з моменту одержання повідомлення перевіряє додержання законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності у цій справі. До завершення такої перевірки забороняється знищення оперативно-розшукової справи. Якщо у такій справі здійснювалися оперативно-розшукові заходи за рішенням суду, повідомлення про її закриття надсилається також до цього суду у триденний строк. Строки зберігання закритих оперативно-розшукових справ встановлюються відповідно до законодавства України.

Здійснення оперативно-розшукової діяльності має виключний характер та дозволено лише з метою вирішення завдань щодо пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави і тільки у тих випадках, якщо іншими шляхами ці завдання вирішити неможливо.

Саме виключний характер оперативно-розшукової діяльності визначив необхідність законодавчого закріплення підстав для її здійснення.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- 1.** Визначте підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності. В яких матеріалах можуть міститися дані щодо підстав проведення оперативно-розшукової діяльності?
- 2.** З якого моменту обчислюються строки ведення оперативно-розшукових справ?
- 3.** Визначте строки ведення оперативно-розшукових справ, заведених відносно осіб, які готують вчинення злочину.
- 4.** Вкажіть порядок припинення обчислення та продовження строків ведення оперативно-розшукових справ.
- 5.** Назвіть підстави для закриття оперативно-розшукових справ.

Тема 7.

ЗАСОБИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**7.1. Поняття та види засобів оперативно-розшукової діяльності**

Засоби ОРД слід розглядати як самостійну наукову категорію. Під засобами оперативно-розшукової діяльності розуміють сукупність знаряддя (матеріального інструментарію) та науково обґрунтованих прийомів його правомірного застосування суб'єктом ОРД з метою виконання завдань цієї діяльності.

Для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності оперативні підрозділи застосовують наступні види засобів:

- *оперативні обліки;*
- *оперативну техніку;*
- *службово-розшукових собак;*
- *засоби маскування та імітації тощо.*

Застосування засобів ОРД спрямовано на отримання або реалізацію оперативно-розшукової інформації або ж створення умов для цього. Саме відношення до оперативно-розшукової інформації дозволяє відокремити засоби ОРД від інших засобів, які застосовують у повсякденній діяльності працівники оперативних підрозділів для виконання службових завдань.

До засобів оперативно-розшукової діяльності відносять оперативні та інші обліки; оперативну техніку; спеціально навчених тварин; житлові, службові та інші приміщення; засоби маскування та імітації; об'єкти, які виконують функцію предмета злочину.

Під оперативними обліками розуміють спеціалізовані банки даних про осіб, предмети, факти (події) та справи. Критерієм їх відокремлення від інших обліків є обмеження числа абонентів працівниками оперативних підрозділів. До оперативних обліків належать:

- *відомчі та міжвідомчі централізовані оперативно-розшукові, оперативно-профілактичні та оперативно-довідкові обліки, реалізовані у вигляді банків даних в автоматизованих інформаційних систем, доступних для користування оперативними підрозділами всіх рівнів;*
- *регіональні та місцеві обліки оперативних підрозділів, реалізовані у вигляді інформаційних систем, ручних картотек, справ, журналів;*
- *архіви оперативно-розшукових справ та інших довідкових документів оперативного характеру.*

До інших обліків належать обліки загального користування, а саме: банки даних криміналістичної, кримінологічної, адміністративної, статистичної та іншої інформації, які формуються в НПУ (доступ до цих банків даних, крім оперативних підрозділів, мають також поліція громадської безпеки, інші зацікавлені служби НПУ та інших правоохоронних органів).

Під оперативною технікою розуміють систему наукових положень і розроблених на їх основі технічних засобів, способів і прийомів їх правомірного

застосування (здебільшого негласного) в процесі ОРД в цілях пошуку, отримання та фіксації фактичних даних щодо протиправних діянь окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена чинним кримінальним законодавством.

Засоби оперативної техніки призначені для безпосереднього отримання оперативно-розшукової інформації, а також виконання супутніх функцій: сприяння доступу до інформації, створення умов для її виникнення, здійснення зв'язку, транспортування та фізичного захисту оперативних працівників.

Використання засобів оперативної техніки обмежується виключно сферою оперативно-розшукової діяльності, на відміну від інших суміжних груп технічних засобів, застосування яких допускається в інших напрямках діяльності правоохоронних органів України. Окремі оперативно-технічні засоби, які відрізняються конструктивною складністю або особливістю її експлуатації, доцільно застосовувати після консультації з фахівцями підрозділів оперативно-технічних заходів, або безпосередньо за їх участю.

Технічні засоби оперативно-розшукового призначення (оперативна техніка) є одними з основних в оперативно-розшуковій діяльності, їх найбільш характерна і визначальна риса – це можливість застосування в діяльності, спрямованій на пошук, виявлення і фіксацію фактичних даних про осіб, а також предметів і фактів, пов'язаних з готуванням або вчиненням кримінальних правопорушень. Оперативна техніка, що використовується в оперативно-розшукових заходах, призначається:

- для виявлення і фіксації даних, які вказують на факти кримінально протиправної діяльності та причетності до неї конкретних осіб;
- для відшукування предметів, документів, які можуть використовуватися в оперативно-розшуковій діяльності, у процесі розслідування і судового розгляду;
- для здійснення заходів, спрямованих на виявлення і нейтралізацію причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень.

Оперативна техніка як засіб оперативно-розшукової діяльності – це комплекс спеціально виготовлених або пристосованих приладів, пристроїв, апаратів, хімічних речовин, індикаторів тощо для переважно негласного (зашифрованого) застосування при здійсненні оперативно-розшукових заходів, їх правомірного використання з метою виявлення, запобігання, припинення, документування та розкриття кримінальних правопорушень, розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення і безвісно відсутніх осіб.

Слід зазначити, що специфіка проведення окремих оперативно-розшукових заходів з використанням технічних засобів (наприклад, зняття інформації з каналів зв'язку) не виключає вторгнення в особисте життя людей, стосовно яких ця техніка використовується. Саме тому законодавством і нормативними актами МВС України чітко визначено умови застосування технічних засобів і підрозділи, які мають право їх використовувати в оперативно-розшуковій діяльності. Разом із тим, категорично забороняється застосовувати такі технічні пристрої, а також хімічні, психотропні та інші

речовини, що можуть завдати шкоди здоров'ю працівників, які ними користуватимуться, населенню, тваринному та рослинному світові, навколишньому середовищу.

Ініціаторами й суб'єктами негласного застосування технічних засобів в оперативно-розшукових заходах виступають співробітники оперативних підрозділів, у провадженні яких є оперативно-розшукові справи або інші матеріали, якщо їх розгляд потребує проведення оперативно-розшукових заходів із використанням оперативної техніки. У разі необхідності кваліфікованого застосування оперативної техніки до проведення оперативно-розшукових заходів залучаються фахівці – співробітники оперативно-технічних підрозділів Національної поліції України. На період проведення оперативно-розшукового заходу ці співробітники організаційно підпорядковуються оперативним працівникам і діють під їх контролем. На них у повному обсязі поширюються вимоги щодо дотримання законності та конспірації при використанні оперативної техніки. У випадках, коли застосування спеціальної техніки пов'язане з тимчасовим обмеженням прав людини і проводиться лише за ухвалою слідчого судді, оперативно-розшукові заходи здійснюються тільки оперативно-технічними підрозділами Національної поліції України. Крім фахівців оперативно-технічних підрозділів, до використання окремих приладів чи пристроїв у розшукових цілях з ініціативи оперативних працівників, у разі потреби, можуть залучатися працівники інших служб або представники громадськості. В окремих випадках з дозволу керівників Національної поліції України та оперативних підрозділів допускається, за певних обставин, застосування окремих видів технічних засобів негласними працівниками.

Застосування оперативної техніки (як й інших засобів ОРД) виконує допоміжну (забезпечувальну) функцію. Разом з тим без використання спеціальних технічних засобів проводити деякі оперативно-розшукові заходи надто важко, малоефективною або зовсім неможливо. Наприклад, без відповідної техніки важко вести візуальне спостереження в громадських місцях, здійснювати документування (фіксацію) фактів протиправної діяльності, проводити операції щодо затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Без спеціальних приладів, апаратури, пристроїв не можуть бути ефективними такі оперативно-розшукові заходи як дослідження предметів і документів, зняття інформації з технічних каналів зв'язку тощо. Таким чином, значення оперативної техніки в діяльності Національної поліції України полягає в забезпеченні ефективності роботи щодо виявлення, запобігання, документування та припинення кримінальних правопорушень, їх швидкого і повного розкриття, активного розшуку осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та інших осіб, які становлять оперативний інтерес.

Матеріальну частину оперативної техніки становлять спеціально сконструйовані або пристосовані до потреб оперативно-розшукової діяльності апарати, прилади, пристрої, сигналізатори, хімічні речовини, індикатори тощо. Різноманітні технічні засоби, що використовуються у боротьбі з кримінально

протиправною діяльністю, за суб'єктами, метою і способом застосування поділяються на *спеціальні, основні й допоміжні*.

До *спеціальних оперативно-технічних засобів* відносяться:

- прилади зняття інформації з каналів зв'язку;
- пристрої контролю за листуванням, телеграфною та іншою кореспонденцією.

Групу *основних оперативно-технічних засобів* становлять прилади та пристрої:

- візуального спостереження;
- оперативного пошуку;
- спеціальні хімічні речовини;
- засоби оперативної сигналізації.

Допоміжні оперативно-технічні засоби – це апаратура зв'язку, спеціальний транспорт, зброя, засоби активного і пасивного захисту співробітників, засоби маскуванню тощо.

Нормативно-правовими актами МВС та Національної поліції України визначено, що спеціальна й основна оперативна техніка використовується з обов'язковим дотриманням режиму секретності. У зв'язку з цим усі матеріали, отримані внаслідок її застосування, використовуються, насамперед, з оперативно-розшуковою метою.

До *спеціально навчених тварин* слід віднести службово-розшукових собак, а також інших тварин, які навчені виконувати певні дії: пошук або вибірка злочинця за запаховими слідами, пошук наркотичної чи вибухової речовини, транспортування закладного пристрою, затримання злочинця тощо.

Засоби маскуванню виконують функцію маскуванню оперативних працівників під інших осіб або зашифровування їхніх дій з отримання інформації під інші дії. До цих засобів належать предмети оперативного гардеробу, грим, певні супутні предмети, автомобілі, обладнані під транспортні засоби комунальних, ремонтних та інших служб, а також документи та інші вироби.

До *засобів імітації* належать грошові ляльки, копії коштовностей чи цінних творів мистецтва, макети зброї, імітації наркотичних та вибухових речовин тощо, які в оперативних розробках застосовують для оперативної підміни предметів злочину або знарядь злочину.

До *об'єктів, які виконують функцію предмета злочину*, належать гроші, цінності, предмети, заборонені для вільного обігу (зброя, наркотичні речовини, тощо). Їх застосовують у тих випадках, коли з причин забезпечення можливості доказування в ході наступного розслідування їх не можна замінити засобами імітації. Крім того, гроші застосовують як засіб ОРД при здійсненні оперативної закупівлі. Зазвичай такі гроші мають певні спеціальні ознаки (люмінесцентні позначки, написи тощо).

7.2. Характеристика окремих засобів оперативно-розшукової діяльності

Під оперативними обліками розуміють спеціалізовані банки даних про осіб, предмети, факти (події) та справи. Критерієм їх відокремлення від інших обліків є обмеження числа абонентів працівниками оперативних підрозділів.

До оперативних обліків належать:

- відомчі та міжвідомчі централізовані оперативно-розшукові, оперативно-профілактичні та оперативно-довідкові обліки, реалізовані у вигляді банків даних в автоматизованих інформаційних систем, доступних для користування оперативними підрозділами всіх рівнів;
- регіональні та місцеві обліки оперативних підрозділів, реалізовані у вигляді інформаційних систем, ручних картотек, справ, журналів;
- архіви оперативно-розшукових справ та інших довідкових документів оперативного характеру.

До інших обліків належать обліки загального користування, а саме, банки даних криміналістичної, кримінологічної, адміністративної, статистичної та іншої інформації, які формуються в системі МВС України (доступ до цих банків даних, крім оперативних підрозділів, мають також інші зацікавлені служби системи МВС України та інших правоохоронних органів).

Оперативні обліки – це система реєстрації, накопичення, класифікації, зберігання та використання даних про осіб, предмети, події за їх прикметами та ознаками, призначена для ефективного забезпечення оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Національної поліції, яка складається з автоматизованих інформаційно-пошукових систем, картотек, оперативно-розшукових справ, справ контрольно-наглядного провадження та інших документів оперативно-розшукового та довідкового призначення.

До оперативних обліків належать оперативно-розшукові, оперативно-профілактичні та оперативно-довідкові.

Порядок доступу до ІПС має свої особливості залежно від рівня інформаційного обліку. Запити до регіональних (обласних) інформаційних систем виконуються користувачами безпосередньо з автоматизованих робочих місць, які розташовані в структурних підрозділах ГУНП, ВВП України, підпорядкованих органів Національної поліції та їх територіально відокремлених підрозділах, у структурі яких функціонують підрозділи інформаційно-аналітичного забезпечення.

Оперативно-розшукові справи. У кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності згідно з положеннями статті 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативними підрозділами Національної поліції заводиться ОРС.

В ОРС накопичуються та систематизуються матеріали, що утворилися під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, переписки щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, ужиття управлінських та

організаційних рішень, а також з метою відомчого контролю та прокурорського нагляду за додержанням законності.

Підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами кримінальної та спеціальної поліції є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- а) кримінальні правопорушення, що готуються;
- б) осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення;
- в) осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;
- г) осіб безвісно відсутніх;
- д) розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України;
- є) реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; співробітників розвідувальних органів України у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей з метою належного здійснення розвідувальної діяльності.

Зазначені підстави можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, у тому числі з якими встановлено негласне співробітництво, посадових осіб, громадських організацій, публікаціях засобів масової інформації, у письмових дорученнях і постановках слідчого, вказівках прокурора, ухвалах слідчого судді, суду, матеріалах правоохоронних органів, у запитах і повідомленнях правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій, а також запитах повноважних державних органів, установ та організацій. Достатність інформації для проведення оперативно-розшукової діяльності визначається керівниками у кожному конкретному випадку.

Обчислення строку оперативного провадження починається з дня затвердження керівниками постанови про заведення ОРС і закінчується в день затвердження постанови про її закриття або направлення здобутих матеріалів до органу досудового розслідування.

ОРС заводиться стосовно особи, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність за вчинення злочину, до якого вона готується.

ОРС закривається у випадках:

- набрання законної сили вироком або ухвалою суду;
- закриття кримінального провадження слідчим, прокурором або судом;
- спростування в установленому порядку матеріалів про кримінально протиправну діяльність особи;

- виїзду особи на постійне місце проживання за межі України, якщо немає можливості проведення стосовно неї оперативно-розшукових заходів;

- невстановлення в передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» строки даних, що вказують на ознаки кримінального правопорушення в діях особи;

- виявлення прокурором незаконно заведеної справи в разі виконання за нею оперативно-розшукових заходів;

- смерті особи, стосовно якої заводилася ОРС.

Підставами для заведення ОРС «Розшук» є:

- відповідне доручення слідчого, прокурора з наданням постанови про оголошення розшуку підозрюваного або ухвали суду про розшук обвинуваченого;

- подання кримінально-виконавчої інспекції про ухилення засудженого від відбування кримінального покарання, зібрані матеріали з виконання обвинувального вироку суду щодо неможливості встановлення місцезнаходження особи, засудженої до покарання у вигляді арешту чи позбавлення волі;

- заява, повідомлення громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації про безвісне зникнення особи або безпосереднє встановлення такого факту працівником Національної поліції;

- запит іноземних правоохоронних органів щодо встановлення місцезнаходження та затримання розшукуваної особи.

ОРС «Розшук» заводиться не пізніше десяти діб з моменту надходження до оперативного підрозділу матеріалів, у яких викладено підстави для оголошення розшуку. Упродовж доби після отримання доручення слідчого чи прокурора заводиться ОРС «Розшук» з метою розшуку осіб, які вчинили тяжкі, особливо тяжкі злочини, втечу з-під варти, осіб, які озброєні вогнепальною зброєю або мають при собі речовину, застосування якої може призвести до загибелі людей чи завдати шкоду їх здоров'ю, осіб, які зникли безвісти разом з автомобільним транспортом, а також зниклих неповнолітніх.

ОРС «Розшук» закривається в разі:

- розшуку особи, яка переховувалася від органів досудового розслідування, слідчого судді, ухилялася від відбування кримінального покарання, а також особи, яка безвісно зникла;

- закриття кримінального провадження слідчим, прокурором або судом;

- смерті особи, стосовно якої заведено ОРС.

Про закриття ОРС «Розшук» виноситься мотивована постанова, яка затверджується керівником, який надавав дозвіл на її заведення.

Розшукові справи (далі РС) – це збірник матеріалів, у яких відображено результати роботи з установлення особи невідомого трупа та встановлення місцезнаходження осіб, які в силу своїх фізичних або психічних вад не можуть повідомити про себе.

Підставою для заведення РС є інформація про виявлення невідомого трупа, а також надходження до підрозділу Національної поліції заяви або

повідомлення про зникнення особи, яка має фізичні або психічні вади та яка самотійно не може повідомити про своє місцезнаходження.

Ведення оперативно-розшукових справ здійснюється:

- щодо невстановлених осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення, а також осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, - до їх встановлення або розшуку, але не більше строків давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строків давності виконання обвинувального вироку;

- щодо осіб зниклих безвісно за особливих обставин, у тому числі у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, заворушеннями всередині держави або у зв'язку з надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру або іншими подіями, що можуть спричинити масову загибель людей, - до встановлення їх місця перебування, місця поховання чи місцезнаходження останків;

- щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення кримінального правопорушення, - до встановлення та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, але не більше шести місяців;

- щодо осіб, стосовно яких є дані про їх участь або причетність до терористичної діяльності, терористичної групи чи терористичної організації, а так само до матеріального, організаційного чи іншого сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації, - до 5 років.

За наявності даних, отриманих у ході ведення оперативно-розшукової справи, про участь особи у підготовці тяжкого чи особливо тяжкого злочину строк ведення справи може бути продовжений до 12 місяців Головою Національної поліції або його уповноваженими заступниками, начальниками департаментів апарату центрального органу управління Національної поліції, Центрального управління Служби безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань або його уповноваженим заступником, Директором Бюро економічної безпеки України або його уповноваженими заступниками, керівником територіального управління Бюро економічної безпеки України або його уповноваженими заступниками, начальникам територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів Національної поліції або їхніми уповноваженими заступниками, регіональних органів та органів військової контррозвідки Служби безпеки України, розвідувального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, Головою Державної прикордонної служби України, Головою Служби зовнішньої розвідки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником розвідувального органу Міністерства оборони України або їх заступниками, керівником структурного підрозділу Державної кримінально-виконавчої служби України або його уповноваженим заступником за погодженням із Генеральним прокурором, керівниками обласних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками.

Подальше продовження строку ведення оперативно-розшукової справи, але не більш як до 18 місяців, може бути здійснено Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань, Директором Бюро економічної безпеки України, а також Головою Державної прикордонної служби України, Головою Служби зовнішньої розвідки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником розвідувального органу Міністерства оборони України, керівником органу Державної кримінально-виконавчої служби України або його уповноваженим заступником та начальником Управління державної охорони України за погодженням із Генеральним прокурором або його заступником.

Підстави та порядок закриття оперативно-розшукових справ.

Відповідно до статті 9-2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативно-розшукова справа повинна бути закрита у разі:

- 1) розшуку особи, яка переховувалася від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухилялася від відбування кримінального покарання, а також особи, яка безвісно відсутня;
- 2) набрання законної сили вироком або ухвалою суду;
- 3) закриття кримінального провадження слідчим, прокурором або судом;
- 4) завершення виконання контррозвідувальних заходів або вичерпання можливостей для їх здійснення;
- 5) спростування у встановленому порядку матеріалів про кримінально протиправну діяльність особи;
- 6) виїзду особи на постійне місце проживання за межі України, якщо немає можливості проведення щодо неї оперативно-розшукових заходів;
- 7) невстановлення у передбачені цим Законом строки даних, що вказують на ознаки кримінального правопорушення в діях особи;
- 8) виявлення прокурором незаконно заведеної справи у разі виконання по ній оперативно-розшукових заходів;
- 9) смерті особи, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу.

Про закриття оперативно-розшукової справи складається вмотивована постанова, що затверджується посадовою чи службовою особою, якій надано право затверджувати постанову про заведення відповідної оперативно-розшукової справи. Про закриття оперативно-розшукової справи у триденний строк письмово повідомляється відповідний прокурор, який протягом 10 діб з моменту одержання повідомлення перевіряє додержання законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності у цій справі. До завершення такої перевірки забороняється знищення оперативно-розшукової справи. Якщо у такій справі здійснювалися оперативно-розшукові заходи за рішенням суду, повідомлення про її закриття надсилається також до цього суду у триденний строк. Строки зберігання закритих оперативно-розшукових справ встановлюються відповідно до законодавства України.

Слід наголосити, що засоби оперативно-розшукової діяльності як категорія теорії ОРД має суттєве значення для реалізації завдань, які постають перед оперативним підрозділами Національної поліції України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- 1.** Поняття засобів оперативно-розшукової діяльності.
- 2.** Поняття оперативно-розшукових обліків та їх значення у боротьбі зі злочинністю.
- 3.** Об'єкти оперативно-розшукового обліку (особи, предмети, справи, дії). Форми оперативно-розшукових обліків. Види та рівні оперативно-розшукових обліків. Центральні та регіональні вузли оперативно-розшукового призначення.
- 4.** Поняття та види оперативної техніки, що застосовується в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції України.
- 5.** Значення використання розшукових собак у боротьбі зі злочинністю. Застосування розшукових собак на місці злочину, під час переслідування злочинців, у виборці людини, речей.

ТЕМА 8. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

8.1. Оперативно-розшукова інформація: вихідні положення та пізнавальне значення

Значна кількість кримінальних правопорушень вчинюється замасковано, завуальовано чи в умовах неочевидності. Злочинці використовують при цьому різного роду хитрощі, щоб уникнути відповідальності за вчинене, через що викрити такі злочини або одержати відомості про причетних до них осіб гласним шляхом буває вкрай важко чи взагалі неможливо. Це викликає необхідність здійснення оперативних заходів для добування даних про підготовку чи вчинення кримінальних правопорушень, а також про місця ймовірного перебування розшукуваних злочинців тощо. Для ефективної боротьби зі злочинністю оперативним підрозділам Національної поліції необхідно мати відповідну інформацію відносно діяльності кримінальних структур та процесів, що відбуваються у злочинному середовищі.

Термін «інформація» є фундаментальним науковим поняттям і походить від латинського слова «information», що означає «відомості, роз'яснення, виклад». Інформація – це відомості про об'єкти та явища навколишнього середовища, їх параметри, властивості і стан, які сприймають інформаційні системи (живі організми, керуючі машини та ін.) в процесі життєдіяльності та роботи. У свою чергу, відповідно до чинного законодавства, інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

За тлумачним словником української мови «інформація» – це відомості про які-небудь події, чинючу діяльність тощо. Оперативно-розшукова інформація – це фактичні дані, що мають безпосереднє або потенційне значення для виконання стратегічних, тактичних і організаційних завдань оперативно-розшукової діяльності, одержувані оперативними підрозділами гласними і негласними методами з різноманітних джерел або ж отримані під час аналітичного опрацювання первинних даних. За такого підходу оперативно-розшукова інформація, як правило, охоплює відомості про економічні, демографічні та інші умови, що враховуються під час вивчення оперативної обстановки та організації боротьби зі злочинністю. Кінцевий інформаційний продукт – інформація, як результат творчої інтелектуальної діяльності, має передбачати конкретні рекомендації до подальших дій або описувати декілька варіантів імовірного розвитку подій у майбутньому.

Термінологічно, у літературі використовуються такі поняття, як «інформаційно-аналітичне забезпечення», «інформаційно-аналітична робота». При цьому, автори наукових праць не дають розгорнутих визначення цих понять. У зв'язку з цим, досить часто у літературі поняття «інформаційно-аналітичного забезпечення» підмінює поняття «інформаційного забезпечення» та

використовується у його значенні. За нашим переконанням, ці поняття не можна ототожнювати у зв'язку з тим, що вони є різними за своєю сутністю та співвідносяться між собою як загальне і часткове. Для розуміння сутності інформаційно-аналітичної роботи та інформаційно-аналітичного забезпечення необхідно звернутися до самих понять аналізу, аналітики. Так, у деяких тлумачних словниках під «аналітикою» розуміється спосіб вирішення питання від дії або явища до причин. У свою чергу, інші джерела під «аналізом» визначають метод наукового дослідження шляхом розгляду окремих сторін, властивостей, складових частин чого-небудь. Інформаційне ж забезпечення є діяльністю, що гарантує створення інформаційної основи для такого аналізу. Таким чином, очевидно, що інформаційно-аналітичне забезпечення є поняттям більш ширшим та важливішим для управління складними соціальними системами.

Відповідно до чинних нормативних актів, **інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності** – це передбачена законодавством України система запроваджених заходів, спрямованих на збір, узагальнення, аналіз, зберігання та використання інформації, у тому числі обмеженого доступу, що має значення для вирішення завдань цієї діяльності в інтересах досудового слідства, безпеки громадян, суспільства і держави. При цьому, інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності має на меті:

- підвищення ефективності протидії злочинності;
- створення умов для оперативної обізнаності працівників, які безпосередньо займаються профілактикою та виявленням кримінальних правопорушень;
- формалізацію необхідної взаємодії між службами та підрозділами Національної поліції;
- своєчасне реагування та вжиття попереджувальних заходів, спрямованих на недопущення вчинення кримінальних правопорушень певним колом осіб;
- отримання відомостей для оперативного реагування на заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення, інші події, у яких вбачаються їх ознаки;
- профілактичну роботу з криміногенною категорією громадян та особами, які перебувають на обліках Національної поліції України;
- контроль за оперативно-службовою діяльністю служб і підрозділів Національної поліції України.

Основними завданнями інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності є:

- надання можливості оперативного одержання інформації в повному, систематизованому і зручному для використання вигляді для розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень та розшуку злочинців;

- збирання, опрацювання, узагальнення та аналіз оперативної, оперативно-розшукової, оперативно-довідкової, аналітичної, статистичної і контрольної інформації для оцінки ситуації і прийняття обґрунтованих оптимальних рішень на всіх рівнях управління Національної поліції України;
- інтеграція і систематизація оперативних обліків Національної поліції України на всіх рівнях;
- створення умов для ефективного функціонування оперативних обліків, забезпечення їхньої повноти, вірогідності та актуальності;
- забезпечення комплексного захисту інформації та розмежування доступу до інформації.

Необхідно відмітити, що аналітична робота не може здійснюватися окремо від інформаційної. В процесі аналізу інформації постійно виникають нові обставини та необхідність додаткового отримання інформації. Інформація є основою, фундаментом для аналітики та подальшого прогнозування.

Основною категорією інформаційно-аналітичного забезпечення є інформація, за відсутності якої неможливо правильно і цілеспрямовано реалізовувати управлінський процес. Чинний Закон України «Про інформацію» у ст. 1 визначає такою документальні або публічно оголошені відомості про події та явища, які відбуваються в суспільстві, державі й навколишньому природному середовищі. Одержання інформації, її аналіз і синтез складають основу будь-якої діяльності людини. Найчастіше термін «інформація» використовують у значенні первинних відомостей, які передаються людьми усно, письмово або іншим способом (за допомогою умовних сигналів, технічних засобів тощо. В теорії оперативно-розшукової діяльності сформульовані різні підходи до визначення категорії оперативно-розшукової інформації. Зокрема, до неї відносять:

- будь-які відомості, що враховуються на різних стадіях управління;
- фактичну інформацію, а саме відомості, що характеризують оперативно-тактичну обстановку, психологічні риси злочинців, поточні профілактичні та оперативно-розшукові заходи, види і способи вчинення кримінальних правопорушень, прикмети злочинців, про обставини, що мають значення при плануванні й здійсненні оперативно-розшукових заходів, проведенні оперативно-аналітичної роботи, а також надання сприяння у кримінальному провадженні;
- сукупність первинних та вихідних даних про осіб, причетних до підготовки кримінальних правопорушень, стану оперативно-розшукових сил і засобів, а також умов, у яких відбувається діяльність підрозділів Національної поліції у боротьбі зі злочинністю;
- на законних підставах отримані оперативними підрозділами Національної поліції відомості із застосуванням гласних та негласних заходів, сил та засобів, що мають значення для встановлення обставин вчинення кримінальних правопорушень і викриття винних осіб шляхом використання їх органами досудового розслідування;

- інформація, яка характеризує оперативну обстановку в певному районі чи на території всієї країни, і містить відомості, отримані в ході спеціальних заходів по боротьбі зі злочинністю.

До оперативно-розшукової інформації висуваються певні вимоги щодо її цінності. Інформаційна цінність – це властивість, яка встановлюється наявністю можливого впливу на прийняття відповідного рішення. Критерії оцінювання інформації мають базуватися на адекватності завданням, які постають у кожному конкретному випадку та мають стратегічний характер. Загальними критеріями такої оцінки можуть виступати наступні:

- *Актуальність.* Інформація може стосуватися різноманітних галузей. Така інформація має бути не застарілою, адже інформаційний продукт є річчю «швидкопсувною».

- *Важливість.* Інформація буде відповідати критерію важливості, якщо вона є релевантною, змістовною, тобто відповідає завданню, має зв'язок зі стратегічним напрямом роботи. Важливість інформації може бути визначена трьома категоріями: а) відомості, які потребують негайного реагування; б) відомості, які не потребують негайного реагування, але мають суттєве значення для прийняття подальших стратегічних рішень; в) відомості, які на даний момент безпосередньо не впливають на прийняття рішень, але мають довідковий характер та при належному підході можуть бути використані для вирішення проміжних завдань.

- *Достовірність.* Це критерій, який визначає об'єктивність інформації, тобто її відповідність дійсності. Цей факт визначається за принципом верифікації, тобто осмислення можливості його існування взагалі. Достовірність може встановлюватися пошуком відповідей на такі запитання: чи можливий є факт взагалі?; чи не суперечить отримана інформація самій собі?; як співвідноситься нова інформація із тою, що вже відома?; якщо нова інформація не співвідноситься з існуючою, то яка з них є достовірною? Достовірність залежить від надійності джерела здобутої інформації.

- *Корисність.* Такий критерій визначає прийнятність інформації для вирішення конкретних завдань. Зрозуміло, що отримана інформація може мати довідковий, загальний характер. Але таке узагальнення завжди стосується головного об'єкту впровадження.

- *Своєчасність.* Інформація повинна бути корисною саме у теперішній час, якщо вона потребує негайного реагування.

- *Повнота (комплектність).* Такий критерій визначатиме наскільки інформація з'ясовує та описує проблему, подію чи явище. Він окреслює, чи встановлено вичерпний перелік складових, наявність яких є достатньою для прийняття відповідного рішення.

- *Безперервність.* Інформація не може бути дискретною, разовою. Висвітлення тих чи інших процесів та подій має носити постійний, безперервний, циклічний характер.

- *Прогностичність.* Це комплексний критерій. Він передбачає властивість інформації сприяти визначенню ймовірних тенденцій та

перспектив розвитку ситуацій. В свою чергу, прогнозування є процесом неоднорідним та охоплює: а) прогнози, як імовірнісні твердження про майбутні події та процеси з відносним великим ступенем ймовірності; б) передбачення, як самоочевидні (не імовірнісні) твердження про майбутні події та процеси, що ґрунтуються на абсолютній достовірності; в) антиципації, як логічно сконструйовані моделі майбутнього з досі не визначеним ступенем імовірності; г) сценарії, які не передбачають майбутнього, а лише формують його варіанти.

Відповідно до чинних відомчих нормативно-правових актів, інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності – це передбачена законодавством України система запроваджених заходів, спрямованих на збір, узагальнення, аналіз, зберігання та використання інформації, у тому числі обмеженого доступу, що має значення для вирішення завдань цієї діяльності в інтересах досудового розслідування, безпеки громадян, суспільства і держави. У наукових джерелах інформаційно-аналітичне забезпечення трактується як пізнавально-дослідницька функція, яка в цілому здійснюється спеціалізованими підрозділами правоохоронних органів за допомогою інформаційних технологій, системи організаційних заходів і методичних прийомів при вивченні явищ, що становлять оперативний інтерес.

Постійно зростаючі інформаційні потоки вимагають і від працівників правоохоронних органів істотного підвищення оперативності та ефективності інформаційного забезпечення, що є можливим лише із застосуванням високих інформаційних технологій. Зараз на теренах вітчизняної науки і практики все частіше поряд з інформаційно-аналітичним забезпеченням говорять про кримінальну розвідку. *Кримінальна розвідка* (оперативно-аналітична інформація) – це продукт збору, оцінки і інтерпретації інформації. Тому, *кримінальну розвідку* можна розглядати як інформацію з доданою складовою. Додана складова є результатом аналізу – роз'ясненням значення самої інформації. Процес кримінальної розвідки, є ланцюгом оперативних дій або процедур, що ведуть до найточнішого і обґрунтованого висновку з даної інформації. Слід погодитись з твердженням видатного розвідника-аналітика Вашингтона Плетта, що інформаційно-аналітичне забезпечення відбувається шляхом здійснення інформаційної роботи під якою необхідно розуміти процес, у результаті якого первинні факти перетворюються в кінцеву продукцію інформаційної діяльності, але першочерговим у наданні повноцінної форми інформаційного забезпечення є процес отримання первинної інформації, що передбачає роботу з джерелами такої інформації. За своїм характером, кримінальна розвідка може бути загального характеру або спеціалізованою. Кримінальна розвідка загального характеру націлена на широкий спектр злочинних діянь, звичайно у сфері невеликих відомств або юрисдикцій. Спеціалізована кримінальна розвідка призначена для певного типу злочинної діяльності або об'єкту, як наркотики, промислове шпигунство або організована злочинність.

Кримінальна розвідка має тактичне і стратегічне застосування. *Тактична кримінальна розвідка* націлена на короткострокові задачі

правоохоронних органів або на поточну справу, передбачаючи негайні дії – затримання, накладення арешту, вилучення. У свою чергу, *стратегічна кримінальна розвідка* застосовується для більш масштабних довгострокових проблем і цілей, зокрема, для виявлення крупних фігур злочинного світу або синдикатів, прогнозування зростання видів злочинної діяльності і встановлення пріоритетів діяльності правоохоронних органів.

Слід зазначити, що оперативні підрозділи Національної поліції, без сумніву, відносяться до категорії великих і складних систем, що вимагають для нормального функціонування винятково великого обсягу інформації. При чому сама така інформація відрізняється високим ступенем складності і різноманіттям. Коли мова йде про сфери діяльності, об'єктами чи суб'єктами якої є складні системи, інформаційно-аналітичне забезпечення, в інтересах успішного вирішення поставлених задач, повинно бути виділене в самостійний вид діяльності і спрямоване на якісне забезпечення управління даною сферою діяльності. Це необхідно у зв'язку з різко зростаючим обсягом одержуваної й оброблюваної інформації, яка надходить та здобувається як з відкритих, так і з конфіденційних джерел, складним взаємозв'язком і взаємозалежністю між елементами системи і великою кількістю користувачів інформації, зацікавлених у різних її аспектах, формах систематизації й аналізу.

Продовжуючи, необхідно заважити що наступним напрямом інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності є використання методів кримінального аналізу. *Кримінальний аналіз* – це розумово-аналітична діяльність працівників правоохоронних органів, що полягає в перевірці та оцінці інформації, її інтерпретації, установленні зв'язків між даними, що отримуються в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності та мають значення для кримінального провадження, з метою їх використання правоохоронними органами та судом для проведення оперативного і стратегічного аналізу.

Слід зазначити, що в умовах реформування правоохоронної системи України суттєвим кроком на шляху до створення сучасної інформаційно-аналітичної бази протидії злочинності стало створення Департаменту кримінального аналізу. Відповідно до наказу Національної поліції України від 29.12.2019 р. № 1354 «Про затвердження Положення про Департамент кримінального аналізу Національної поліції України» Департамент кримінального аналізу розробляє, впроваджує та застосовує нові методи та напрями здійснення кримінального аналізу, спрямовані на підвищення ефективності протидії злочинності. Департамент є уповноваженим структурним підрозділом Національної поліції України з проведення, організації та координації інформаційно-пошукової та аналітичної роботи, спрямованої на збір, оцінку та реалізацію інформації, у тому числі інформації з обмеженим доступом, шляхом надання її уповноваженим органам (підрозділам) для вжиття заходів відповідно до їх компетенції, оцінювання ризиків, а також використання її для забезпечення виконання функцій, покладених на поліцію.

При цьому підрозділи кримінального аналізу Національної поліції України серед інших завдань:

- здійснюють інформаційно-аналітичну діяльність за конкретними кримінальними провадженнями стосовно інформації, що становить оперативний інтерес для оперативних підрозділів поліції, осіб, об'єктів, організованих груп та злочинних організацій, їх зв'язків та переміщень, інших відомостей, що сприятимуть протидії злочинам;

- проводять аналіз стану оперативної обстановки на конкретній території за невеликий проміжок часу, за певним видом злочину чи протиправної діяльності певної групи з метою напрацювання тактичних заходів із затримання злочинців, виявлення ризиків та попередження конкретних правопорушень;

- здійснюють ідентифікацію та оцінювання кримінальних загроз особі, суспільству, державі, метою яких є визначення пріоритетів та формування управлінських рішень щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень та протидії злочинності тощо.

Особливостями здійснення кримінального аналізу під час інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності є поєднання оперативно-розшукових даних та даних із відкритих джерел. У цьому контексті мова йде про методологію (технології) розвідки з відкритих джерел – OSINT.

Розвідка на основі відкритих джерел (англ. *Open source intelligence, OSINT*) – концепція, методологія і технологія добування і використання інформації з відкритих джерел, без порушення законів. Вона містить пошук інформації, її реєстрацію, облік та аналіз, аналітико-синтетичну переробку первинної інформації, зберігання й розповсюдження інформації, забезпечення безпеки інформації та презентацію результатів досліджень. Джерелами OSINT виступають:

- ЗМІ: друковані газети, журнали, радіо та телебачення;
- Інтернет: онлайн-публікації, блоги, дискусійні групи, медіа громадян (наприклад, відео з мобільних телефонів, вміст, створений користувачами), YouTube та інші відео-хостинги, вікі-довідники та інші вебсайти соціальних медіа (наприклад, Facebook, Twitter, Instagram та ін.);
- Державні дані (Public Government Data), публічні урядові звіти, бюджети, слухання, телефонні довідники, прес-конференції, вебсайти та виступи;
- Професійні та академічні публікації (Professional and Academic Publications), інформація, отримана з журналів, конференцій, симпозіумів, наукових праць, дисертацій та тез;
- Комерційні дані (Commercial Data), комерційні зображення, фінансові та промислові оцінки, бази даних;
- Сіра література (Grey literature), технічні звіти, препринти, патенти, робочі документи, ділові документи, неопубліковані роботи та інформаційні бюлетені тощо.

У контексті реалізації кримінального аналізу шляхом поєднання оперативних даних та інформації з відкритих джерел інформації особливу увагу необхідно звернути на використання соціальних мереж, оскільки ураховуючи специфіку соціальних мереж, особливостей розміщеної користувачами інформації, способів та методів для її одержання, а також зарубіжний досвід використання інформації, яка міститься у соціальних мережах, правоохоронні органи мають можливість визначити основні напрями її використання в практичній діяльності для:

- отримання довідково-допоміжної інформації щодо конкретних осіб та їх контактів, стосовно конкретного кримінального провадження, свідків, підозрюваних тощо;
- пошук інформації щодо соціальних зв'язків правопорушників, їх злочинних контактів тощо;
- установлення достовірності алібі, місця знаходження особи тощо;
- ведення заходів, профілактичного спрямування на усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень;
- установлення осіб із яскраво вираженою криміногенною поведінкою чи схильністю до такої;
- поширення суспільно значимої інформації (щодо правопорушень, правопорушників, пошук свідків, доказів тощо).

Слід зауважити, що на теперішній час в Україні актуальним стає питання щодо запровадження у системі кримінального аналізу новітніх технологій з програмними продуктами (I2, Maltego, Palantir, Big Data, Watsons тощо) та спільної інтегрованої моделі аналізу ризиків (CIRAM), які широко використовуються правоохоронними органами країн Європейського Союзу.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126- р схвалено Стратегію боротьби з організованою злочинністю. Ця Стратегія визначає напрями розвитку системи боротьби з організованою злочинністю та механізми реалізації державної політики у відповідній сфері в сучасних умовах. Було визначено три етапи реалізації Стратегії.

Крок 1: Оцінка загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (SOCTA Україна).

Крок 2: Визначення стратегічних цілей згідно з висновками оцінки SOCTA Україна і розроблення комплексних планів заходів.

Крок 3: Виконання комплексних планів заходів.

З метою реалізації першого етапу Стратегії – Постановою Кабінету Міністрів України від 26.01.2022 № 59 «Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки SOCTA Україна» затверджено Склад міжвідомчої робочої групи з координації запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки SOCTA Україна, Положення про міжвідомчу робочу групу з координації запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки SOCTA Україна та Порядок збирання і узагальнення

інформації та здійснення оцінювання загроз організованої злочинності та тяжких злочинів відповідно до системи оцінки SOCTA Україна».

Методологія «Оцінка загрози з боку особливо небезпечних форм організованої злочинності» (**Serious and Organised Crime Threat Assessment, SOCTA**), є продуктом системного аналізу інформації правоохоронців про кримінальну діяльність і групи, що становлять загрозу для ЄС, щоб допомогти керівникам у визначенні пріоритетів серед загроз організованої злочинності.

Зібрана інформація повинна ґрунтуватися на здобутій оперативній інформації та матеріалах, отриманих під час проведення досудового розслідування, та матеріалах закритих кримінальних проваджень. Відомості щодо організованої групи та/або злочинної організації, злочинної спільноти та сфер злочинної діяльності вносяться програмно-технічними засобами з використанням каналів зв'язку єдиної цифрової відомчої телекомунікаційної мережі до єдиної інформаційної системи МВС у встановленому законодавством порядку.

Значимість оптимально організованого інформаційно-аналітичного забезпечення полягає в тому, що воно сприяє прийняттю найбільш доцільних управлінських рішень на всіх рівнях, що є однією з головних умов підвищення ефективності діяльності оперативних підрозділів. Вважаємо, що під таким забезпеченням необхідно розуміти комплекс заходів, а саме: збирання, класифікацію, обробку, аналіз і використання (реалізацію) інформації, необхідної оперативним підрозділам для найбільш ефективного використання сил, засобів, заходів і форм з метою протидії злочинам. Кінцевою метою інформаційно-аналітичного забезпечення в будь-якій сфері є підготовка й обґрунтування варіантів рішень на різних рівнях управлінської структури.

Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності Національної поліції починається з вивчення, аналізу та оцінки оперативної обстановки, яка склалася. Оперативна обстановка, яка складається, являє собою комплекс взаємопов'язаних явищ і процесів, підпорядкованих об'єктивній причинно-наслідковій залежності та закономірному розвитку. За наявності результатів такого вивчення та аналізу здійснюється визначення цілей (тактичних та стратегічних). І лише потім, коли цілі визначені, починається етап планування.

Планування – це процес вибору рішень, необхідних для досягнення визначених цілей, це заздалегідь прийняте рішення про те, хто, що, коли і як буде робити; це процес підготовки на перспективу рішення про те, що, ким, як і коли повинно бути виконано. Залежно від проблем, які потребують вирішення, та мети, що має бути досягнутою, у практиці організації оперативно-розшукової діяльності застосовується стратегічне (перспективне), організаційно-оперативне та організаційно-тактичне планування. Під час планування слід враховувати оперативну ситуацію, наявні сили і засоби.

Збір (здобування) оперативно значущих відомостей здійснюється працівниками оперативних підрозділів безпосередньо, або за допомогою негласних працівників. На наш погляд, отримані відомості ще не є оперативно-

розшуковою інформацією. Трансформація отриманих відомостей у оперативно-розшукову інформацію здійснюється після її аналізу та опрацювання, дослідження ступеню достовірності, «чистоти» джерел отримання тощо. Під час отримання первісних оперативно значущих відомостей можливим є уточнення або надання додаткових завдань, прийняття рішення про залучення нових сил та засобів тощо.

Отримані оперативно значущі відомості аналізуються, опрацьовуються (у тому числі із використанням інформаційно-аналітичних технологій) та трансформуються у нову, раніше невідому інформацію, яка певним чином оформлюється. Лише після належного оформлення результати надаються уповноваженим керівникам для ознайомлення, прийняття відповідних рішень та здійснення прогнозування можливого розвитку ситуації або встановлення певних тенденцій. Під прогнозуванням слід розуміти визначення ймовірних шляхів і результатів майбутнього розвитку явищ, процесів та подій, оцінки показників, що характеризують ці явища та процеси для порівняно віддаленого майбутнього.

В системі інформаційно-аналітичного забезпечення оперативних підрозділів за ознаками новизни і періодичності надходження необхідно розрізняти два види оперативно-розшукової інформації: первинні дані, тобто раніше невідома інформація, що становить оперативний інтерес; інформація, що перевірена, накопичена, врахована внаслідок здійснення оперативно-розшукових заходів і пристосована для використання в боротьбі зі злочинністю. Ці два види інформації, знаходячись у постійному взаємозв'язку, відображають послідовні етапи інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Зважаючи на це, працівники оперативних підрозділів Національної поліції першочергово мають справу саме з первинною інформацією. Потім, після перевірки та надання уточнюючих цільових завдань, отримується більш конкретизована інформація, яка відповідно знову перевіряється і накопичується. Первинна інформація має накопичуватись завдяки попередній якісно проведеній аналітичній роботі. В подальшому ця первинна інформація сприяє здійсненню оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій, в результаті яких отримується більш повна інформація, яка також підлягає аналізу. Отже, рух інформації у даному випадку є циклічним, а тому інформація має властивість часткового оновлення після кожного циклу.

Аналіз наукової літератури дозволяє класифікувати оперативно-розшукову інформацію наступним чином:

- за джерелом виникнення інформація може бути зовнішньою та внутрішньою. При цьому зовнішня інформація надходить безпосередньо під час здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, а внутрішня – є результатом проведеної аналітичної роботи;
- у залежності від середовища, яке вона характеризує: інформація, що характеризує об'єкти оперативно-розшукової діяльності; інформація про сили, засоби і заходи, що використовуються під час протидії кримінальним правопорушенням і результати їхнього застосування;
- за ступенем обробки та аналізу: первинна; проміжна; кінцева;

- за функціональним призначенням: інформація, що характеризує об'єкти оперативної уваги; що забезпечує управління процесами протидії злочинам та удосконалення їх нормативно-правового регулювання; що визначає мету, завдання, основні напрями вдосконалення протидії злочинам;
- у залежності від кінцевого призначення: орієнтуюча; тактична; стратегічна; доказова;
- за формою існування: ідеальна (у свідомості людини); матеріальна (текстовий документ; магнітний носій; річ тощо);
- за тривалістю виникнення і опрацювання: оперативна; поточна; про минулі або майбутні події;
- за можливістю використання: одноразового або багаторазового використання;
- за обсягом фіксації: повністю або частково зафіксована;
- за етапом і способом отримання: первинна інформація про об'єкти оперативної уваги; інформація, отримана в процесі перевірки первинних відомостей; результати аналітичних висновків на основі цих видів інформації.

8.2. Використання автоматизованих інформаційно-пошукових систем в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції України

Інформація про кримінальні правопорушення, а також про осіб, які їх вчиняють, накопичувалася в правоохоронних органах завжди. Навіть у ті часи, коли ще не існувало писемності, інформація про розбійників і шахраїв розносилася всюди. Добре відомі приклади таврування злочинців – одна з перших спроб поставити їх на облік. З розвитком цивілізації картотеки злочинців стали обов'язковим атрибутом поліції будь-якої країни. Так, колишній директор ФБР Едвард Гувер створив механічну систему картотечної обробки інформації. Він запропонував вносити дані про злочинців до спеціальних карток, на яких, крім анкетних даних, вказувалися відповіді на численні питання про злочинну «спеціалізацію» кожної особи. Позитивна відповідь фіксувалася шляхом перфорації відповідного поля картки. В разі необхідності відбору підозрюваних за сукупністю певних ознак крізь отвори, що вказують на відповідні ознаки, проходили металеві спиці, і в такий спосіб відбиралися потрібні підозрювані.

Значення відомостей, що містяться в картотеках поліції, розвідок і інших спецслужб, неможливо переоцінити. Навіть у самих сприятливих ситуаціях для прийняття будь-якого рішення необхідно засновувати свої висновки на знаннях, а не на припущеннях, тим більше, робити які-небудь прогнози неможливо без опори, якщо не спиратися на вже наявний досвід. Підтвердженням цієї теорії служить саме існування такої міжнародної організації як Інтерпол, у штаті якої немає жодного детектива у звичайному розумінні слова. І, проте, Інтерпол проводить свої блискучі операції по всьому

світу. Основу його діяльності становлять інформаційно-аналітичні центри, що постійно накопичують і обробляють величезні масиви інформації.

З появою комп'ютерів паперові картки поступово відійшли в минуле. Усвідомивши, що машина виконує пошук даних значно швидше людини, правоохоронні органи в усьому світі почали переводити свої архіви в електронні бази даних. Однак на першому ж етапі використання ЕОМ у процесі обробки даних картотек поліцейські всіх країн разом стикнулися з певними проблемами. Пошук в електронних картотеках виявився хоча й дуже швидким, але найчастіше набагато менш ефективним, ніж традиційне перегортання архівних справ і вивчення звичайної картотеки.

У сучасних умовах, коли обсяги оперативної інформації збільшуються і різко зростають потреби в ній, великого значення для працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів набуває діяльність з якісного наповнення сучасних автоматизованих інформаційних систем і використання наявної оперативно-розшукової інформації. Для успішного виконання своїх функціональних обов'язків оперативні працівники мають розуміти сутність оперативно-розшукової інформації; її властивості та правову природу; роль у функціонуванні системи ОРД як детермінанти останньої; умови й прийоми забезпечення реалізації оперативно-розшукової інформації, правову основу цього процесу; питання підготовчого й основного етапів ефективного застосування інформації у вирішенні завдань, що стоять перед ними.

Сучасне інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності оперативних підрозділів Національної поліції потребує достовірної та достатньої інформації, чіткої організації інформаційних зв'язків, а також використання інтегрованих автоматизованих інформаційних систем. Створення та впровадження інтегрованих інформаційно-аналітичних систем – переводить ОРД на сучасну високотехнологічну основу. Для ефективного функціонування інтегрована інформаційно-аналітична система має обробляти дані та видавати за запитами будь-які дані, введені раніше до системи, що мають бути доступними всім санкціонованим користувачам, а також у випадку необхідності, за наявності відповідного доступу, корегувати їх та використовувати будь-коли.

На сьогодні інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності має відповідне нормативне врегулювання. Чинний Закон України «Про Національну поліцію» у ст. 25 закріплює, що Національна поліція України здійснює інформаційно-аналітичну діяльність виключно для реалізації своїх повноважень. При цьому Національна поліція в рамках інформаційно-аналітичної діяльності:

- 1) формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ;
- 2) користується базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ та інших державних органів;
- 3) здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу;

4) здійснює інформаційну взаємодію з іншими державними органами України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями.

У свою чергу, відповідно до п. 18 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, мають право створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи. Відомчі нормативно-правові акти МВС України закріплюють, що інформаційно-аналітичне забезпечення негласної роботи та оперативно-розшукової діяльності – це передбачена законодавством України система запроваджених заходів, спрямованих на збір, узагальнення, аналіз, зберігання та використання інформації, у тому числі обмеженого доступу, що має значення для вирішення завдань цієї діяльності в інтересах досудового слідства, безпеки громадян, суспільства і держави.

Автоматизована інформаційна система – це взаємопов'язана сукупність даних, обладнання, програмних засобів, персоналу, стандартних процедур, які призначені для збору, обробки, розподілу, зберігання, представлення інформації відповідно до вимог, які випливають з цілей організації. В Національній поліції створюються відповідні оперативні обліки для систематизації матеріалів, одержаних у результаті оперативно-розшукової діяльності. В літературі оперативні обліки визначаються як система реєстрації, накопичення, класифікації, зберігання та використання даних про осіб, предмети, події за їх прикметами та ознаками, призначена для ефективного забезпечення оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів, яка складається з автоматизованих інформаційно-пошукових систем, картотек, оперативно-розшукових справ, справ контрольно-наглядового провадження та інших документів оперативно-розшукового та довідкового призначення.

Під час наповнення баз (банків) даних Національна поліція забезпечує збирання, накопичення текстової, мультимедійної інформації (фото, відео-, звукозапис) та біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК).

До оперативних обліків належать оперативно-розшукові, оперативно-профілактичні та оперативно-довідкові. Головне призначення оперативних обліків полягає у тому, що вони забезпечують:

- проведення оперативно-розшукових, пошукових та інших заходів з виявлення, запобігання та розкриття кримінальних правопорушень;
- зберігання оперативно-розшукової інформації протягом тривалого часу;
- недопущення повторного зберігання оперативно-розшукової інформації, яка вже зберігається у банках даних правоохоронних органів;
- можливість своєчасного використання раніше отриманих відомостей отриманими різними підрозділами з різним рівнем допуску;
- організацію ефективної взаємодії оперативних підрозділів між собою, а також іншими підрозділами та правоохоронними органами;

- запобігання призначенню осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень на посади, робота на яких пов'язана із документами, що становлять державну таємницю.

В Міністерстві внутрішніх справ України функціонує **Єдина інформаційна система**, діяльність якої регламентується «Положенням про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку її пріоритетних інформаційних ресурсів» (затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 р. № 1024). Зазначена інформаційна система призначена для автоматизації та технологічного забезпечення обміну даними між суб'єктами єдиної інформаційної системи МВС, зокрема в інтересах національної безпеки, захисту прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави у сферах:

- забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку;
- захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;
- цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;
- міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Функціональними підсистемами єдиної інформаційної системи МВС є:

- національна система біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства;
- інформаційний портал Національної поліції України;
- Єдиний державний реєстр транспортних засобів;
- Реєстр адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху;
- система фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі;
- інтегрована міжвідомча інформаційно-комунікаційна система щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон;
- інформаційно-комунікаційна система прикордонного контролю «Гарт-1»;
- інформаційно-комунікаційна система 112;
- Електронний реєстр геномної інформації людини;
- Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин;
- Єдиний реєстр зброї;
- Система управління силами та засобами цивільного захисту;

- інші системи, реєстри та бази (банки) даних, створені суб'єктами єдиної інформаційної системи МВС в межах реалізації владних повноважень.

У свою чергу, в Національній поліції України функціонує **Інформаційно-комунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України»** (система ІППІ), яка призначена для інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності Національної поліції, наповнення та підтримки в актуальному стані інформаційних ресурсів, що входять до Єдиної інформаційної системи МВС України (ЄІС МВС).

Бази даних поліції, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції, містять відомості, зокрема, стосовно:

- повідомлень про кримінальні та адміністративні правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, що надійшли технічними каналами зв'язку;
- інформації, отриманої з фото- і відеотехніки, відповідно до статті 40 Закону України «Про Національну поліцію»;
- щодобових переліків та складу нарядів поліції та слідчо-оперативних груп, що заступають на чергування;
- завдань та орієнтувань, що доводились до нарядів поліції для реагування на повідомлення про кримінальні та адміністративні правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події;
- звітування нарядів поліції за результатами реагування на повідомлення про кримінальні та адміністративні правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, виявлення додаткових обставин на місці пригоди;
- пересувань нарядів поліції, які отримані із планшетних комп'ютерів (мобільних терміналів) та засобами GPS.

В системі ІППІ функціонують наступні підсистеми:

1. *ІП «Єдиний облік»* – автоматизований облік заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, зареєстровані органами Національної поліції України.

2. *ІП «Кримінальна статистика»* – автоматизований облік відомостей про кримінальні правопорушення, осіб, які їх вчинили або підозрюються у їх вчиненні, досудове розслідування за якими здійснюється слідчими Національної поліції.

3. *ІП «Адміністративне правопорушення»* – автоматизований облік відомостей про зареєстровані в органах Національної поліції адміністративні правопорушення, осіб, що їх учинили, а також результати розгляду відповідних матеріалів про ці правопорушення.

4. *ІП «Адміністративне правопорушення - штрафи»* – автоматизований облік відомостей щодо сплати штрафів за вчинення адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі та обмін даними про виписки з рахунків надходжень державного бюджету щодо адміністративних штрафів між ІП «Бюджетна установа МВС» та ІППІ.

5. *ІП «Корупція»* – база даних, у якій обліковуються відомості про зареєстровані корупційні правопорушення, осіб, які їх вчинили, рішення судів щодо розгляду матеріалів про такі правопорушення.

6. *ІІІ «Особа»* – база даних, у якій обліковуються особи, які вчиняють протиправні діяння, стосовно яких здійснюється профілактична робота.

7. *ІІІ «Особа» (трафік)* – автоматизований облік відомостей щодо осіб, причетних до торгівлі людьми та осіб, причетних до нелегальної міграції із зазначенням характеристики вчинених правопорушень.

8. *ІІІ «Розшук»* – автоматизований облік відомостей щодо розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування покарання та безвісно зниклих осіб.

9. *ІІІ «Розшук дітей»* – спеціалізований інформаційних сервіс для надсилання, накопичення, оброблення відомостей про зниклих дітей, що відправляються ПрАТ «Київстар» для СМС-розсилки про зниклу дитину згідно визначеної геоінформаційної прив'язки до місцевості.

10. *ІІІ «Гарпун»* – автоматизований облік відомостей про транспортні засоби усіх типів та номерні знаки, що розшуковуються у рамках кримінальних, виконавчих проваджень, проваджень у справах про адміністративні правопорушення, оперативно-розшукової діяльності, а також за ухвалою слідчого судді, суду.

11. *ІІІ «Номерні речі»* – автоматизований облік відомостей щодо номерних речей, викрадених, вилучених у громадян (належність яких не встановлена), інше майно, яке має ідентифікаційні ознаки, або речі, пов'язані із вчиненням правопорушення, відповідно до заяв громадян, знайдені, вилучені предмети і речі, у тому числі заборонені або обмежені в обігу, а також документи з ознаками підробки, які мають індивідуальні номери.

12. *ІІІ «Культурні цінності»* – автоматизований облік відомостей щодо викрадених, втрачених, вилучених або знайдених культурних цінностей, що належать до об'єктів духовної та матеріальної культури, мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення.

13. *ІІІ «Кримінальна зброя»* – автоматизований облік відомостей про зброю, викрадену, втрачену, знайдену, добровільно здану до органів Національної поліції, вилучену працівниками Національної поліції з числа тієї, що незаконно зберігалася, вогнепальної, пневматичної калібру понад 4,5 мм та швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду і холодної зброї, пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими металевими снарядами несмертельної дії, деталей зброї.

14. *ІІІ «Зареєстрована зброя»* – автоматизований облік інформації про вогнепальну та холодну зброю, яка зареєстрована та легально використовується фізичними та юридичними особами.

15. *ІІІ «Домашній арешт»* – автоматизований облік відомостей стосовно підозрюваних, обвинувачених щодо яких судом застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

16. *ІІІ «Втрачені документи»* – автоматизований облік викрадених, втрачених, вилучених, знайдених документів (бланків документів), що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, документів (бланків документів), що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний

статус, у тому числі такі, що визнано недійсними, документів осіб, які розшукуються, а також документів (бланків документів), що мають індивідуальні номери.

17. *ІІІ «Цунамі»* – автоматизована підсистема, яка забезпечує централізоване управління силами та засобами органів та підрозділів поліції для реагування на повідомлення про правопорушення та інші події. Ця підсистема здійснює інтеграцію прийнятих формалізованих повідомлень про правопорушення та інші події, інформацію про наявні сили поліції для реагування, їх взаємної геоінформаційної прив'язки, обміну інформацією з мобільними терміналами, що використовуються патрулями та іншими силами, інтерфейсів, аналітичних засобів для прийняття управлінських рішень диспетчерською службою.

18. *ІІІ «112»* – автоматизована підсистема прийому, фіксації, оброблення та реєстрації повідомлень на лінію «112» за допомогою комунікаційних систем, а також їх передачі до оперативно-диспетчерських служб для організації реагування на такі повідомлення.

19. *ІІІ «HotLine» - Call-Центр Національної поліції* – автоматизована система прийому, фіксації, оброблення, реєстрації звернень громадян на «гарячу» телефонну лінію Національної поліції України (0800-500202).

20. *ІІІ «Склад»* – автоматизований облік бланкової продукції, що використовується в органах і підрозділах Національної поліції України.

21. *ІІІ «ДТП»* – автоматизований облік відомостей про дорожньо-транспортні пригоди, у тому числі фото-відеозображення з місць події, фіксування координат події на картах (регіону, країни).

22. *ІІІ «Кіберзлочин»* – автоматизований облік відомостей щодо правопорушень та осіб, які причетні до вчинення злочинів у сфері інформаційних технологій, методів і засобів поширення шкідливих вірусів, зламу паролів, крадіжок номерів банківських карток і інших банківських реквізитів, фішинг, так і поширення протиправної інформації через Інтернет, а також шкідливе втручання в роботу різних систем через комп'ютерні мережі.

23. *ІІІ «ТЗ, що розшукуються»* – автоматизований облік відомостей про транспортні засоби, що розшукуються у зв'язку з незаконним заволодінням, безгосподарних ТЗ, викрадених, втрачених номерних знаків.

24. *ІІІ «Дозвіл БДР»* – автоматизований облік дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів, у тому числі небезпечних та негабаритних вантажів.

25. *ІІІ «Драгер»* – автоматизований облік спеціальних технічних засобів, якими здійснюється проведення оглядів водіїв транспортних засобів щодо стану алкогольного сп'яніння та облік інформації щодо осіб, які тестуються із зазначенням результатів такого тестування.

26. *ІІІ «Затримані ТЗ»* – автоматизований облік інформації про транспортні засоби, що евакуйовані до спеціальних майданчиків чи стоянок на підставі акту огляду та затримання ТЗ, що складено працівниками Національної поліції.

27. III «*ITT-Custodi Records*» – автоматизований облік відомостей про роботу ІТТ та осіб, які в них утримуються.

28. III «*Human Rights*» – автоматизований облік фактів порушень прав людини з боку працівників Національної поліції. Забезпечує відстеження порядку тримання осіб в ІТТ з метою здійснення своєчасного реагування на випадки порушень їх прав і законних інтересів, протиправних дій з боку працівників поліції, а також формування відповідних статистичних даних.

29. III «*Масові заходи*» – автоматизований облік актуальної інформації про масові заходи та їх учасників, що плануються та здійснюються в межах держави.

30. III «*Службовий транспорт*» – автоматизований облік інформації про службовий транспорт у системі Національної поліції України, а також облікові дані щодо експлуатаційних показників наявного службового автотранспорту.

31. III «*Комп'ютерна техніка*» – автоматизований облік комп'ютерної техніки та комп'ютерних програм, які використовуються в органах та підрозділах Національної поліції.

32. III «*Облік SIM-карток*» – автоматизований облік SIM-карток, що використовуються у планшетних пристроях працівників поліції.

33. III «*Облік порушень ІОС*» – автоматизований облік надзвичайних подій, що сталися серед особового складу Національної поліції України.

34. III «*Облік відеокамер*» – автоматизований облік встановлених відеокамер.

35. III «*Відрядження*» – автоматизований облік службових відряджень працівників Національної поліції в межах України для формування статистичних форм та звітних таблиць.

Крім цього, для інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України функціонує **автоматизована інформаційна система оперативного призначення** (АІС ОП), в якій накопичується, обробляється та упорядковується інформація з грифом обмеженого доступу.

АІС ОП є сукупністю програмно-технічних та технічних засобів електронних комунікацій і призначена для накопичення й обробки відомостей, що утворюються в процесі оперативно-розшукової діяльності та діяльності з проведення кримінального аналізу Національної поліції України.

Основними завданнями АІС ОП є:

- підвищення рівня інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України;
- забезпечення процесу підтримки управлінських рішень керівництвом Національної поліції України;
- об'єднання отриманої в процесі оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України інформації в єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та електронного комунікаційного обладнання;

- створення умов для електронної взаємодії суб'єктів АІС ОП, центрального та регіонального вузлів АІС ОП, зменшення часових та фінансових витрат на управлінські, інформаційно-пошукові та аналітичні роботи, формування звітності;

- протидія злочинності та проведення профілактичної роботи, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень.

Інформаційними ресурсами АІС ОП є об'єктивно поєднаний набір відомостей, які накопичуються у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності та діяльності з проведення кримінального аналізу Національною поліцією України.

До складу інформаційних ресурсів АІС ОП належить інформація про події і факти, що свідчать про криміногенні процеси, їх причини та умови, про осіб, які причетні до протиправної діяльності, аналітичні продукти, отримані за результатами аналітичних досліджень обставин криміногенних процесів, а також інші відомості, отримані в ході проведення оперативно-розшукової діяльності, матеріали з оцінки загроз і ризиків організованої злочинності та вчинення тяжких злочинів.

Обліку в АІС ОП підлягають відомості про осіб, відносно яких заведено оперативно-розшукові справи, отримані:

- від осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами Національної поліції України;

- в ході проведення оперативно-розшукових заходів у рамках оперативно-розшукових справ.

Інформаційні ресурси АІС ОП є складовою державних інформаційних ресурсів. Інформація про особу надається на запит органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Найвищим ступенем обмеження доступу до інформації, що обробляється в АІС ОП, є ступінь секретності «таємно».

Інформація щодо осіб, стосовно яких проводилися оперативно-розшукові заходи та за результатами ухвали або вироку суду доведено їх причетність до злочинної діяльності, перебуває на обліку АІС ОП п'ять років з дня закриття оперативно-розшукової справи, після чого знищується в установленому законодавством України порядку. У разі якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, така інформація зберігання не підлягає та знищується в установленому законодавством України порядку.

Підрозділи інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України здійснюють формування, підтримання в актуальному стані, супроводження та використання у службовій діяльності інформаційні ресурси (обліки), держателем (власником) якої є МВС України, серед яких:

- Автоматизована дактилоскопічна ідентифікаційна система «Дакто-2000» – автоматизований облік дактилоскопічних карт осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень, осіб, які через стан здоров'я, вік або інші обставини,

не можуть повідомити відомості про себе, а також дактилоскопічних карт невідомих трупів.

- Персонально-довідковий облік – автоматизований облік осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, а також осіб, яких засуджено за вчинення злочинів.

- ІІ «Пізнання» – автоматизований облік підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування покарання або виконання вироку суду, безвісно зниклих, невідомих трупів та осіб, які через стан здоров'я, вік або інші обставини, не можуть повідомити відомості про себе. Використовується для проведення ідентифікації осіб за прикметами та антропологічними показниками (за фотозображеннями).

- ІІІ «Затримані і доставлені» – автоматизований облік осіб, затриманих і доставлених до територіальних підрозділів Національної поліції за підозрою у вчиненні правопорушень.

Слід наголосити, що сьогодні інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності здійснюється шляхом створення та експлуатації кожним з суб'єктів власних інформаційних систем, які в цілому слугують виконанню покладених на них відповідних завдань.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Розкрийте поняття оперативно-розшукової інформації.
2. Надайте визначення інформаційно-аналітичному забезпеченню оперативно-розшукової діяльності.
3. Що є джерелами оперативно-розшукової інформації?
4. За якими критеріями класифікується оперативно-розшукова інформація?
5. Які основні вимоги висуваються до оперативно-розшукової інформації?
6. Що таке оперативні обліки?
7. Надайте загальну характеристику єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України.

Тема 9.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ ТА НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА**9.1. *Поняття, зміст та класифікація оперативно-розшукових заходів***

На сучасному етапі розвитку людства боротьба зі злочинністю ведеться різними шляхами, та найбільш дієвим серед них є здійснення оперативно-розшукової діяльності – системи гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Поняття оперативно-розшукових заходів має важливе теоретичне та практичне значення, є одним із ключових, базових у всій оперативно-розшуковій діяльності. Слід зазначити, що визначення поняття та змісту оперативно-розшукових заходів є однією з невирішених проблем у теорії оперативно-розшукової діяльності.

У ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказано, що оперативно-розшукова діяльність це система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів. У ст. 6 цього ж Закону, визначено, що ОРД здійснюється за допомогою оперативно-розшукових заходів, а у ст. 7 зазначено, що оперативні підрозділи зобов'язані вжити необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, виявлення, розкриття кримінального правопорушення.

В Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» відсутнє визначення поняття оперативно-розшукових заходів та їх чіткий перелік. Такі заходи лише вбачаються в правах, що надані оперативно-розшуковим підрозділам як суб'єктам ОРД. У цьому сенсі відомчі нормативні акти зробили крок вперед, визначивши, що **оперативно-розшукові заходи** – це заходи зі спеціально встановленими Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» і КПК України порядком та умовами їх проведення оперативними підрозділами Національної поліції України з метою: попередження, виявлення і припинення злочинів та виявлення причин і умов, що сприяють їх учиненню; розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, установлення безвісно зниклих осіб; забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу або сприяють оперативно-розшуковій діяльності, беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів.

До відмітних загальних ознак оперативно-розшукових заходів слід віднести їх **пошуковий характер**, що дозволяє протиставляти їх протиправній діяльності осіб, які готують, вчинюють або вже вчинили кримінальні правопорушення та застосовують різного роду хитрощі, щоб зберегти у таємниці підготовчі дії, приховати сліди злочину, ввести в оману правоохоронні органи; **негласність** слід розглядати як умову забезпечення найбільшої ефективності виявлення злочинних намірів і дій осіб, що замислюють, готують або вчинили

злочини, із застосуванням спеціальних оперативно-розшукових сил, засобів і методів.

Оперативно-розшукові заходи використовують у поєднанні з кримінально-процесуальними, адміністративними, режимними та профілактичними заходами, що забезпечує їх дієвість і ефективність у боротьбі зі злочинністю. Ознаками оперативно-розшукових заходів виступають: наявність тактичної мети; відносно мала чисельність застосовуваних сил і засобів; незначний масштаб оперативно-розшукових дій; відносна тривалість за часом; досягнення результату, який має локальне значення.

До різновидів (підвидів) оперативно-розшукового заходу відносять: *агентурно-оперативні, оперативно-технічні, оперативно-профілактичні заходи.*

Узагальнюючи всі аспекти оперативно-розшукового заходу, його визначають як передбачені законом і нормативно-правовими актами дії працівників оперативних підрозділів, які здійснюються у гласній і негласній формах і спрямовані на виявлення та викриття фактичних даних для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Характерними ознаками оперативно-розшукових заходів є:

1) спрямованість виключно на виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального судочинства;

2) націленість на пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави;

3) поєднання гласних і негласних оперативно-розшукових заходів;

4) наявність організаційно-тактичних процедур виконання;

5) здійснення лише спеціально визначеними суб'єктами;

6) об'єктами оперативно-розшукових заходів є тільки факти кримінального характеру;

7) комплексне виконання в межах оперативно-розшукових заходів, способів і тактичних прийомів щодо вирішення оперативно-тактичних завдань боротьби зі злочинністю;

8) відповідність оперативно-розшукових заходів у процесі їх реалізації (усіх різновидів) вимогам законності.

На сьогодні найбільш розповсюдженою та наближеною до практики оперативних підрозділів є класифікація оперативно-розшукових заходів за підставою необхідності та порядку отримання дозволу на проведення заходу. Відповідно до цієї підстави ОРЗ класифікуються:

1) Оперативно-розшукові заходи, проведення яких не потребує отримання дозволу:

- *опитування осіб;*
- *огляд предметів, територій, приміщень, відкритих до публічного доступу;*
- *інформаційно-аналітичне прогнозування;*
- *профілактично-пошуковий захід;*

- *оперативна установка;*
- *виготовлення заздалегідь ідентифікованих (помічених) засобів (речей, документів, речовин);*
- *оперативне ототожнення осіб, предметів та речовин;*
- *особистий пошук та оперативний огляд публічно доступного місця;*
- *отримання довідково-аналітичної інформації;*
- *поліграфне опитування тощо.*

2) Оперативно-розшукові заходи, які здійснюються за дозволом керівника оперативного підрозділу:

- *виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями статті 272 Кримінального процесуального кодексу України;*
- *здійснення спостереження за річчю або місцем згідно з положеннями ст. 269 Кримінального процесуального кодексу України;*
- *організація перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств.*

3) Оперативно-розшукові заходи, які здійснюються за дозволом прокурора:

– *контрольована поставка та контрольована і оперативна закупка товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь.*

– *з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених статтями 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 Кримінального кодексу України, проводити операції з контрольованого вчинення відповідних діянь. Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України (спеціальний слідчий експеримент та імітування вчинення злочину, ст. 271).*

4) Оперативно-розшукові заходи, які здійснюються за дозволом (ухвалою) слідчого судді:

– *проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями статті 267 Кримінального процесуального кодексу України;*

– *аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263-265 Кримінального процесуального кодексу України;*

– *накладання арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки згідно з положеннями статей 261, 262 Кримінального процесуального кодексу України;*

– *спостереження за особою, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 Кримінального процесуального кодексу України;*

– *установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями статті 268 Кримінального процесуального кодексу України.*

Крім цього, чинні нормативні акти виокремлюють такі заходи, які працівники оперативних підрозділів можуть ініціативно здійснювати на місці вчинення кримінального правопорушення, перебуваючи у складі слідчо-оперативних груп:

Інші оперативно-розшукові заходи:

а) на місці події

- проведення поквартирного чи подвірного обходу для збирання відомостей про подію;
- обстеження місцевості в районі вчинення кримінального правопорушення;
- орієнтування особового складу органів та підрозділів поліції на території обслуговування, на якій учинено кримінальне правопорушення, та суміжних територіях;
- використання можливостей баз (банків) даних єдиної інформаційної системи МВС та інших інформаційних ресурсів, а також засобів масової інформації;

б) на послідуючих етапах

- переслідування і затримання правопорушників за слідами, напрямками переміщення правопорушника або за результатами роботи службового собаки;
- організація загороджувальних заходів, у тому числі в місцях можливого перебування або появи правопорушників;
- проведення розшукових заходів у місцях перебування осіб, схильних до вчинення правопорушень (у тому числі збуту викраденого майна);
- виявлення свідків та очевидців події;
- установа базових станцій операторів мобільного (рухомого) зв'язку, що обслуговують територію, на якій знаходиться місце вчинення злочину.

9.2. Система негласних слідчих (розшукових) дій

Кримінальний процесуальний кодекс України визначив вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій, які є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ст. 246).

Методи проведення НС(Р)Д – це сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома.

Класифікація НС(Р)Д можлива за багатьма критеріями:

1) процесуальним (дії, пов'язані із втручанням у приватне спілкування, та інші; дії, що здійснюються виключно у кримінальних провадженнях по тяжких і особливо тяжких злочинах та ті, які проводяться незалежно від тяжкості злочину);

2) за посадовою особою, яка надає дозвіл на їх проведення (за дозволом керівника

органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді);

3) за методом, як способом організації практичного освоєння дійсності, що покладений в основу дії (особистісні, технічні);

4) за уповноваженим підрозділом (особою) – безпосереднім виконавцем робочого етапу НС(Р)Д.

За останнім із зазначених критеріїв, найбільш доречним у висвітленні організаційних і тактичних аспектів НС(Р)Д, доцільно виділити дії, які здійснюються:

1) оперативно-технічними підрозділами:

1.1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК);

1.2) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК):

1.2.1) контроль за телефонними розмовами;

1.2.2) зняття інформації з каналів зв'язку;

1.3) зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК);

1.4) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК);

1.5) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК);

1.6) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК);

2) оперативними підрозділами, що спеціалізуються на кваліфікованому проведенні візуального спостереження – спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК):

2.1) спостереження за особою у публічно доступних місцях;

2.2) спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях;

3) слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами, які компетентні організувати проведення всіх НС(Р)Д:

3.1) зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ст. 264 КПК);

3.2) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК);

3.3) контрольована та оперативна закупка;

3.4) контрольована поставка;

3.5) спеціальний слідчий експеримент;

3.6) імітування обстановки злочину;

3.7) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК);

3.8) огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК);

4) негласними працівниками:

4.1) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК);

4.2) використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК).

Спільність між негласними слідчими (розшуковими) діями та оперативно-розшуковими заходами полягають у формальних підставах їх проведення. Законодавець дає перелік приводів для застосування підстав проведення

оперативно-розшукової діяльності в частині другій ст. 6 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність», але не дає переліку підстав для здійснення негласних слідчих (розшукових) дій.

Разом із тим, відмінність між негласними слідчими (розшуковими) діями та оперативно-розшуковими заходами визначена на законодавчому рівні. Практично кожному оперативно-розшуковому заходу відповідає певна негласна слідча (розшукова) дія.

Проведення оперативно-розшукових заходів регулюється виключно нормами Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відомчими нормативними актами. Такі заходи проводяться в межах оперативно-розшукових справ до моменту внесення відомостей до ЄРДР.

У свою чергу, проведення будь-якої негласної слідчої (розшукової) дії допускається тільки за наявності одночасно і приводу, і підстави, тому, як приводи – це передбачені законодавством або нормативними актами фактичні відомості, які надійшли від джерел (гласних або негласних), оформлені документально та містять відомості про підставу для проведення негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому проведення НСРД регламентується КПК України, вони здійснюються виключно в межах кримінального провадження, тобто після внесення відомостей до ЄРДР.

Узагальнення поглядів на роль та місце оперативно-розшукових заходів у структурі оперативно-розшуковій діяльності дає можливість стверджувати, що їх проведення є самостійною частиною оперативно-розшукової діяльності, тобто ОРД й оперативно-розшукові заходи співвідносяться один з одним як ціле й часткове, а оперативно-розшуковий захід є структурним елементом ОРД. У зв'язку з цим, на оперативно-розшукові заходи повністю поширюються принципи, завдання, правове регулювання ОРД. Самостійність оперативно-розшукових заходів ґрунтується на сукупності їх ознак, що дозволяють відрізнити цю частину діяльності від інших.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Розкрийте поняття та надайте класифікацію оперативно-розшукових заходів.
2. Охарактеризуйте оперативно-розшукові заходи, проведення яких не потребує отримання дозволу.
3. Надайте загальну характеристику оперативно-розшукових заходів, проведення яких потребує отримання дозволу керівника.
4. Охарактеризуйте оперативно-розшукові заходи, проведення яких потребує отримання дозволу прокурора.
5. Надайте загальну характеристику оперативно-розшукових заходів, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді.
6. Визначте співвідношення оперативно-розшукових заходів з негласними слідчими (розшуковими) діями, що здійснюються відповідно до вимог Глави 21 Кримінального процесуального кодексу України.

Тема 10. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЗАВДАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ТАКТИКИ

10.1. Поняття та значення оперативно-розшукової тактики. Сутність, завдання та елементи оперативно-розшукової тактики

Тактика є широким поняттям, що використовується в багатьох сферах суспільної діяльності. Вперше термін «тактика» (від дав.-гр. *taktikḗ taktiké* — мистецтво шиккування) з'явився у військовій науці, де й отримав найбільший і однозначний розвиток, адже його застосування продиктовано станом протистояння, збройної боротьби, в якій сторони переслідують цілі знищення супротивника і збереження своїх сил.

Термін «тактика» був запозичений з військової науки тому, що він відповідає змісту практичної діяльності правоохоронних органів і має на меті боротьбу зі злочинністю у її нерозривній єдності, не виділяючи і не протиставляючи негласні оперативно-розшукові заходи гласним (слідчим) діям. Тактика з оперативно-розшуковою діяльністю тісно пов'язана, зокрема з боротьбою, суперництвом, введенням в оману протидіючої сторони для забезпечення власного успіху. Це зумовлює необхідність врахування задумів, намірів, поведінки супротивника, передбачення його вчинків, рішень, заходів.

Під *оперативно-розшуковою тактикою розуміють* систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо здійснення суб'єктами ОРД комплексу оперативно-розшукових та інших заходів (дій, операцій, комбінацій тощо) на підставі законів та підзаконних нормативних актів, з урахуванням особливостей криміногенної ситуації, спрямованих на вирішення завдань оперативних підрозділів на визначеному етапі їх діяльності.

Це визначення містить низку основних положень.

По-перше, оперативно-розшукова тактика – це сукупність дій, заходів, операцій, що проводяться суб'єктами ОРД і формуються, в основному, двома шляхами:

- узагальненням особистого і колективного досвіду працівників оперативних підрозділів, що набувається у процесі безпосередньої боротьби зі злочинністю;

- розробкою рекомендацій вченими в галузі теорії ОРД. Цей шлях пов'язаний, як правило, з необхідністю розробки тактики документування типових і нетрадиційних слідів злочинів. Наприклад, щодо вивчення інформації, яка знаходиться у базі даних комп'ютера.

По-друге, всі оперативно-тактичні заходи мають здійснюватися лише після ретельного вивчення та аналізу оперативної обстановки, що склалася, як у кримінальному світі, так і в правоохоронних органах, у певному місці, у відомий час.

По-третє, всі дії оперативного працівника повинні відповідати вимогам Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відповідним нормативним актам. Водночас у законах та підзаконних нормативних актах неможливо врахувати всі особливості особистих взаємовідносин оперативного працівника, які, на перший погляд, не стосуються його службової діяльності, зокрема, з керівництвом підрозділу, прокурором, суддею, слідчим, колегами по службі. Практично не піддається правовому регулюванню весь спектр взаємовідносин із громадянами, які залучаються до виконання завдань, віднесених до сфери діяльності оперативних підрозділів.

По-четверте, оперативно-розшукова тактика покликана вирішувати різні завдання, що постають перед оперативним працівником і стосуються, як правило, боротьби зі злочинністю, але можуть бути спрямовані й на виправдання особи, яка випадково потрапила в поле зору правоохоронних органів. Саме тому сфера застосування оперативно-розшукової тактики не обмежується лише боротьбою зі злочинністю.

Таким чином, *поняття оперативно-розшукової тактики можна сформулювати, як комплексну систему наукових положень і рекомендацій з організації та методик оперативно-тактичного планування, а також застосування перевірених практикою тактичних прийомів здійснення оперативно-розшукових заходів, що забезпечують в конкретних умовах оперативної обстановки успішне запобігання злочинів, що готуються, швидко і повне розкриття вчинених злочинів, а також розшук злочинців, які переховуються.*

Значення оперативно-розшукової тактики, в умовах сьогодення, визначається наступними факторами, породжуваними феноменом злочинності:

- наявністю замкнутого злочинного середовища, проникнення до якого ускладнюється через глибоку конспірацію і сувору дисципліну усередині злочинних угруповань;
- розподілом сфер злочинної діяльності та виникненням на цій основі системи відносин, що ретельно маскується;
- прагненням злочинців до нав'язування норм поведінки і відносин, які стимулюють кругову поруку, збуджують і підтримують почуття страху в осіб, які причетні до злочинів, і осіб, обізнаних про їх злочинну діяльність, штовхають їх на приховання істини;
- наявністю таких явищ, як злочинний професіоналізм і злочинна кваліфікація. Ці явища обумовлюють постійний пошук нових способів вчинення злочинів, маскуванню злочинних зв'язків, вивчення злочинцями тактики, засобів і методів ОРД, спонукаючи тим самим до багатьох хитрувань для контрнагляду за діями оперативних працівників і отримання необхідних відомостей про ОРД. До таких хитрувань можна віднести, наприклад: дезінформацію; протиборство зацікавлених осіб заходам оперативних підрозділів (приховання істини, ухилення від оперативного спостереження і контролю, знищення доказів); маскуванню злочинних дій тощо.

Завданням оперативно-розшукової тактики є те, що вона слугує меті запобігання замаскованим, неочевидним злочинам та їх розкриття, викриттю осіб, що готують або вчиняють злочини, розшуку злочинців, які переховуються, і забезпечує методику застосування оперативно-розшукових заходів, прийомів у найскладніших ситуаціях оперативної обстановки.

Оперативно-розшукова тактика забезпечує вирішення таких завдань:

- виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення;
- проникнення до злочинних груп, отримання відомостей про їх діяльність, зв'язки, склад злочинних угруповань та їх лідерів, організаторів конкретних злочинів, найближчі наміри і плани, резерви, що залучаються до протиправних діянь;
- вивчення цих злочинних угруповань шляхом безпосередніх контактів з їх представниками та збирання інформації – даних про лідерів, їхні відносини між собою, відомостей про контррозвідувальні заходи і способи маскуванню й ін.;
- оперативне документування дій осіб (груп осіб), які готують або вчиняють кримінальні правопорушення;
- встановлення злочинців, що перебувають на нелегальному становищі, місць переховування розшукуваних осіб;
- виявлення зброї, вибухівки, наркотиків, предметів, цінностей, грошей і речей, здобутих злочинним шляхом, їх місцезнаходження;
- нейтралізація кримінальної активності, порушення злочинних планів і намірів, створення перешкод на шляху їх реалізації, сприяння розпаду злочинних угруповань;
- постійна підтримка конспіративності оперативно-розшукових заходів тощо.

Оперативно-розшукова тактика розробляє насамперед загальні засади застосування спеціальних засобів і методів у процесі реалізації форм ОРД (тактика пошуку осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, загальної та індивідуальної профілактики тощо). Водночас загальні положення є основою для розробки тактики застосування окремих методів і засобів ОРД.

Крім цього, оперативно-розшукова тактика розробляє прийоми і рекомендації здійснення таких тактичних оперативних заходів і операцій, як затримання або знешкодження озброєних злочинців, ліквідація бандитських угруповань, реалізація складних оперативно-розшукових справ тощо.

Наукові положення і практичні рекомендації оперативно-розшукової тактики умовно можна поділити на дві взаємопов'язані частини – *загальну* і *спеціальну*.

Загальна тактика розробляє прийоми і способи забезпечення форм ОРД, запобігання злочинам і їх припинення, розшуку злочинців і безвісно відсутніх осіб, пошуку та фіксації оперативно-розшукової інформації тощо.

На основі загальних положень формується тактика:

- запобігання кримінальним правопорушенням та їх розкриття відповідними оперативними підрозділами;
- розшуку злочинців, які переховуються, та безвісно відсутніх осіб;
- здійснення комплексних оперативно-розшукових заходів;
- взаємодії оперативних працівників між собою, а також зі слідчими, іншими службами правоохоронних органів.

Спеціальна тактика складається із системи рекомендацій, способів, прийомів вивчення й аналізу конкретної оперативної обстановки (ситуації); проведення оперативно-розшукових заходів під час розкриття конкретних кримінальних правопорушень, застосування спеціальних засобів ОРД тощо.

Загальна оперативно-розшукова тактика і тактика окремого заходу органічно поєднані та взаємозумовлені, оскільки значна частина організаційних питань для них – спільна (планування, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення тощо). Водночас відмінність прийомів і рекомендацій загальної тактики і тактики проведення цільових разових заходів визначається насамперед метою отримання кінцевого результату.

Оперативно-розшукова тактика, яка є складовою частиною оперативно-розшукової діяльності, у свою чергу складається з наступних елементів:

- 1) оперативно-розшукова ситуація;
- 2) оперативно-тактичне моделювання;
- 3) оперативна комбінація.

10.2. Поняття та види оперативно-розшукових ситуацій

Тактичні прийоми, що використовуються в ОРД, застосовуються з урахуванням певної оперативно-розшукової ситуації. На лінію поведінки і характер дій оперативного працівника, вибір найбільш ефективного прийому в кожному конкретному випадку впливають об'єктивні обставини. Тому здійснення будь-якого оперативно-розшукового заходу може мати місце тільки після ретельного вивчення оперативно-розшукової ситуації, що склалася.

Оперативно-розшукова ситуація – це реально існуючий на даний момент стан певної кримінальної події, з приводу якого здійснюється оперативно-розшуковий захід, умови, у яких вона проявляється, а також можливості оперативного працівника (або підрозділу) вжити необхідних заходів, сформульованих у вигляді конкретного завдання.

Оперативно-розшукова ситуація поєднує у собі сукупність фактичних даних про кримінальну подію та умови, в яких необхідно прийняти рішення щодо здійснення оперативно-розшукового заходу й забезпечити його реалізацію.

До елементів оперативно-розшукової ситуації, зазвичай, відносять оперативно-тактичну характеристику під час певної кримінальної або криміногенної події; характеристику умов, у яких знаходить свій вияв певна подія; характеристику реальних можливостей оперативного працівника (або оперативного підрозділу) щодо вжиття необхідних заходів з метою вирішення поставленого завдання.

Види оперативно-розшукових ситуацій.

1. **За часом виникнення** оперативно-розшукову ситуацію поділяють на початкову, проміжну та кінцеву.

2. **За можливостями досягнення бажаного результату** оперативно-розшукова ситуація може бути охарактеризована як *сприятлива або несприятлива*.

3. **За ступенем повторюваності на практиці** оперативно-розшукова ситуація може бути поділена на *типову і специфічну*.

4. **За характером й ступенем протидії** оперативно-розшукову ситуацію можна поділити на *безконфліктну й конфліктну*. Остання, у свою чергу, може характеризуватися як *двостороння чи багатостороння*, а також *суворого чи помірнього суперництва*.

5. **За характером прийняття рішення ситуації** поділяють на такі, що:

- вимагають негайного реагування;
- дають можливість продумати рішення, підготуватися до проведення оперативного заходу;
- вимагають ретельної, а часом і тривалої розробки рішення та підготовки до проведення оперативно-розшукового заходу.

Вивчення та оцінка оперативно-розшукової ситуації – це процес логічної розумової діяльності оперативного працівника, що полягає у зборі, накопиченні, переробці та оцінці інформації про елементи оперативно-розшукової ситуації з метою вироблення рішення щодо проведення оперативно-розшукового заходу та виконання поставленого завдання.

Вивчення оперативно-розшукової ситуації – це пізнавальна діяльність, що пов'язана зі складним діалектичним процесом пізнання кримінальної події та проходить суперечливий шлях від знання дрібних приватних фактів до пізнання всіх сторін досліджуваної ситуації. У результаті з'ясовуються всі необхідні обставини об'єктивної дійсності на момент виявлення кримінальної події.

Оцінка фактичних даних при вивченні оперативно-розшукової ситуації дозволяє визначити подальші шляхи проведення оперативно-розшукового заходу й конкретні тактичні прийоми здійснення тих чи інших заходів. У процесі аналізу фактичні дані, отримані в результаті проведення оперативно-розшукових заходів, під час зіставлення з іншими дають підставу для вірної оцінки не тільки наявних відомостей, але й усієї оперативно-розшукової ситуації. Таким чином, оцінка фактичних даних у процесі вивчення оперативно-розшукової ситуації є розумовою діяльністю оперативних працівників, що полягає в поясненні, тлумаченні фактів для встановлення ступеня їх відношення до певної кримінальної події. Ця розумова діяльність здійснюється в логічних формах при дотриманні наукової методології пізнання, що забезпечує досягнення істини.

Оперативно-тактичне моделювання дозволяє значно удосконалити тактику оперативної роботи правоохоронних органів, а також сприяє успішній роботі оперативних підрозділів. Важливим фактором прийняття ефективного тактичного рішення є оцінка можливих відповідних дій злочинців, причиною

активізації яких можуть стати проведені оперативно-розшукові заходи. Їхні дії можуть носити як пасивний, захисний характер (тимчасове зниження кримінальної активності, виїзд із колишнього місця проживання, працевлаштування), так і мати явну спрямованість на нейтралізацію проведених заходів (фальсифікація доказів, приховування знарядь здійснення кримінальних правопорушень тощо). Подібна оцінка полягає у визначенні задуму злочинців, *моделювання* їхніх дій, думок, відповідних тактичних ходів тощо.

Оперативно-тактичне моделювання – це діяльність суб'єктів оперативно-розшукової діяльності щодо штучного створення організаційно-тактичної схеми, яка відповідно до завдань, що вирішуються, максимально подібно відтворює замінюваний об'єкт, явище або процес, що безпосередньо пов'язаний з досліджуванним злочинним явищем або подією, і спрямована на виконання завдань кримінального судочинства.

Видами оперативно-тактичного моделювання є *уявне (інтелектуально-уявне) та фізичне (матеріальне) моделювання*.

Уявне моделювання (інтелектуально-уявне) в оперативно-розшуковій тактиці, виконуючи пізнавальну роль, дозволяє визначити коло осіб, причетних до вчинення злочину, очевидців та осіб, що володіють інформацією, побічно пов'язаною з подією злочину, а також розкрити зв'язок між окремими обставинами, уточнити часові межі вчинення злочину і деякі інші обставини. Так, наприклад, уявна модель події злочину формується у свідомості оперативного працівника на основі отриманої інформації: слідів злочину на місці події; даних опитування громадян (показань свідків); візуального спостереження за діями підозрюваних осіб; застосування оперативно-технічних засобів тощо.

Під фізичним (матеріальним) моделюванням розуміється створення матеріалізованих моделей, які відповідають дійсності. В оперативно-розшуковій тактиці фізичними моделями документування злочинної діяльності та реалізації оперативно-розшукових даних найчастіше виступають матеріали фото-, кіно- та відеозйомки, візуального спостереження, застосування оптичних і радіоприладів, інших технічних засобів. Ці матеріали можуть відтворювати не тільки зовнішні ознаки об'єкта, а й процеси, які тривали в часі й недоступні безпосередньому сприйняттю.

Оперативно-розшукове прогнозування займає немаловажне місце в контексті діяльності Національної поліції України на сучасному етапі розвитку України. Сучасна юридична наука розглядає термін «прогнозування» як адміністративно-управлінську діяльність керівництва правоохоронного органу, що здійснюється на основі аналізу стану оперативної обстановки. При чому, без цієї діяльності науково організувати роботу органу неможливо. Прогнозування використовується також для вироблення правильної програми дій і прийняття управлінських рішень, що забезпечують досягнення найкращих результатів при виконанні поставлених завдань.

Оперативно-розшукове прогнозування, як найважливіший елемент тактичного мислення, являє собою інформаційно-логічний процес, що передедує

прийняттю тактичних рішень і впливає на їх зміст та вибір засобів і методів реалізації в оперативно-тактичних діях (заходах, операціях).

10.3. Планування в оперативно-розшуковій діяльності

Важливою складовою організації оперативно-розшукової діяльності є планування. Організація оперативно-розшукової діяльності неможлива без визначення цілей і засобів її досягнення, без планування, здійснюваного в різноманітних формах.

Оперативно-тактичне планування – це діяльність, спрямована на визначення найбільш раціональну організацію процесу здійснення оперативно-розшукових заходів, що забезпечує своєчасне запобігання, швидке і повне розкриття кримінальних правопорушень, успішний розшук злочинців, що переховуються, і безвісно зниклих осіб.

Метою планування є визначення характеру заходів, їх послідовність і час їхнього здійснення, що дозволяє, по-перше, одержати фактичні дані, що дають можливість встановити наявність або відсутність певної кримінальної події, і, по-друге, намітити заходи реагування на цю подію (попередження, розкриття тощо). Використовуючи матеріали вивчення й оцінки наявної ситуації, оперативний працівник формулює первинні, найбільш імовірні версії, завдання, що, мають бути вирішені, оперативно-розшукові та інші заходи та їх послідовність. *Оперативно-тактичне планування* дозволяє більш раціонально використовувати наявні сили оперативного підрозділу, що особливо важливо під час провадження комплексу оперативно-розшукових заходів.

Процес планування можна умовно поділити на три етапи: *попередній, основний і подальший*.

1. *На попередньому етапі* здійснюється збір необхідної для планування інформації, її вивчення та оцінка. Якщо така інформація відсутня або її недостатньо - уживаються заходи для її отримання. Цей етап виходить за межі власне планування й лише передує йому.

2. *Елементами основного етапу*, по суті самого планування є:

– висунення оперативно-розшукових версій у вигляді обґрунтованих припущень оперативного працівника про події, осіб та інші обставини досліджуваних фактів;

– визначення конкретних оперативно-тактичних завдань, які поділяються на загальні та окремі:

а) загальними є завдання, вирішення яких означає досягнення кінцевого результату й не вимагає яких не будь подальших дій (завдання розкрити злочин, викрити злочинців);

б) послідовне вирішення окремих завдань забезпечує досягнення загального завдання;

в) визначення шляхів і способів вирішення оперативно-тактичних завдань включає розробку конкретних заходів, послідовності й термінів їх проведення, відповідальних за виконання.

3. Основним призначенням подальшого етапу планування є фіксація його результату в письмових документах - складання планів, схем, графіків. Планування повинно відповідати ряду обов'язкових вимог: бути обґрунтованим, індивідуальним, маневреним і безперервним.

Обґрунтованість означає, що сам процес планування та його результат-план повинні знаходитися у суворій відповідності до наявних матеріалів.

Індивідуальність полягає в тому, що при розробці планів разом із загальними, типовими напрямками для певного виду завдань враховуються особливості кожного конкретного випадку; вона виключає шаблонність і односторонність у досягненні спланованої мети.

Маневреність – передбачає гнучкість, рухливість, творчий характер оперативно-тактичного планування, оскільки, плануючи заходи, оперативний працівник уважно стежить за ходом подій, своєчасно враховує обстановку, що несподівано змінилася, і вносить відповідні корективи, змінює послідовність і терміни проведення заходів.

Безперервність (динамічність) означає те, що планування не можна розглядати як разовий акт, оскільки на первинній його стадії не можливо передбачити всі моменти розвитку оперативно-розшукової діяльності, оскільки заходи, що проводяться, доповнюють один одного і є взаємопов'язаними між собою. У ході виконання намічених заходів первинні дані, на основі яких розроблявся план, постійно доповнюються, уточнюються та конкретизуються, що робить необхідною побудову нових версій, постановку і пошук вирішення нових оперативно-тактичних завдань.

Слід відрізнити планування від плану. План – це управлінське рішення, що являє собою сукупність взаємозалежних окремих рішень у вигляді конкретних заходів із визначенням черговості їх здійснення, відповідальних виконавців, термінів виконання намічених заходів, способів контролю за виконанням заходів і плану в цілому. Планування загалом забезпечує організованість у діяльності органів, оперативних підрозділів Національної поліції, взаємодію між різними підрозділами, зосередженість зусиль на вирішенні головних завдань, підвищує відповідальність виконавців і полегшує контроль.

Залежно від завдань, які потребують вирішення, та мети, що має бути досягнутою, у практиці організації оперативно-розшукової діяльності застосовується:

- *стратегічне (перспективне),*
- *організаційно-оперативне,*
- *організаційно-тактичне планування.*

За значенням і складом виконавців плани поділяють на:

- *загальні (поточні),*
- *спеціальні,*
- *особисті.*

Заходи щодо організації оперативно-розшукової діяльності розробляються в планах роботи підрозділів, особистих планах їхніх керівників і працівників.

Ці плани мають спрямовуватися на вирішення конкретних завдань, розроблятися на основі аналізу практичної діяльності з урахуванням прогнозу та виниклих перед підрозділом проблем боротьби зі злочинністю. У плані підрозділів обов'язково відображаються цілі й завдання цих підрозділів, визначаються заходи і шляхи їх досягнення, терміни виконання і виконавці, необхідні сили, засоби й ресурси.

У плані слід враховувати оперативну ситуацію, наявні сили і засоби. Він має бути конкретним, містити терміни реалізації, визначати виконавців, відповідальних за проведення оперативно-розшукових заходів, охоплювати всі основні напрями діяльності оперативного підрозділу: містити актуальні і реальні заходи. Планування базується на принципах законності, науковості, узгодженості з планами інших служб, відомств, вищих органів, безперервності планування і виконання нових запланованих заходів у ситуаціях, коли цього вимагає оперативна обстановка.

В оперативно-розшуковій діяльності плани мають містити:

- реквізити плану (назва, хто затвердив, хто підготував (ініціатор), з ким погоджено тощо);
- фабулу і формулювання загальних завдань, які стоять перед підрозділом, та конкретні завдання з окремих напрямів роботи;
- заходи досягнення поставлених завдань;
- визначення працівників (виконавців), які мають виконати заплановане, і посадових осіб, відповідальних за перевірку і контроль запланованих заходів;
- необхідні сили і засоби оперативних підрозділів, додаткові сили та засоби інших служб і підрозділів;
- форми взаємодії між оперативними підрозділами Національної поліції та іншими правоохоронними органами;
- терміни проведення запланованих заходів;
- заходи контролю під час виконання плану;
- облік запланованих заходів та їх якість.

Система планування охоплює три основні види планів: *загальні, спеціальні й індивідуальні*.

Загальні плани, в свою чергу, поділяються на перспективні й поточні. Перспективні плани призначені для визначення стратегії діяльності органів і підрозділів Національної поліції на значний час і є основою для поточних. До них належать: комплексні регіональні плани (програми); комплексні цільові плани (програми); плани заходів щодо виконання комплексних загальнодержавних програм.

У свою чергу, до поточних планів належать: план основних заходів, де окремим розділом передбачаються заходи оперативно-розшукового характеру; плани роботи структурних підрозділів; плани роботи нарад керівництва.

До спеціальних планів відносять: плани виконання специфічних завдань, що потребують скоординованих дій підрозділів; міжвідомчі плани діяльності всіх державних органів і громадських організацій, які беруть участь у боротьбі зі злочинністю; комплексні плани, спрямовані на розв'язання окремих складних питань.

Спеціальні плани, у свою, чергу поділяють на плани разового використання (цільові) та плани багаторазового використання (типові). До планів разового використання (цільових) належать: плани заходів щодо виконання нових нормативно-правових актів; плани заходів щодо виконання окремих службових завдань; комплексні плани з профілактики правопорушень тощо.

До планів багаторазового використання (типових) належать плани: заходів щодо виконання постійних або періодично повторюваних завдань; дій за надзвичайних подій або в особливих умовах; забезпечення публічного порядку та громадської безпеки під час проведення масових заходів; комплексних операцій з профілактики правопорушень, боротьби з поширеними видами кримінальних правопорушень; попередження та припинення групових правопорушень; розшуку злочинців, які переховуються, та затримання озброєних злочинців; спільних заходів підрозділів Національної поліції щодо боротьби з тяжкими та особливо тяжкими злочинами; дій у разі виникнення стихійного лиха; оперативно-розшукових заходів і слідчих дій у конкретних кримінальних провадженнях та оперативно-розшукових справах.

Слід наголосити, що без тактики оперативно-розшукова діяльність не може існувати, так як вона неможлива без мислення, логіки, передбачення, в яких виявляються досвід, знання, в цілому інтелектуальні якості її суб'єктів. Отже, оперативно-розшукова тактика – це найважливіша категорія ОРД, невід'ємна, органічно необхідна складова частина цієї діяльності.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Поняття і зміст загальної та спеціальної оперативно-розшукової тактики.
2. Сутність, завдання та елементи оперативно-розшукової тактики.
3. Поняття та види оперативно-розшукових ситуацій.
4. Вивчення та оцінка оперативно-розшукової ситуації.
5. Уявне та фізичне моделювання в оперативно-розшуковій тактиці.
6. Оперативно-тактичне прогнозування й планування.
7. Поняття та види оперативно-тактичного моделювання.
8. Поняття планування в оперативно-розшуковій діяльності.
9. Види планів в оперативно-розшуковій діяльності.
10. Охарактеризуйте загальну структуру плану в оперативно-розшуковій діяльності.

Тема 11. ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

11.1. Поняття та значення взаємодії в оперативно-розшуковій діяльності

Дієва протидія злочинності потребують спільних зусиль і співробітництва правоохоронних органів. Належна організація взаємодії в оперативно-розшуковій діяльності дозволяє виробити нові підходи у тактиці протидії злочинності, сприятиме професійному та оперативному реагуванню на зміни оперативної обстановки, раціональному використанню сили і засобів ОРД, що насамперед забезпечить високу результативність роботи з виявлення та розкриття кримінальних правопорушень.

Реалізація завдань ОРД досягається шляхом поєднання зусиль усіх органів та підрозділів Національної поліції, забезпечення належного рівня їх взаємодії відповідно до вимог законодавства щодо отримання, збирання, накопичення та використання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розслідуванню і розкриттю, що є невід'ємним завданням для всіх працівників поліції.

Взаємодія – це філософська категорія, яка відображає особливий тип відношення між об'єктами, при якому кожен з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи їх до зміни, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що, у свою чергу, зумовлює зміну його стану. Необхідно виокремити суттєві елементи існування взаємодії:

а) взаємодія існує лише за наявності двох і більше співіснуючих систем із суміжними функціями;

б) взаємодія має місце тоді, коли системи функціонують одночасно;

в) наявність у взаємодіючих елементів схожих властивостей;

г) при взаємодії змінюються якісні характеристики об'єктів взаємодії;

д) здатність кожного об'єкта взаємодії виступати її ініціатором;

е) можливість настання негативних і позитивних наслідків взаємодії;

ж) спільність мети, засобів та діяльності відокремлених взаємодіючих об'єктів.

В теорії оперативно-розшукової діяльності, вперше поняття «взаємодії» розкрив А.Г. Лекарь, який розумів під ним спільні або погоджені за часом, місцем та метою дії двох і більше підрозділів (органів) щодо вирішення конкретних завдань боротьби зі злочинністю.

В теорії ОРД існує багато визначень поняття «взаємодія», а саме:

- під взаємодією оперативних підрозділів з іншими службами при розкритті злочинів розуміється заснована на законі та підзаконних нормативних актах їхня узгоджена діяльність процесуального, оперативно-розшукового, адміністративного й організаційно-управлінського характеру з застосуванням найбільш доцільного сполучення притаманних суб'єктам взаємодії сил, засобів і методів, що дозволяє досягнути високих результатів у

розкритті злочинів і відшкодуванні матеріального збитку;

- взаємодія – це своєрідна модель комплексного здійснення оперативно-розшукових та інших правоохоронних заходів, які здійснюються з урахуванням відповідних умов оперативної ситуації (обстановки);

- під взаємодією розуміється об'єднання сил, засобів і методів кожного підрозділу Національної поліції, спрямоване на успішне досягнення загальної мети і яке є загальновизнаним принципом організації та здійснення боротьби зі злочинністю як у цілому, так і в рамках конкретного кримінального провадження;

- взаємодія – це дії кількох оперативних підрозділів з вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями, узгоджені за часом, місцем і діями;

- взаємодія включає комплекс узгоджених за часом і місцем дій оперативних підрозділів з іншими суб'єктами взаємодії для вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями.

Напрями взаємодії органів і підрозділів Національної поліції України у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності детально регламентовані у законодавчих та відомчих нормативно-правових актах. Так ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію», яка має назву «Взаємодія поліції з органами державної влади та органами місцевого самоврядування», закріплює, що поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів.

У свою чергу, у ст. 11 «Взаємодія з населенням на засадах партнерства» вказаного Закону передбачено, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб.

Слід зазначити, що у ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплено положення про те, що підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані здійснювати взаємодію між собою та з іншими правоохоронними органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних.

Наступним нормативним актом, який безпосередньо стосується питань взаємодії, є Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України від 07 липня 2017 р. № 575. Відповідно до вказаного нормативного акту, основним завданням взаємодії слідчих підрозділів органів Національної поліції України з іншими структурними підрозділами апарату центрального органу управління поліцією, міжрегіональними територіальними органами Національної поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами є запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності

осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. При цьому, у вказаному нормативному акті вказано, що швидке та повне розслідування і розкриття кримінальних правопорушень досягається шляхом поєднання зусиль усіх органів та підрозділів поліції, забезпечення належного рівня їх взаємодії відповідно до вимог законодавства щодо отримання, збирання, накопичення та використання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розслідуванню і розкриттю, що є невід'ємним завданням для всіх працівників поліції.

Окремі питання щодо взаємодії підрозділів Національної поліції у протидії злочинам регламентовані також Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», що затверджена наказом Генеральної Прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16 листопада 2012 р. Вказана Інструкція визначає, що слідчий може проводити негласні слідчі (розшукові) дії самостійно, спільно з уповноваженими оперативними підрозділами, залучати до їх проведення інших осіб, а також доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам. В межах виконання доручень слідчого працівники кримінальної поліції можуть здійснювати оперативний пошук злочинно-активних осіб.

Форми взаємодії можуть мати локальний (місцевий), регіональний, загальнодержавний та міжнародний характер.

Локальний (місцевий) – означає взаємодію під час здійснення оперативного пошуку злочинно-активних осіб в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці, яка обслуговується одним підрозділом кримінальної поліції.

Регіональний – означає взаємодію під час здійснення оперативного пошуку злочинно-активних осіб в межах регіону, кількох областей, із залученням значної кількості оперативних підрозділів.

Загальнодержавний – означає взаємодію під час здійснення оперативного пошуку злочинно-активних осіб в межах держави, із залученням оперативних підрозділів різних відомств, з постановкою спільних завдань, поширеними по всій Україні.

Міжнародний – означає взаємодію оперативних підрозділів України з відповідними органами іноземних держав або міждержавних утворень.

11.2. Внутрішня та зовнішня взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції України у протидії кримінальним правопорушенням

В теорії ОРД визначено, що взаємодія може бути *внутрішньою* (між підрозділами у межах однієї системи) і *зовнішньою* – між оперативними

підрозділами двох і більше державних органів України, уповноважених здійснювати ОРД, іншими державними органами, громадськими організаціями і установами, громадськістю тощо.

До напрямів зовнішньої взаємодії підрозділів кримінальної поліції з іншими суб'єктами можна віднести: взаємодію підрозділів кримінальної поліції з іншими правоохоронними та судовими органами, державними та громадськими організаціями, установами та громадськістю.

Під час реалізації завдань ОРД працівники підрозділів кримінальної поліції частіше взаємодіють з працівниками підрозділів Служби безпеки України, Державної кримінально-виконавчої служби України, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби, представниками органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, громадських формувань тощо.

Стосовно внутрішньої взаємодії необхідно наголосити, що на сьогодні найбільш розповсюдженими є наступні її види:

- з іншими підрозділами кримінальної поліції (підрозділи карного розшуку, стратегічних розслідувань, кримінального аналізу, оперативно-технічних заходів, оперативної служби тощо);
- з органами досудового розслідування;
- з підрозділами превентивної діяльності;
- з криміналістичними підрозділами;
- з підрозділами патрульної поліції.

Внутрішню взаємодію можливо класифікувати за різними критеріями:

- за характером зв'язків (безпосередня та опосередкована);
- за часом здійснення (постійна і тимчасова);
- за видами діяльності суб'єктів взаємодії (оперативно-розшукова, кримінальна процесуальна тощо);
- у залежності від приналежності до однієї чи різних систем управління (зовнішня та внутрішня);
- за ступенем конспірації (гласна і негласна);
- за етапами здійснення (організаційна і тактична);
- за суб'єктами здійснення.

Розглянемо більш детально основні напрями взаємодії підрозділів кримінальної поліції з іншими суб'єктами під час реалізації завдань ОРД.

Взаємодія підрозділів кримінальної поліції між собою.

Всі підрозділи кримінальної поліції функціонально взаємопов'язані, що визначає необхідність узгодження їх діяльності за допомогою внутрішньої взаємодії. Така взаємодія може здійснюватися між оперативними підрозділами одного органу поліції, декількох окремих органів поліції та між оперативними підрозділами органів поліції на рівні регіонів.

Найбільш розповсюдженими формами такої взаємодії є:

- спільне обговорення та взаємообмін оперативною інформацією, яка існує до початку та отримана внаслідок проведення оперативного пошуку;

- спільний аналіз оперативної обстановки та розстановка наявних сил та засобів для здійснення оперативного пошуку злочинно-активних осіб;
- спільне планування, організація та проведення оперативно-розшукових заходів тощо.

У свою чергу, взаємодія у сфері оперативно-розшукової діяльності між правоохоронними органами і спеціальними службами інших держав може здійснюватися у формах:

- обміну оперативно значимою, криміналістичною та іншою інформацією про злочини, що готуються або вчинені, причетних до цього осіб та осіб, які розшуковуються, а також обміну архівною інформацією із зазначених питань;
- виконання запитів та доручень за ОРС, розшуковими справами;
- взаємного сприяння в проведенні оперативно-розшукових заходів, спільного здійснення спеціальних операцій;
- обміну досвідом роботи з питань оперативно-розшукової діяльності, сприяння в підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів;
- міжвідомчих наукових досліджень з проблем оперативно-розшукової діяльності.

Взаємодія підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування.

У взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування Національної поліції України можна виділити процесуальні та організаційні форми. Процесуальна взаємодія регламентується Кримінальним процесуальним кодексом, а організаційна – нормами Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відомчими нормативними актами.

Враховуючи вищезначене, до основних процесуальних форм взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування можна віднести:

1. Виконання працівниками підрозділів кримінальної поліції слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого у кримінальних провадженнях.

Згідно з ч. 3 ст. 40 КПК слідчий органу досудового розслідування уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Вони, відповідно до ст. 41 КПК, є обов'язковими для виконання і надсилаються начальнику оперативного підрозділу у письмовій формі, де повинні бути чітко сформульовані питання, які належить з'ясувати, і викладена інформація, необхідна для виконання доручення. Згідно з ч. 6 ст. 232 КПК України керівник оперативного підрозділу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, що надав доручення, зобов'язаний в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення. Під час виконання доручень слідчого працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК).

2. Надання оперативним підрозділом кримінальної поліції слідчому матеріалів оперативно-розшукової діяльності.

Проведення оперативно-розшукових заходів здійснюється виключно у межах оперативно-розшукових справ. За результатами проведення оперативно-розшукових заходів, працівниками підрозділів кримінальної поліції складаються відповідні документи. При цьому, особливе значення у використанні матеріалів оперативно-розшукової діяльності з метою початку кримінального провадження відіграє визнання їх достатності, зокрема, наявності в них достовірних даних, що вказують на ознаки злочину, зокрема: час, місце, спосіб здійснення, конкретні обставини, відомості про осіб, причетних до злочину, тощо. Відповідно до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575, вирішується питання про створення слідчо-оперативної групи з залученням до її складу досвідчених слідчих і оперативних працівників. Саме під час спільної діяльності вирішується питання щодо реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності, зокрема оперативного пошуку злочинно-активних осіб, внесення відомостей до ЄРДР, а також можливості використання отриманих фактичних даних у кримінальному провадженні. Кримінальний процесуальний кодекс України у ч. 2 ст. 99 передбачає, що матеріали, зібрані оперативними підрозділами, є документами та можуть використовуватися у кримінальному провадженні у якості доказів.

3. Організація та здійснення оперативно-розшукових заходів після зупинення досудового розслідування за фактами злочинів.

В разі, якщо підозрюваний переховується від органів слідства та суду і його місцезнаходження невідоме, відповідно ч. 2 ст. 280 КПК України, досудове розслідування може бути зупинене, а слідчий оголошує його розшук. Про оголошення розшуку виноситься окрема постанова, а здійснення розшуку підозрюваного доручається відповідним оперативним підрозділам, зокрема підрозділам кримінальної поліції (ст. 281 КПК). У цьому випадку заходи оперативного пошуку спрямовуються на встановлення місцезнаходження особи, яку оголошено у розшук.

Слід зазначити, що у свою чергу, організаційна форма взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час здійснення оперативного пошуку злочинно-активних осіб є похідною від процесуальної і нерозривно пов'язана з нею. До організаційних форм взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час здійснення оперативного пошуку злочинно-активних осіб можна віднести:

1. Спільну роботу у складі слідчо-оперативних груп.

Слідчо-оперативні групи, відповідно до положень Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575, створюються при чергових частинах органів та підрозділів Національної поліції з метою забезпечення швидкого реагування

на повідомлення про кримінальні правопорушення. Таким чином, слід підтримати точку зору науковців, які зазначають, що саме слідчо-оперативна група виступає найбільш поширеною формою взаємодії слідчих з іншими підрозділами Національної поліції. За нашим переконанням, це напряму стосується і питань взаємодія підрозділів кримінальної поліції з іншими суб'єктами під час здійснення оперативного пошуку злочинно-активних осіб.

Склад СОГ формується з числа працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого керівником органу, підрозділу поліції та погодженого з керівником органу досудового розслідування. Слідчо-оперативні групи забезпечують комплексне використання сил і засобів підрозділів досудового розслідування, працівників оперативних підрозділів, спеціалістів-криміналістів і інших служб під керівництвом слідчого. Аналізуючи питання взаємодії під час здійснення оперативного пошуку злочинно-активних осіб, до її основних напрямів у складі СОГ можна, на наш погляд, віднести:

- спільний аналіз наявних матеріалів, зокрема щодо результатів оперативного пошуку;
- висунення та відпрацювання версій на підставі наявних матеріалів;
- планування оперативно-розшукових заходів, зокрема заходів оперативного пошуку, та слідчих дій;
- допомога інших підрозділів при підготовці до проведення оперативно-розшукових заходів, зокрема заходів оперативного пошуку, та слідчих дій;
- контроль за виконанням запланованих заходів.

2. Взаємний обмін інформацією.

Сутність вказаної форми організаційної взаємодії полягає у наданні підрозділами кримінальної поліції та органами досудового розслідування один одному інформації, отриманої в процесі оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, яка представляє взаємний інтерес. Це дозволяє погоджувати, координувати сумісні дії згідно з отриманою інформацією та спрямовувати зусилля на з'ясування тих обставин, що підлягають дослідженню в межах кримінального провадження. Взаємообмін інформацією між працівниками оперативних підрозділів та слідчими сприяє своєчасному висуненню та перевірці версій, коригуванню планів оперативно-розшукових та слідчих дій.

3. Організацію та проведення спільних слідчих (розшукових) дій та заходів під час досудового слідства та судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень.

У такій формі взаємодія проявляється у проведенні окремих дій та комплексу заходів, тактичних комбінацій, що спрямовані на розкриття злочинів, розшук підозрюваних, нейтралізацію протидії досудовому розслідуванню та відправленню правосуддя, забезпечення безпеки учасників

кримінального судочинства, забезпечення відшкодування заподіяної злочинном матеріальної шкоди і можливої конфіскації майна тощо.

Взаємодія підрозділів кримінальної поліції з іншими суб'єктами оперативно-розшукової діяльності.

Чинний Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» у ст. 5 визначає, що крім оперативних підрозділів Національної поліції України, оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами чітко визначеного кола державних органів.

Взаємодія підрозділів кримінальної поліції з іншими суб'єктами оперативно-розшукової діяльності може полягати у:

- взаємообміні інформацією;
- використанні відомчих інформаційних баз;
- спільному плануванні та здійсненні оперативно-розшукових заходів тощо.

Безсумнівно, значний потенціал у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності притаманний взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції з органами місцевої влади, громадськими організаціями та формуваннями, засобами масової інформації тощо.

Таким чином, *взаємодія в оперативно-розшуковій діяльності* – це нормативно врегульована, узгоджена за метою, завданнями, місцем і часом спільна діяльність підрозділів кримінальної поліції з іншими суб'єктами, яка на підставах комплексного використання можливостей, сил, засобів і заходів забезпечує реалізацію завдань оперативно-розшукової діяльності.

11.3. Взаємодія підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування при розслідуванні кримінальних проваджень

Взаємодія підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування при розслідуванні кримінальних проваджень складається з декількох етапів:

1. Перший етап співпадає із стадією початку кримінального провадження, що допускає витребування необхідних матеріалів і їх попередню перевірку. При цьому може проводитися огляд місця події, де слідчий є головою слідчо-оперативної групи і визначає дії кожного з її членів з метою збору додаткової інформації щодо обставин вчинення злочину та причетних до нього осіб. Слідчий разом з оперативними працівниками аналізує зібрані матеріали та вилучені речові докази і намічає невідкладні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи. Коли з оперативних підрозділів до слідчого надходять матеріали, зібрані під час оперативного пошуку злочинно-активних осіб, то для початку кримінального провадження спільно з'ясовуються питання щодо достатності зібраних матеріалів і повноти документування з метою внесення відомостей до ЄРДР. Такий підхід дозволяє у подальшому використовувати отримані фактичні дані у кримінальному провадженні.

2. Другий етап відноситься до початку розслідування і пов'язаний з його плануванням та організацією. Завдяки налагодженій взаємодії на даному етапі створюється інформаційний фундамент для організації подальшого розслідування кримінальних проваджень. На цьому етапі здійснюється:

- оцінка первинної інформації, отриманої під час здійснення заходів оперативного пошуку;
- побудова слідчих версій, які висуваються з урахуванням оперативно-розшукової та криміналістичної характеристики конкретних видів злочинів, на підставі зібраної інформації у кримінальному провадженні, у тому числі оперативного пошуку злочинно-активних осіб;
- визначення обставин, що підлягають встановленню, побудова та перевірка версій стосовно злочину та його суб'єктів, визначення необхідних для цього слідчих дій.

3. Третій етап співпадає з подальшою стадією розслідування, на якій проводяться слідчі дії, збирання додаткової доказової інформації та вирішення інших завдань кримінального провадження. Для взаємодії на цьому етапі найчастіше характерні: участь працівників кримінальної поліції у проведенні слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій та інших пошукових заходів, зокрема заходів оперативного пошуку, встановлення нових джерел доказів, проведення заходів щодо подолання будь-яких способів протидії розслідуванню, а також сумісний аналіз результатів виконаної роботи. На цьому етапі працівники кримінальної поліції здійснюють провадження за справами оперативного супроводження кримінального провадження, де накопичуються зокрема матеріали, отримані в результаті оперативного пошуку злочинно-активних осіб. При цьому, СОСКП заводиться за письмовою вказівкою керівника відокремленого підрозділу територіального органу Національної поліції України або його уповноваженого заступника, керівника оперативного підрозділу територіального, міжрегіонального органу (підрозділу) Національної поліції України та апарату Національної поліції України з метою обліку, аналізу та систематизації даних, отриманих за результатами проведення заходів, передбачених оперативним (ініціативним) пошуком, у ході підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, виконання контрольних та управлінських функцій за конкретним кримінальним провадженням.

4. Четвертий етап взаємодії пов'язаний із завершенням досудового розслідування кримінального провадження. На цьому етапі підводяться підсумки розслідування. При цьому сумісне обговорення окремих підсумкових моментів, зокрема результатів здійснення оперативного пошуку – важлива форма взаємодії. Науковці стверджують, що саме у даний період найчастіше спільно розробляються та реалізуються профілактичні заходи спеціального криміналістичного характеру.

5. П'ятий етап взаємодії поширюється на етап розгляду кримінальних проваджень у суді. Суд, з метою перевірки та уточнення фактичних даних, має право доручити органу, який провадив досудове розслідування, виконати певні слідчі (розшукові) дії, а їх виконання такою ж

мірою залежить від належної взаємодії слідчого та оперативного працівника. На цій стадії також у взаємодії необхідно вирішувати питання щодо нейтралізації протидії судовому розгляду кримінальних проваджень та забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Поняття та значення взаємодії в оперативно-розшуковій діяльності.
2. Визначте основні напрями взаємодії в оперативно-розшуковій діяльності.
3. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню взаємодію оперативних підрозділів Національної поліції України у протидії кримінальним правопорушенням.
4. Окресліть напрями взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування при розслідуванні кримінальних проваджень.

Тема 12. КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

12.1. Судовий та відомчий контроль за оперативно-розшуковою діяльністю

Реалізація конституційних положень, що проголошують Україну як демократичну, соціальну і правову державу, неможлива без усебічного зміцнення законності й правопорядку, забезпечення прав і свобод громадян. У системі правоохоронних органів України відбуваються серйозні зміни, вдосконалюється їх структура, оновлюється правова база, покращується система підготовки кадрів, зміцнюється матеріально-технічна база, корегуються стратегія і тактика протидії злочинності. Суспільство і державу цікавить не тільки результат діяльності правоохоронних органів, а й те, як цей результат досягається. Особливої актуальності це питання набуває у сфері ОРД, яка посідає важливе місце серед державно-правових форм діяльності правоохоронних органів у протидії злочинності. Разом із тим, за своєю природою вона передбачає використання спеціальних, переважно негласних сил, засобів і методів, а також не тільки примусових, але й запобіжних заходів, що майже завжди обмежує права громадян та інших суб'єктів, до яких ці заходи вживаються. До того ж ОРД із різних причин більшою чи меншою мірою стосується значної кількості громадян, які проти своєї волі або випадково (спільне проживання, відносини по роботі тощо) можуть бути пов'язані з особами, що вчинили кримінальне правопорушення. У зв'язку з цим порушення законності або службової дисципліни в діяльності оперативних працівників може призвести до небажаних наслідків і вплинути на авторитет правоохоронних органів. Не випадково сучасна юридична наука і практика приділяють максимальну увагу забезпеченню прав і свобод людини на всіх рівнях і за допомогою різноманітних засобів. Особливе значення у цьому мають контроль та нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю.

Специфіка контрольної діяльності зумовлена її важливою соціальною роллю і поєднує в собі елементи правозастосовної, правоохоронної та управлінської діяльності, а саме:

а) правоохоронна діяльність спрямована на припинення протиправних дій осіб і притягнення їх до відповідальності, а також передбачає вплив на порушників законодавства;

б) правозастосовна діяльність передбачає кваліфікований нагляд за тим, щоб реальна, фактична діяльність державних органів, їх посадових осіб відповідала тому, що встановлено законом, максимально забезпечувала права і свободи громадян;

в) управлінська сутність контрольної діяльності проявляється у правових актах контрольних органів, службових документах.

Судовий контроль є способом забезпечення прав і законних інтересів громадянина, складовою правосуддя і здійснюється в рамках діяльності суду. Зміст судового контролю залежить від вирішення завдань, що стоять перед державою. Судовий контроль – це самостійна правова форма здійснення судової влади. При здійсненні судового контролю встановлюється один основний факт – чи є законною дія (бездіяльність) або акт відповідного органу, посадової особи.

Судовий контроль у сфері оперативно-розшукової діяльності може розглядатися як напрям діяльності суду, що здійснюється шляхом реалізації повноважень щодо перевірки законності й обґрунтованості здійснення оперативно-розшукової діяльності, завданням якої є захист прав, свобод і законних інтересів громадян.

Оскільки сфера здійснення судового контролю останнім часом охоплює практично всі аспекти суспільного життя, формування державної й публічної влади, соціального й державного управління, судовий контроль можна та необхідно розглядати як специфічну правову форму здійснення державно-владних повноважень, яка має своє соціальне покликання й функціональне значення. Саме тому необхідно вказати, що судовий контроль здійснюється як у сфері оперативно-розшукової діяльності, так і на досудовому розслідуванні. Це надає можливість визначити, що судовий контроль за дотриманням конституційних прав громадян в оперативно-розшуковій діяльності є одним із напрямків судового контролю як самостійної функції судової влади.

В теорії ОРД існують і інші визначення судового контролю у сфері оперативно-розшукової діяльності – це напрямок самостійної функції суду, що здійснюється через систему передбачених законом засобів, спрямованих на реалізацію конституційних функцій судової влади, з метою недопущення незаконного та необґрунтованого обмеження прав та свобод особи у сфері оперативно-розшукової діяльності, відновлення цих прав та свобод або можливої їх компенсації засобами права.

Судовий контроль за оперативно-розшуковою діяльністю, як складова частина судового контролю у кримінальному судочинстві загалом, являє собою самостійну процесуальну діяльність суду, покликану сприяти реалізації інституту судового захисту прав і свобод особи, залученої до оперативно-розшукової діяльності.

Судовому контролю у сфері оперативно-розшукової діяльності, що відповідає нормами міжнародного права в галузі прав людини і громадянина, відводиться провідне місце, оскільки він має низку переваг над прокурорським наглядом і відомчим контролем, що полягають у тім, що статус судді і суду та їхні функції не пов'язані з якістю оперативно-розшукової діяльності, не припускають відповідальності судді і суду за виявлення та розкриття злочинів. Судова влада відокремлена від виконавчої влади, а судова процедура надання судового дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, що обмежують конституційні права та свободи людини і громадянина, з її елементами змагальності, спроможна більш ефективно їх забезпечувати.

Згідно з міжнародними правовими актами права людини на свободу, особисту недоторканість, таємницю приватного життя, телефонних переговорів та поштово-телеграфної кореспонденції є непорушними. Разом з тим міжнародні праві акти та Європейський суд з прав людини, за умов забезпечення належної процедури захисту таких прав у судовому порядку, допускає їх обмеження для забезпечення безпеки суспільства та держави від злочинних посягань. Виходячи зі ст. 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Контроль за обмеженням прав громадян на свободу, особисту недоторканість, таємницю приватного життя, телефонних переговорів та поштово-телеграфної кореспонденції, передбачених статтями 29, 30, 31 віднесено до компетенції суду. Обмеження вказаних прав можливі лише на підставі рішення суду та у випадках, передбачених законом.

У структурі судового контролю за законністю проведення оперативно-розшукових заходів чільне місце відводиться об'єкту і предмету, оскільки вони обумовлюють його межі, визначають компетенцію суду в цій сфері, впливають на ефективність ОРД в боротьбі зі злочинністю та захист прав і свобод людини і громадянина.

Об'єкт судового контролю за законністю проведення оперативно-розшукових заходів – це те, що протистоїть суб'єкту контролю, і те, на що спрямована його предметно-практична й пізнавальна діяльність. Судовому контролю протистоїть не оперативно-розшуковий підрозділ чи оперативний співробітник, а їх діяльність, що співвідноситься із законом – законність проведення оперативно-розшукових заходів, що обмежують конституційні права та свободи людини і громадянина.

Поняття предмету судового контролю за законністю проведення оперативно-розшукових заходів слід використовувати як таке, що конкретизує об'єкт за необхідності виокремлення тих дій і актів, законність яких оцінюється в ході здійснення судового контролю. Засади судового контролю за законністю проведення оперативно-розшукових заходів визначаються законодавчими та відомчими правовими актами.

На теперішній час, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», більшість оперативно-розшукових заходів здійснюється в порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України – за дозволом (ухвалою) слідчого судді. Вирішуючи питання про прийняття до розгляду подань про дачу дозволу на тимчасове обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина під час проведення оперативно-розшукової діяльності, суди мають вимагати, щоб ці подання відповідали вимогам закону. Слідчий суддя перевіряє підписи повноважених службових осіб, погодження у визначених законом випадках з прокурором, вивчає матеріали оперативно-розшукової справи, за необхідності вислуховує суб'єкта внесення подання і виносить умотивовану постанову про задоволення подання або відмову в такому задоволенні. Обсяги надання матеріалів справи при розгляді подань про дачу дозволу на тимчасове обмеження конституційних прав та свобод людини і

громадянина визначаються суддею. При розгляді подань суди звертають особливу увагу на строки, протягом яких планується обмежити права людини. У будь-якому разі ці строки не можуть перевищувати строки ведення конкретної оперативно-розшукової справи.

Під час вивчення оперативно-розшукової справи, слідчий суддя переконується у наявності постанови про заведення оперативно-розшукової справи щодо конкретної особи, стосовно якої плануються заходи; наявності оперативних даних про те, що особа вчинила чи планує вчинити тяжкий або особливо тяжкий злочин (злочини); відповідність подання матеріалам та строкам оперативно-розшукової справи; законність заведення оперативно-розшукової справи. Дозвіл слідчого судді про надання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, що обмежують конституційні права та свободи людини підписується слідчим суддею, скріплюється гербовою печаткою і оформляється за правилами таємного діловодства.

Відомчий контроль за оперативно-розшуковою діяльністю – це діяльність уповноважених органів, підрозділів та їх посадових осіб, що реалізується у межах визначених законом та відомчими нормативними актами їх повноважень, яка протікає шляхом використання таких прийомів і способів, як аналіз, огляд, обстеження, спостереження, перевірка та інспектування, спрямованих на пошук і збір інформації про діяльність підконтрольних суб'єктів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, з метою виявлення допущених відхилень розшукової діяльності від встановлених вимог та причин і протиріч між реальним положенням справ та заданою моделлю кінцевого результату.

Об'єктом відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю є діяльність як зазначених суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, так і діяльність тих підконтрольних підрозділів та їх посадових осіб, які сприяють її здійсненню.

Метою відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю є забезпечення ефективного й законного здійснення її завдань, визначених законодавством та відомчими правовими актами, підконтрольними суб'єктами оперативно-розшукової діяльності.

Основними завданнями відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю є:

- своєчасне запобігання порушенням закону і відомчих нормативних актів та виявлення недоліків організаційного і тактичного характеру у діяльності оперативних підрозділів та їх посадових осіб, які безпосередньо здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- забезпечення конспірації та безпеки громадян, що співпрацюють з оперативно-розшуковими підрозділами на конфіденційній основі;
- своєчасне та адекватне застосування форм та методів оперативно-розшукової діяльності в організаційно-тактичних аспектах;
- забезпечення єдності рішень посадових осіб, які сприяють здійсненню оперативно-розшукової діяльності;
- визначення способів усунення зазначених недоліків;

- розробка заходів щодо підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності, та суб'єктів, що здійснюють її обліково-довідкове, інформаційно-аналітичне, інспекторське, кадрове та матеріально-технічне забезпечення.

Документальна форма відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю заснована на вивченні різноманітних документів оперативно-службової діяльності – довідок, звітів, справ оперативного обліку, тобто всього, що характеризує оперативно-розшукову діяльність, її процес та результат. Документальний контроль має доповнюватися реальним станом справ, оскільки прискорює здійснення перевірки, підвищує її об'єктивність, дозволяє негайно ознайомитися з новими матеріалами, надає безпосередню допомогу в усуненні виявлених недоліків в оперативно-розшуковій діяльності.

Безпосередня форма відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю охоплює:

- безпосереднє ознайомлення керівника з роботою оперативного підрозділу та його конкретних працівників (вивчення оперативно-розшукових справ та інших матеріалів, що характеризують роботу оперативного підрозділу та його конкретних працівників тощо);

- заслуховування конкретних оперативних працівників про здійснення ними оперативно-розшукової діяльності у ході оперативно-службових нарад та ін.

Залежно від того, на якій стадії управлінської діяльності проводиться перевірка – до чи після прийняття й реалізації управлінського рішення, розрізняють такі види контролю: *попередній, поточний і подальший контроль*.

Попередній контроль за оперативно-розшуковою діяльністю здійснюється під час підготовки різноманітних рішень, що вимагають затвердження керівництвом, наприклад, планів роботи оперативних підрозділів, які вивчає й затверджує керівництво. Це дозволяє призупинити реалізацію несвоєчасного або недостатньо обґрунтованого рішення. В процесі попереднього контролю керівник з'ясовує стан справ в оперативному підрозділі та перевіряє: оперативно-службові документи, що подаються на затвердження; обґрунтованість заведення оперативно-розшукових справ; законність та доцільність рішень, що приймаються оперативними працівниками на стадії планування та підготовки оперативно-розшукових заходів; прогнозування їх результатів та ін.

Поточний контроль за оперативно-розшуковою діяльністю є головним елементом організаторської роботи керівників усіх ланок. Його здійснюють постійно під час виконання управлінських рішень. В наслідок такого контролю, корегуються управлінські рішення. Не порушуючи режиму роботи, цей вид контролю дозволяє усунути недоліки в діяльності оперативних підрозділів і конкретних виконавців (порушення законності, принципів конспірації, режиму таємності тощо). У ході здійснення цього контролю керівником вивчаються оперативно-службові документи, що складаються в ході проведення конкретних оперативно-розшукових заходів, своєчасність та обґрунтованість їх оформлення; контролюються законність, терміни та повнота проведення заходів; перевіряються дієвість заходів, забезпечення конспірації, правомірність використання технічних засобів тощо.

Подальший контроль проводиться вже після виконання прийнятих управлінських рішень в ОРД. Він дозволяє досить повно вивчити діяльність системи управління.

12.2. Прокурорський нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності

Відповідно до Конституції України та Законів України «Про прокуратуру» та «Про оперативно-розшукову діяльність» на Офіс Генерального прокурора покладено нагляд за додержанням законів органами, які ведуть оперативно-розшукову діяльність. Прокурорський нагляд має свою специфіку, визначену Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», а з організаційних питань – наказом Офісу Генерального прокурора від 08 вересня 2023 року № 253 «Про організацію нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність».

Органи прокуратури забезпечують належну організацію нагляду за додержанням законів при здійсненні оперативно-розшукової діяльності щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, профілактики правопорушень, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісти зникли.

Нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності здійснюється:

В Офісі Генерального прокурора:

- 1) Департаментом нагляду за додержанням законів Національною поліцією України та органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, - за оперативними підрозділами Національної поліції України;
- 2) Департаментом нагляду за додержанням законів органами безпеки - за оперативними підрозділами Служби безпеки України;
- 3) управлінням нагляду за додержанням законів органами Бюро економічної безпеки України - за оперативними підрозділами Бюро економічної безпеки України;
- 4) Департаментом нагляду за додержанням законів органами Державного бюро розслідувань - за оперативними підрозділами Державного бюро розслідувань;
- 5) Спеціалізованою прокуратурою у сфері оборони - за оперативними підрозділами Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, Головного управління розвідки Міністерства оборони України, Головного управління внутрішньої безпеки та Департаменту військової контррозвідки Служби безпеки України (з місцем дислокації у м. Києві та Київській області), Управління інформації, Департаменту оперативно-розшукової діяльності Адміністрації Державної прикордонної служби України,

підрозділами забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки, оперативного документування, оперативно-розшуковими та оперативно-технічними підрозділами Державної прикордонної служби України, Управління оперативного забезпечення розслідування військових кримінальних правопорушень Головного оперативного управління Державного бюро розслідувань;

6) Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою - за оперативними підрозділами Національного антикорупційного бюро України;

7) Департаментом протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах - за оперативними підрозділами Державної кримінально-виконавчої служби України, а також Національної поліції України при здійсненні оперативно-розшукової діяльності з розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання;

8) Генеральною інспекцією - за оперативними підрозділами, визначеними статтею 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», під час проведення оперативно-розшукової діяльності стосовно прокурорів та інших працівників органів прокуратури;

9) Департаментом захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству - за оперативними підрозділами Національної поліції України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Бюро економічної безпеки України, Державної кримінально-виконавчої служби України, Державного бюро розслідувань при провадженні оперативно-розшукової діяльності щодо попередження, виявлення і припинення кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми або стосовно дітей, у сфері охорони дитинства та пов'язаних з домашнім насильством, розшуку осіб, які вчинили зазначені кримінальні правопорушення та переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, а також неповнолітніх, які ухиляються від відбування кримінального покарання, розшуку безвісти зниклих дітей;

10) Спеціалізованою екологічною прокуратурою - за оперативними підрозділами Національної поліції України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України щодо попередження, виявлення і припинення кримінальних правопорушень у сфері охорони навколишнього природного середовища, розшуку осіб, які їх вчинили та переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду;

11) управлінням протидії кримінальним правопорушенням у сфері кібербезпеки - за оперативними підрозділами Національної поліції України, Бюро економічної безпеки України, Державного бюро розслідувань щодо попередження, виявлення і припинення кримінальних правопорушень у сфері кібербезпеки, розшуку осіб, які їх вчинили та переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду.

В обласних прокуратурах та спеціалізованих прокуратурах у сфері оборони (на правах обласних):

1) підрозділами нагляду за додержанням законів Національною поліцією України, органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, - за

оперативними підрозділами територіальних (у тому числі структурних підрозділів міжрегіональних) органів Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, місті Києві;

2) підрозділами нагляду за додержанням законів регіональним органом безпеки - за оперативними підрозділами регіональних органів Служби безпеки України (обласними управліннями, їх міжрайонними, районними та міськими підрозділами);

3) підрозділами нагляду за додержанням законів органами Бюро економічної безпеки України - за оперативними підрозділами територіальних органів Бюро економічної безпеки України;

4) підрозділами процесуального керівництва у кримінальних провадженнях слідчих територіальних управлінь Державного бюро розслідування - за оперативними підрозділами територіальних органів Державного бюро розслідувань;

5) підрозділами організації процесуального керівництва, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень та при проведенні оперативно-розшукової діяльності спеціалізованих прокуратур у сфері оборони (на правах обласних прокуратур) - за оперативними підрозділами Департаменту військової контррозвідки Служби безпеки України (крім підрозділів з місцем дислокації у м. Києві та Київській області), органів охорони державного кордону та регіональних управлінь Державної прикордонної служби України (крім частин центрального підпорядкування з місцем дислокації у м. Києві та Київській області), територіальних управлінь Державного бюро розслідувань при проведенні оперативно-розшукової діяльності щодо осіб (у тому числі здійснення їх розшуку) та кримінальних правопорушень, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у яких, з урахуванням спеціалізації, визначеної наказами Генерального прокурора, віднесено до компетенції прокурорів цих спеціалізованих прокуратур (за місцем їх розташування);

6) підрозділами протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах - за оперативними підрозділами міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України (за місцем їх розташування) та установ попереднього ув'язнення Державної кримінально-виконавчої служби України, а також територіальних органів Національної поліції України при здійсненні оперативно-розшукової діяльності з розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання;

7) підрозділами захисту інтересів дітей та протидії насильству - за оперативними підрозділами територіальних органів Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, регіональних органів Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України (за місцем їх розташування) та установ попереднього ув'язнення Державної кримінально-виконавчої служби України (за

місцем їх розташування) під час проведення оперативно-розшукової діяльності щодо попередження, виявлення і припинення кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми або стосовно дітей, у сфері охорони дитинства та пов'язаних з домашнім насильством, розшуку осіб, які вчинили зазначені кримінальні правопорушення та переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, а також неповнолітніх, які ухиляються від відбування кримінального покарання; розшуку безвісно зниклих дітей;

8) спеціалізованими екологічними прокуратурами - за оперативними підрозділами територіальних органів Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, регіональних органів Служби безпеки України щодо попередження, виявлення і припинення кримінальних правопорушень у сфері охорони навколишнього природного середовища, розшуку осіб, які їх вчинили та переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду.

Керівниками окружних прокуратур, крім спеціалізованих прокуратур у сфері оборони (на правах окружних прокуратур), та уповноваженими ними прокурорами - за оперативними підрозділами територіальних органів Національної поліції України у районах, містах, районах у містах, а також установ виконання покарань (за місцем їх розташування).

Керівниками спеціалізованих прокуратур у сфері оборони (на правах окружних прокуратур) і уповноваженими ними прокурорами - за оперативними підрозділами спеціальної поліції Головних управлінь Національної поліції України в областях та місті Києві, в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (за місцем їх розташування).

Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, іншим підрозділам органів прокуратури здійснюється лише за окремим наказом Генерального прокурора.

Уповноваження прокурорів Офісу Генерального прокурора, обласних, окружних, спеціалізованих (на правах обласних та окружних) прокуратур на здійснення нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, здійснюється наказами керівників зазначених прокуратур. Примірники наказів невідкладно надсилаються керівникам органів, у складі яких діють відповідні оперативні підрозділи.

При цьому, перевірки законності проведення оперативно-розшукових заходів та прийнятих при цьому рішень здійснюються на підставі:

- планових заходів, визначених з урахуванням стану законності у цій діяльності, зокрема даних щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень, викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснення профілактики правопорушень, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно відсутніх осіб;

- повідомлень оперативних підрозділів про заведення, прийняття до провадження, закриття оперативно-розшукової справи, проведення оперативно-

розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора, а також про використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності;

- повідомлень і звернень осіб про порушення вимог законодавства під час здійснення оперативно-розшукової діяльності;

- інформації про неналежне проведення оперативно-розшукових заходів, невиконання вказівок, постанов уповноваженого прокурора, а також доручень, постанов слідчого, прокурора, ухвал слідчого судді, суду щодо здійснення розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, або ухиляються від відбування кримінального покарання;

- рішень Генерального прокурора, його першого заступника та заступників, заступника Генерального прокурора - керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, керівників самостійних структурних підрозділів Офісу Генерального прокурора, керівників обласних та спеціалізованих на правах обласних прокуратур, їх перших заступників та заступників, керівників окружних прокуратур та спеціалізованих прокуратур (на правах окружних).

З метою нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність прокуратурою здійснюються перевірки додержання вимог законодавства щодо:

- заведення оперативно-розшукових справ, достатності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності;

- наявності відповідних повноважень (щодо ведення оперативно-розшукових справ, затвердження у них відповідних рішень) в осіб, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність;

- відповідності оперативно-розшукових заходів меті і завданням оперативно-розшукової діяльності, дотримання вимог законності проведення оперативно-розшукових заходів;

- застосування окремих обмежень прав і свобод людини і громадянина, обґрунтованості клопотань до суду про надання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, які тимчасово обмежують конституційні права та свободи особи;

- проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора;

- обґрунтованості продовження, припинення, поновлення строків ведення оперативно-розшукових справ та їх закриття;

- своєчасності та обґрунтованості направлення відомостей про кримінальні правопорушення окремих осіб та груп осіб, які здобуті під час оперативно-розшукової діяльності, органу досудового розслідування для початку досудового розслідування, а також інших випадків використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності;

- направлення прокурору повідомлень про заведення, закриття оперативно-розшукових справ та про інші випадки, у яких законодавством передбачено письмове інформування прокурора щодо прийнятого рішення в оперативно-розшуковій справі.

Уповноважені прокурори забезпечують належну реалізацію повноважень стосовно проведення перевірок, виявлення та усунення порушень, допущених під час проведення оперативно-розшукової діяльності, зокрема шляхом направлення доручень керівниками відповідних органів щодо проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону та вжиття заходів (шляхом скерування відповідних листів) про усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності, поновлення порушених прав і свобод громадян і притягнення винних до встановленої законом відповідальності.

За результатами проведених перевірок складаються відповідні довідки згідно з вимогами нормативно-правових актів у сфері охорони державної таємниці.

З метою забезпечення своєчасного реагування на незаконні рішення в оперативно-розшукових справах уповноважені прокурори перевіряють:

- законність заведення оперативно-розшукових справ невідкладно, але не пізніше 5 діб від дня надходження повідомлення про їх заведення;

- додержання законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності у закритій оперативно-розшуковій справі упродовж 10 діб з моменту одержання повідомлення про її закриття.

У разі встановлення факту прийняття незаконного рішення прокурори скасовують таке рішення, у тому числі поза межами зазначеного строку та, за необхідності, направляють письмове повідомлення відповідному керівнику оперативного підрозділу про заборону знищення матеріалів оперативно-розшукової справи.

При розгляді клопотань керівників оперативних підрозділів або їх заступників до слідчого судді про проведення оперативно-розшукових заходів, які тимчасово обмежують конституційні права особи, уповноважені прокурори перевіряють їх обґрунтованість, відповідність вимогам законодавства та матеріалам оперативно-розшукової справи. Розгляд клопотань здійснюється невідкладно. Рішення про відмову в погодженні клопотань належним чином вмотивовується відповідними листами.

Законність здійснення оперативно-розшукових заходів, проведення яких не потребує дозволу слідчого судді або рішення прокурора, перевіряється невідкладно, але не пізніше 5 діб з часу надходження повідомлення керівника оперативного підрозділу або його заступника про прийняте рішення щодо проведення таких заходів.

У кожному випадку вирішення питання про погодження постанови про продовження строку ведення оперативно-розшукової справи Генеральним прокурором, його першим заступником та заступниками, керівниками обласних, спеціалізованих (на правах обласних) прокуратур, їх першими заступниками та заступниками перевіряються обґрунтованість таких постанов і відповідність їх матеріалам справи.

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності здійснюється Генеральним прокурором, його

заступниками, керівниками обласних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками, а також уповноваженими наказом Генерального прокурора прокурорами Офісу Генерального прокурора та уповноваженими наказом керівника обласної прокуратури прокурорами відповідних обласних прокуратур.

Керівник окружної прокуратури, а також уповноважені його наказом прокурори відповідної окружної прокуратури здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності в оперативно-розшукових справах, заведених піднаглядними їм територіальними оперативними підрозділами правоохоронних органів.

Доступ до матеріалів оперативно-розшукової діяльності органів та підрозділів Національної поліції України, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається працівникам органів прокуратури, які мають допуск до державної таємниці.

Для отримання доступу до матеріалів оперативно-розшукової діяльності, які містять відомості, що становлять державну таємницю, Голові Національної поліції України чи його уповноваженим заступникам, в територіальних, міжрегіональних органах (підрозділах) Національної поліції України – начальникам цих органів (підрозділів) або особам, які виконують їх обов'язки, уповноваженим прокурором пред'являється службове посвідчення та надається припис на виконання завдання і довідка про наявність допуску до державної таємниці відповідної форми.

На кожную перевірку надається відповідним чином оформлений припис, скріплений гербовою печаткою. У приписі зазначаються посада, класний чин, прізвище, ім'я та по батькові уповноваженого прокурора, якому доручено здійснення перевірки, термін проведення, назва оперативного підрозділу або органу, де вона має проводитися. Неналежне оформлення припису є підставою для відмови в наданні доступу.

Прокурор в межах своєї компетенції:

- 1) безперешкодно входить в усі приміщення органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність;
- 2) вимагає для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів;
- 3) доручає керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону;
- 4) дає письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження та виявлення кримінальних правопорушень, про розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно відсутні;
- 5) дає згоду на продовження строку проведення оперативно-розшукової діяльності;

6) отримує пояснення щодо порушень вимог закону від посадових осіб органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність;

7) перевіряє скарги на порушення законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, з ознайомленням у необхідних випадках з оперативно-розшуковими матеріалами;

8) скасовує незаконні постанови про заведення або закриття оперативно-розшукової справи, зупинення або поновлення оперативно-розшукової діяльності чи про інші рішення, що суперечать закону;

9) вживає заходів щодо усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності і щодо притягнення винних до встановленої законом відповідальності;

10) опротестовує незаконну постанову суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів. Принесення протесту зупиняє проведення оперативно-розшукових заходів, дозвіл на які дано судом.

Відомості про осіб, які конфіденційно співробітничать або співробітничали з розвідувальним органом України, належність конкретних осіб до кадрового складу розвідувальних органів, а також форми, методи і засоби розвідувальної діяльності та організаційно-штатна структура розвідувальних органів до предмета прокурорського нагляду не належать.

Оперативно-розшукова діяльність, якій властиві специфічні негласні форми і методи, з одного боку, є одним з дієвих та ефективних засобів боротьби зі злочинністю, а з іншого боку, за відсутності належного контролю за її здійсненням, – одним із небезпечних засобів порушення прав та свобод людини і громадянина. Тому поєднання різних форм контролю: судового, відомчого та прокурорського нагляду за законністю її здійснення, є запорукою забезпечення прав та свобод осіб, які потрапляють до її сфери.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. У чому полягає зміст судового контролю за оперативно-розшуковою діяльністю?
2. Що складає предмет судового контролю за оперативно-розшуковою діяльністю?
3. Що входить в поняття прокурорського нагляду в сфері оперативно-розшукової діяльності?
4. Які існують методи прокурорського нагляду за додержанням законності в сфері оперативно-розшукової діяльності?
5. Предмет прокурорського нагляду у сфері оперативно-розшукової діяльності.
6. Умови і порядок доступу працівників прокуратури до матеріалів оперативно-розшукової діяльності органів та підрозділів Національної поліції України, які містять відомості, що становлять державну таємницю.
7. Які організаційні форми відомчого контролю використовуються у сфері оперативно-розшукової діяльності?
8. Основні завдання відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю.
9. Документальна та безпосередня форми відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Оперативно-розшукова діяльність: поняття, завдання, правова основа.
2. Історичні аспекти становлення оперативно-розшукової діяльності.
3. Принципи оперативно-розшукової діяльності.
4. Конституція України як правова основа оперативно-розшукової діяльності.
5. Міжнародно-правові акти як правова основа оперативно-розшукової діяльності.
6. Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.
7. Права та обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.
8. Підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності.
9. Гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.
10. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності.
11. Міжнародне співробітництво у сфері оперативно-розшукової діяльності.
12. Строки ведення та закриття оперативно-розшукових справ.
13. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності.
14. Сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності
15. Соціальний і правовий захист особи, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.
16. Соціальний і правовий захист працівників оперативних підрозділів.
17. Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії.
18. Судовий контроль у сфері оперативно-розшукової діяльності.
19. Відомчий контроль за оперативно-розшуковою діяльністю.
20. Прокурорський нагляд у сфері оперативно-розшукової діяльності.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Історичні аспекти становлення оперативно-розшукової діяльності.
2. Поняття та зміст оперативно-розшукової діяльності.
3. Завдання оперативно-розшукової діяльності.
4. Поняття гласних і негласних, пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів.
5. Поняття та система принципів оперативно-розшукової діяльності.
6. Загальні принципи оперативно-розшукової діяльності.
7. Спеціальні принципи оперативно-розшукової діяльності.
8. Система та структура правового регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні.
9. Законодавчі та підзаконні нормативні акти, що регламентують роботу оперативних підрозділів, їх права та обов'язки.
10. Правові гарантії дотримання законності, конституційних прав та свобод

громадян під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

11. Система державних органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність та їх компетенція.

12. Загальна характеристика оперативних підрозділів Національної поліції України, їх система, структура, функції, права та обов'язки.

13. Співвідношення термінів «суб'єкти оперативно-розшукової діяльності» та «сили оперативно-розшукової діяльності».

14. Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

15. Обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

16. Міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю.

17. Підстави проведення ОРД.

18. Порядок заведення оперативно-розшукових справ.

19. Строки ведення оперативно-розшукових справ, порядок їх продовження.

20. Припинення та поновлення обчислення строку ведення оперативно-розшукових справ.

21. Підстави та порядок закриття оперативно-розшукових справ.

22. Поняття та види засобів оперативно-розшукової діяльності.

23. Поняття та види оперативних обліків.

24. Оперативна техніка.

25. Службово-розшукове собаківництво.

26. Несправжні (імітаційні) засоби та засоби маскування.

27. Поняття та сутність оперативно-розшукової інформації.

28. Поняття та завдання інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності.

29. Автоматизовані інформаційно-пошукові системи: поняття, принципи функціонування та їх місце у системі інформаційно-аналітичного забезпечення ОРД.

30. Види автоматизованих інформаційно-пошукових систем Національної поліції України.

31. Поняття та сутність оперативно-розшукових заходів. Відмінність оперативно-розшукових заходів від негласних слідчих (розшукових) дій.

32. Сутність, значення, завдання та елементи оперативно-розшукової тактики.

33. Поняття і зміст загальної та спеціальної оперативно-розшукової тактики.

34. Поняття та види оперативно-розшукових ситуацій.

35. Елементи оперативно-розшукової ситуації. Вивчення та оцінка оперативно-розшукової ситуації.

36. Оперативно-тактичне моделювання.

37. Оперативно-розшукове прогнозування.

38. Планування в оперативно-розшуковій діяльності. Види планів.

39. Поняття взаємодії в оперативно-розшуковій діяльності. Внутрішня та

зовнішня взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції України у протидії кримінальним правопорушенням.

40. Організація взаємодії оперативних підрозділів та органів досудового розслідування Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні

41. Поняття судового контролю за оперативно-розшуковою діяльністю. Предмет судового контролю за оперативно-розшуковою діяльністю.

42. Відомчий контроль за оперативно-розшуковою діяльністю. Основні завдання відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю.

43. Документальна та безпосередня форми відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю.

44. Прокурорський нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності. Предмет прокурорського нагляду у сфері оперативно-розшукової діяльності.

45. Умови і порядок доступу працівників прокуратури до матеріалів оперативно-розшукової діяльності органів та підрозділів Національної поліції України, які містять відомості, що становлять державну таємницю.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

ТЕСТ № 1.

1. Яке з визначень не характеризує поняття оперативно-розшукової діяльності?

- 1) вид юридичної державної діяльності уповноважених органів з протидії злочинності та забезпечення національної безпеки;
- 2) самостійна юридична наука;
- 3) навчальна дисципліна;
- 4) галузь права.

2. Яка складова частина відсутня в теорії ОРД?

- 1) загальна теорія науки ОРД;
- 2) оперативно-розшукова тактика;
- 3) оперативно-розшукова методика;
- 4) оперативна діяльність.

3. Під захистом прав людини і громадянина в оперативно-розшуковій діяльності розуміють:

- 1) нейтральну поведінку оперативників у разі порушення законних інтересів громадян;
- 2) утримання оперативників від здійснення заборонених правовими нормами дій;
- 3) активні заходи оперативників щодо запобігання порушенню прав людини;
- 4) недопущення з боку оперативників необхідного обмеження конституційних прав громадян.

4. Обмежувати конституційні права людини і громадянина в оперативно-розшуковій діяльності:

- 1) допустимо на умовах, викладених в указах Президента України;
- 2) неприпустимо ні за яких умов;
- 3) допустимо на умовах, викладених у нормативних правових актах оперативно-розшукових органів;
- 4) допустимо лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

5. До завдань оперативно-розшукової діяльності належить:

- 1) розкриття злочинів;
- 2) проведення слідчих, процесуальних дій;

3) пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України;

4) пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена законодавством України.

ТЕСТ № 2.

1. Метою оперативно-розшукової діяльності є:

- 1) боротьба зі злочинністю;
- 2) захист від злочинних посягань;
- 3) припинення правопорушень;
- 4) боротьба з правопорушеннями.

2. Завдання оперативно-розшукової діяльності визначаються:

- 1) самостійно оперативниками;
- 2) тільки в оперативно-розшуковому законодавстві;
- 3) у закритих нормативних актах оперативно-розшукових органів;
- 4) виключно в оперативно-розшуковому законі.

3. Які з принципів оперативно-розшукової діяльності є конституційними?:

- 1) законність, повага й дотримання прав і свобод людини при проведенні ОРД;
- 2) верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини;
- 3) маскуваня;
- 4) сукупність гласних і негласних методів.

4. Які з принципів оперативно-розшукової діяльності НЕ є міжгалузевими?:

- 1) конспірація;
- 2) поєднання гласних і негласних методів і засобів;
- 3) здійснення ОРД тільки уповноваженими на те законом суб'єктами;
- 4) маскуваня.

5. Які з принципів оперативно-розшукової діяльності є галузевими?:

- 1) оперативність, або наступальність; всебічність, повнота й об'єктивність дослідження обставин; застосування конфідентів;
- 2) конспірація;
- 3) поєднання гласних і негласних методів і засобів;
- 4) здійснення ОРД тільки уповноваженими на те законом суб'єктами.

ТЕСТ № 3.

1. Правова основа оперативно-розшукової діяльності – це сукупність:

- 1) основних законодавчих та інших нормативних правових актів у сфері оперативно-розшукової діяльності;
- 2) усіх правових джерел у сфері оперативно-розшукової діяльності;
- 3) тільки законодавчих актів у сфері оперативно-розшукової діяльності;
- 4) усіх законодавчих та інших нормативних правових актів у сфері оперативно-розшукової діяльності.

2. Оперативно-розшукове законодавство – це:

- 1) підгалузь адміністративного законодавства;
- 2) самостійна галузь законодавства;
- 3) міжгалузевий нормативно-правовий інститут;
- 4) комплексна галузь законодавства.

3. Перелік прав підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, нормативно визначено у статті Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»:

- 1) восьмій;
- 2) п'ятій;
- 3) сьомій;
- 4) шостій.

4. Система правових джерел оперативно-розшукової діяльності складається з блоків:

- 1) окремих областей, загальнонаціонального та міжнародно-правового;
- 2) національного й міжнародно-правового;
- 3) окремих областей і загальнонаціонального;
- 4) тільки національного.

5. Під нормативно-правовим актом як правовим джерелом оперативно-розшукової діяльності розуміють сукупність:

- 1) нормативних правових актів оперативно-розшукових органів;
- 2) законодавчих актів у сфері оперативно-розшукової діяльності;
- 3) законодавчих актів й актів органів державної влади у сфері оперативно-розшукової діяльності;
- 4) національних нормативних правових актів у сфері оперативно-розшукової діяльності.

ТЕСТ № 4.

1. Сукупність суб'єктів оперативно-розшукової діяльності становлять:

- 1) всі безпосередні учасники оперативно-розшукової діяльності;
- 2) учасники оперативно-розшукової діяльності та суб'єкти зовнішнього впливу;
- 3) тільки оперативно-розшукові органи та оперативники;
- 4) оперативно-розшукові органи, оперативники й особи, які надають сприяння.

2. Під учасником оперативно-розшукової діяльності розуміють:

- 1) будь-якого суб'єкта в оперативно-розшуковій діяльності;
- 2) суб'єкта, наділеного відповідною компетенцією;
- 3) тільки оперативників;
- 4) захисників.

3. Під компетенцією суб'єктів оперативно-розшукової діяльності розуміють сукупність їхніх:

- 1) обов'язків і прав;
- 2) обов'язків, прав і юридичної відповідальності;
- 3) повноважень;
- 4) обов'язків та юридичної відповідальності.

4. Під оперативно-розшуковим органом розуміють:

- 1) систему правоохоронних органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- 2) конкретний правоохоронний орган або спецслужбу;
- 3) систему конкретних правоохоронних органів або спецслужб;
- 4) систему оперативних підрозділів та посадових осіб правоохоронного органу або спецслужби.

5. Серед загальних обов'язків особи, залученої до участі в оперативно-розшуковій діяльності, передбачено обов'язок:

- 1) інформувати відповідні державні органи про відомі їм факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства й держави, а також про порушення законодавства, пов'язані зі службовою діяльністю посадових осіб;
- 2) надавати завідомо неправдиву інформацію;
- 3) не приймати самостійних рішень без консультації оперативника;
- 4) не змінювати місця проживання й роботи без згоди оперативника.

ТЕСТ № 5.

1. Оперативно-розшуковий захід можна визначити як акт поведінки оперативника, спрямований на:

- 1) отримання інформації;
- 2) припинення злочину;
- 3) ліквідацію наслідків правопорушення;
- 4) профілактику скоєння злочину.

2. Перелік обов'язків підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, нормативно визначено в статті Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»:

- 1) шостій;
- 2) п'ятій;
- 3) сьомій;
- 4) восьмій.

3. У чому полягає відмінність між контрольованою та оперативною закупкою?

1) у предметі такої закупки: предметом оперативної закупки є товар, який перебуває у вільному обігу, предметом контрольованої закупки є товар, обіг якого обмежений чи заборонений законодавством;

2) у предметі такої закупки: предметом контрольованої закупки є товар, який перебуває у вільному обігу, предметом оперативної закупки є товар, обіг якого обмежений чи заборонений законодавством;

3) у способі фіксування ходу та результату НС(Р)Д;

4) немає відмінності між контрольованою та оперативною закупкою.

4. Що є предметом контрольованої поставки?

1) товари, предмети та речовини, переміщення яких здійснюється протиправно;

2) будь-які товари та предмети;

3) товари, предмети та речовини, переміщення яких здійснюється на законній підставі;

4) законодавство не визначає, що є предметом контрольованої поставки.

5. Хто приймає рішення про проведення контролю за вчиненням злочину?

1) прокурор;

2) слідчий;

3) керівник органу досудового розслідування;

4) слідчий суддя.

ТЕСТ № 6.

1. Ведення оперативно-розшукових справ не здійснюється:

1) щодо невстановлених осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення;

2) щодо осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у тому числі у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями;

3) щодо осіб, зниклих безвісти;

4) щодо осіб, стосовно яких є дані про їхню участь або причетність до терористичної діяльності.

2. Який строк ведення оперативно-розшукових справ щодо нествановлених осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення, а також осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання?:

1) до їх встановлення або розшуку, але не більше строків давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строків давності виконання обвинувального вироку;

2) 12 місяців;

3) 36 місяців;

4) до встановлення їхнього місця перебування чи місця поховання.

3. Який строк ведення оперативно-розшукових справ щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення кримінального правопорушення?:

1) до їх встановлення або розшуку, але не більше строків давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строків давності виконання обвинувального вироку;

2) до встановлення їхнього місця перебування, місця поховання чи місцезнаходження останків;

3) до встановлення та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, але не більше шести місяців;

4) 12 місяців.

4. Хто уповноважений здійснювати продовження строків ведення оперативно-розшукової справи в разі отримання даних про участь особи в підготовці тяжкого чи особливо тяжкого злочину?:

1) Голова Національної поліції або його уповноважені заступники;

2) будь-яка особа оперативно-розшукового підрозділу;

3) продовження строків ведення оперативно-розшукової справи в разі отримання даних про участь особи в підготовці тяжкого чи особливо тяжкого злочину не передбачено чинним законодавством;

4) слідчий суддя.

5. Яке з положень не належить до підстав припинення обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи?:

1) якщо особа, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу, тимчасово вибула за межі України;

2) якщо особа, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу, тяжко захворіла;

3) якщо особа, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу, переховується від правоохоронних органів;

4) якщо можливість проводити щодо особи оперативно-розшукову діяльність відсутня.

ТЕСТ № 7.

1. Під засобом оперативно-розшукової діяльності розуміють:

- 1) будь-які предмети матеріального світу, які використовуються працівниками Національної поліції;
- 2) документи, які оформлюються за результатами проведення оперативно-розшукових заходів;
- 3) сукупність знаряддя (матеріального інструментарію) та науково обґрунтованих прийомів його правомірного застосування суб'єктом ОРД з метою виконання завдань цієї діяльності;
- 4) наукові положення, вироблені теорією ОРД.

2. До засобів оперативно-розшукової діяльності відносять:

- 1) оперативні обліки та службову документацію;
- 2) оперативні та інші обліки; оперативну техніку; спеціально навчених тварин; житлові, службові та інші приміщення; засоби маскування та імітації; об'єкти, які виконують функцію предмета злочину;
- 3) наукові положення, вироблені теорією ОРД;
- 4) матеріали оперативно-розшукових справ.

3. До оперативних обліків належать:

- 1) оперативно-розшукові, оперативно-профілактичні та оперативно-довідкові;
- 2) оперативно-розшукові, оперативно-контрольні та оперативно-прогностичні;
- 3) технічні та біологічні;
- 4) оперативно-розшукові, оперативно-запобіжні та оперативно-судові.

4. Оперативно-розшукові справи заводяться:

- 1) у будь-якому випадку, за бажанням працівника оперативного підрозділу;
- 2) у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності згідно з положеннями статті 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- 3) у кожному випадку наявності вказівки керівника Національної поліції;
- 4) виключно за дорученням слідчого судді.

5. Обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи починається з дня:

- 1) отримання первинної інформації про кримінальне правопорушення, що готується невстановленими особами;

- 2) повідомлення прокурора про наміри заведення ОРС;
- 3) затвердження керівниками постанови про заведення ОРС;
- 4) набрання законної сили вироку суду.

ТЕСТ № 8.

1. Оперативно-розшукова інформація – це:

- 1) фактичні дані, що мають безпосереднє або потенційне значення для виконання стратегічних, тактичних і організаційних завдань оперативно-розшукової діяльності, одержувані оперативними підрозділами гласними і негласними методами з різноманітних джерел або ж отримані під час аналітичного опрацювання первинних даних;
- 2) будь-які відомості, якими володіють працівники оперативних підрозділів;
- 3) відомості, які містяться у службовій документації оперативного підрозділу;
- 4) сукупність відомостей щодо намірів оперативного підрозділу.

2. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності – це:

- 1) передбачена законодавством України система заходів, спрямованих на використання інформації, що має значення для вирішення завдань ОРД в інтересах досудового слідства;
- 2) діяльність працівників оперативних підрозділів, що спрямована на отримання первинної інформації про кримінальні правопорушення;
- 3) контрольна діяльність керівників оперативних підрозділів щодо перевірки отриманої інформації;
- 4) передбачена законодавством України система запроваджених заходів, спрямованих на збір, узагальнення, аналіз, зберігання та використання інформації, у тому числі обмеженого доступу, що має значення для вирішення завдань цієї діяльності в інтересах досудового слідства, безпеки громадян, суспільства і держави.

3. Що з переліченого не відноситься до мети інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності?:

- 1) підвищення ефективності протидії злочинності;
- 2) створення умов для оперативної обізнаності працівників, які безпосередньо займаються профілактикою та виявленням злочинів;
- 3) отримання відомостей для оперативного реагування на заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення, інші події, у яких убачаються їх ознаки;
- 4) накопичення персональних даних громадян для подальшого вільного розповсюдження.

4. Планування – це:

- 1) результат роботи за оперативно-розшуковими справами;
- 2) процес вибору рішень, необхідних для досягнення визначених цілей, це заздалегідь прийняте рішення про те, хто, що, коли і як буде робити;
- 3) узгодження службової документації з керівництвом оперативного підрозділу;
- 4) передбачення можливого результату здійснення оперативно-розшукових заходів.

5. Автоматизована інформаційна система – це:

- 1) будь-яка комп'ютерна техніка, що використовується для вирішення завдань ОРД;
- 2) сукупність обладнання, яке призначено для зберігання інформації;
- 3) взаємопов'язана сукупність даних, обладнання, програмних засобів, персоналу, стандартних процедур, які призначені для збору, обробки, розподілу, зберігання, представлення інформації відповідно до вимог, які випливають з цілей організації;
- 4) спеціалізована система зв'язку, яка функціонує в органах Національної поліції України.

ТЕСТ № 9.

1. Які засоби не забороняється застосовувати для одержання інформації?:

- 1) технічні засоби, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу;
- 2) психотропні речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу.
- 3) хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу;
- 4) технічні засоби фіксування.

2. Що є юридичною підставою для здійснення НС(Р)Д у вигляді спостереження за річчю або місцем?

- 1) постанова слідчого або прокурора;
- 2) ухвала суду;
- 3) ухвала слідчого судді;
- 4) постанова суду.

3. Що є фактичною підставою для здійснення НС(Р)Д у вигляді спостереження за річчю або місцем?:

- 1) наявність доказів щодо вчинення кримінального правопорушення й неможливість отримати докази в інший спосіб;
- 2) наявність доказів щодо вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину й неможливість отримати докази в інший спосіб;

- 3) наявність доказів вчинення злочину організованої групи;
- 4) наявність доказів щодо вчинення злочину злочинною організацією.

4. Який документ надає право здійснювати відеоконтроль особи?:

- 1) протокол;
- 2) ухвала слідчого судді;
- 3) рапорт;
- 4) постанова.

5. Який процесуальний документ складається за результатами проведення спостереження за особою, річчю або місцем?:

- 1) акт;
- 2) постанова;
- 3) рапорт;
- 4) протокол.

ТЕСТ № 10.

1. Оперативно-розшукова тактика – це:

- 1) комплексна система наукових положень і рекомендацій з організації та методики оперативно-тактичного планування, а також застосування перевірених практикою тактичних прийомів здійснення оперативно-розшукових заходів, що забезпечують в конкретних умовах оперативної обстановки успішне запобігання злочинів, що готуються, швидке і повне розкриття вчинених злочинів, а також розшук злочинців, які переховуються;
- 2) напрями реалізації первинної оперативної інформації.
- 3) формалізований порядок дій працівників оперативних підрозділів під час виявлення кримінальних правопорушень;
- 4) система теоретичних наукових положень про діяльність оперативних підрозділів Національної поліції України.

2. Оперативно-розшукова тактика поділяється на:

- 1) загальну та особливу;
- 2) загальну та спеціальну;
- 3) початкову та подальшу;
- 4) окрему та спеціальну.

3. Елементами оперативно-розшукової тактики є:

- 1) оперативно-розшукова ситуація, оперативно-тактичне моделювання, оперативна комбінація;
- 2) оперативно-розшукова профілактика, оперативно-тактичне моделювання, оперативна комбінація;
- 3) оперативно-розшукова ситуація, оперативно-тактичне документування, оперативна комбінація;

4) оперативно-розшукова обстановка, оперативно-розшукове прогнозування, оперативна превенція.

4. Оперативно-розшукова ситуація – це:

1) реальна ситуація, з якою щодня стикається працівник оперативного підрозділу під час виконання службових обов'язків;

2) ситуація невизначеності під час провадження за оперативно-розшуковими справами;

3) реально існуючий на даний момент стан розгляду кримінального провадження;

4) реально існуючий на даний момент стан певної кримінальної події, з приводу якого здійснюється оперативно-розшуковий захід, умови, у яких вона проявляється, а також можливості оперативного працівника (або підрозділу) вжити необхідних заходів, сформульованих у вигляді конкретного завдання.

5. Оперативно-тактичне моделювання – це:

1) діяльність суб'єктів оперативно-розшукової діяльності щодо штучного створення організаційно-тактичної схеми, яка відповідно до завдань, що вирішуються, максимально подібно відтворює замінюваний об'єкт, явище або процес, що безпосередньо пов'язаний з досліджуванним злочинним явищем або подією, і спрямована на виконання завдань кримінального судочинства;

2) створення працівниками оперативних підрозділів реальних моделей знарядь вчинення злочинів;

3) процес діяльності працівників оперативних підрозділів щодо відтворення обставин вчинення злочинів;

4) аналітичний процес реалізації оперативно-розшукових заходів під час кримінального провадження.

ТЕСТ № 11.

1. За формами взаємодія може мати характер:

1) регіональний, міжрегіональний, внутрішньодержавний та міжнародний;

2) локальний (місцевий), регіональний, загальнодержавний та міжнародний;

3) початковий та подальший;

4) локальний (місцевий), загальнодержавний та міжнародний.

2. За характером зв'язків суб'єктів взаємодія може бути:

1) внутрішньою та позасистемною;

2) ідентичною та неідентичною;

3) очною та заочною;

4) внутрішньою та зовнішньою.

3. Слідчо-оперативні групи створюються:

- 1) при чергових частинах органів та підрозділів Національної поліції з метою забезпечення швидкого реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення;
- 2) за будь-яких обставин за рішенням чергового відділку Національної поліції;
- 3) при чергових частинах органів і підрозділів Національної поліції з метою вирішення питань керівництва черговим нарядом;
- 4) у відокремлених підрозділах Національної поліції в разі недостатньої кількості особового складу..

4. Взаємодія в оперативно-розшуковій діяльності – це:

- 1) ініціативне направлення матеріалів оперативно-розшукових справ до суміжних органів і підрозділів Національної поліції;
- 2) нормативно врегульована діяльність щодо здійснення кримінального провадження;
- 3) нормативно врегульована, узгоджена за метою, завданнями, місцем і часом спільна діяльність підрозділів кримінальної поліції з іншими суб'єктами, яка на підставах комплексного використання можливостей, сил, засобів і заходів забезпечує реалізацію завдань оперативно-розшукової діяльності;
- 4) узгоджена за метою, завданнями, місцем і часом діяльність підрозділів кримінальної поліції з виявлення злочинів.

5. Склад слідчо-оперативної групи формується з числа:

- а) працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого керівником органу, підрозділу поліції та погодженого з керівником органу досудового розслідування;
- б) особового складу відділу Національної поліції, який є вільним від чергування;
- в) працівників поліції за рішенням керівника органу Національної поліції без документального оформлення;
- г) працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого черговим по підрозділу поліції.

ТЕСТ № 12.**1. Хто з названих суб'єктів здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності?:**

- 1) Генеральний прокурор, його заступник, керівники обласних прокуратур, їхні перші заступники та заступники, а також уповноважені наказом Генерального прокурора прокурори Офісу Генерального прокурора та уповноважені наказом керівника обласної прокуратури прокурори відповідних обласних прокуратур;
- 2) Голова Служби безпеки України;
- 3) Президент України;

4) Голова Верховної ради України.

2. Що із названого не належить до предмета прокурорського нагляду?:

1) перевірка скарг на порушення законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність;

2) скасування незаконних постанов про заведення або закриття оперативно-розшукової справи;

3) вжиття заходів щодо усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності й щодо притягнення винних до встановленої законом відповідальності;

4) відомості про осіб, які конфіденційно співробітничать або співробітничали з розвідувальним органом України, належність конкретних осіб до кадрового складу розвідувальних органів, а також форми, методи й засоби розвідувальної діяльності та організаційно-штатна структура розвідувальних органів.

3. Хто з названих суб'єктів уповноважений скасовувати незаконні постанови про заведення або закриття оперативно-розшукової справи, зупинення або поновлення оперативно-розшукової діяльності чи про інші рішення, що суперечать закону?:

1) прокурор;

2) оперативний співробітник;

3) слідчий;

4) слідчий суддя.

4. Хто з названих суб'єктів уповноважений давати згоду на продовження строку проведення оперативно-розшукової діяльності?:

1) прокурор;

2) оперативний співробітник;

3) слідчий;

4) слідчий суддя.

5. Хто з названих суб'єктів уповноважений приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора?:

1) керівник відповідного оперативного підрозділу або його заступник з повідомленням про прийняте рішення прокурора;

2) прокурор;

3) оперативний співробітник;

4) слідчий.

ПІСЛЯМОВА

Процеси розбудови правової демократичної держави в Україні та її інтеграції у Європейське співтовариство обумовлюють необхідність підвищення ефективності діяльності усіх інститутів державної влади. Важливе місце у цьому відіграють правоохоронні органи та їх оперативні підрозділи.

Основним завданням оперативних підрозділів правоохоронних органів є боротьба з найбільш небезпечними проявами злочинності. Слід зазначити, що злочинності як соціальному явищу притаманні значний динамізм та пристосовуваність до зміни умов сучасності. Злочинність стала більш інтелектуалізованішою та освіченою. Соціальна нестабільність призвела до того, що до лав злочинців потрапляють колишні висококваліфіковані фахівці різних галузей, військовослужбовці та працівники правоохоронних органів, застосовуючи свій багаторічний досвід для досягнення злочинної мети. Саме тому сьогодні нагально необхідні науково вивірені підходи до вирішення завдань, які стоять перед правоохоронними органами, та подальші ґрунтовні дослідження в галузі оперативно-розшукової діяльності, які б сприяли забезпеченню своєчасного виявлення, припинення, розкриття та розслідування конкретних злочинів, та, у свою чергу, підвищенню ролі та місця правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави.

Не викликає заперечень думка, що сучасний етап розвитку Української держави знаменується глибокими політичними, соціальними, економічними, демографічними, правовими й іншими змінами. Активні трансформаційні процеси протікають і всередині вітчизняної злочинності. Особливими прикметами сучасної української злочинності стають організованість, поінформованість, озброєність, технічна оснащеність, наявність власної розвідки і контррозвідки, ретельна підготовка до злочинів, цілеспрямоване знищення доказової інформації тощо. Усе це робить злочинність важкодоступною для традиційних процесуальних засобів пізнання, нерозрахованих на активну інформаційну протидію криміналу. У зв'язку з цим стає дедалі більш очевидним, що без використання сучасних методів оперативно-розшукової діяльності сьогодні не під силу протистояти напору злочинності.

В сучасних умовах воєнного стану аналіз діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України свідчить, що виконання завдань протидії злочинності неможливе без використання всього комплексу сил, засобів, методів і заходів оперативно-розшукової діяльності.

Саме це завдання, на нашу думку, і вирішує в певній мірі цей посібник, підготовка та видання якого – це один із кроків у створенні методологічних засад сучасної оперативно-розшукової діяльності. Узагальнюючи теоретичний доробок вітчизняних та зарубіжних науковців, практичний досвід правоохоронних органів, автори зробили спробу розкриття основних питань оперативно-розшукової діяльності.

Сподіваємось, що посібник буде сприяти вдосконаленню теоретичних знань у галузі оперативно-розшукової діяльності та подальшому вдосконаленню організації боротьби зі злочинністю в сучасних умовах.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ»

18 лютого 1992 року
№ 2135-ХІІ

Стаття 1. Завдання оперативно-розшукової діяльності

Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Стаття 2. Поняття оперативно-розшукової діяльності

Оперативно-розшукова діяльність - це система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Стаття 3. Правова основа оперативно-розшукової діяльності

Правову основу оперативно-розшукової діяльності становлять Конституція України, цей Закон, Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, закони України про прокуратуру, Національну поліцію, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Службу безпеки, Державну прикордонну службу України, Державну кримінально-виконавчу службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Стаття 4. Принципи оперативно-розшукової діяльності

Оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на принципах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини.

Стаття 5. Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами:

Національної поліції - підрозділами кримінальної та спеціальної поліції;
Державного бюро розслідувань - оперативними, оперативно-технічними, внутрішнього контролю, забезпечення особистої безпеки;

Служби безпеки України - оперативними підрозділами Центрального управління, регіональних органів та органів військової контррозвідки;

Служби зовнішньої розвідки України - агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки;

Державної прикордонної служби України - розвідувальним органом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), підрозділами забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки, оперативного документування, оперативно-розшуковими та оперативно-технічними;

управління державної охорони - підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона;

органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України;

розвідувального органу Міністерства оборони України - оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки;

Національного антикорупційного бюро України - детективів, оперативно-технічними, внутрішнього контролю;

Бюро економічної безпеки України - підрозділами детективів, оперативно-технічними підрозділами.

Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється.

Стаття 5¹. Міжнародне співробітництво у сфері оперативно-розшукової діяльності

Співробітництво у сфері оперативно-розшукової діяльності між міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами, до складу яких входять оперативні підрозділи, визначені у статті 5 цього Закону, та правоохоронними і спеціальними службами інших держав, які мають у своєму складі відповідні підрозділи, а також з міжнародними правоохоронними організаціями здійснюється відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна.

Стаття 6. Підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності

Підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є:

1) наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- кримінальні правопорушення, що готуються;
- осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення;
- осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;
- осіб безвісно відсутніх;

- розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України;

- реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; співробітників розвідувальних органів України у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей з метою належного здійснення розвідувальної діяльності

2) запити повноважних державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці і до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках, а також осіб, яким надається дозвіл на перебування без супроводу в контрольованих та стерильних зонах, зонах обмеженого доступу, що охороняються, та критичних частинах таких зон аеропортів;

2¹) необхідність перевірки осіб у зв'язку з призначенням на посади в розвідувальних органах України або залученням до конфіденційного співробітництва з такими органами, доступом осіб до розвідувальної таємниці;

3) випадки, передбачені статтею 17 Закону України «Про розвідку»;

4) наявність узагальнених матеріалів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, отриманих в установленому законом порядку.

Зазначені підстави можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, медіа, у письмових дорученнях і постановках слідчого, вказівках прокурора, ухвалах слідчого судді, суду, матеріалах правоохоронних органів, у запитах і повідомленнях правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій, а також запитах повноважних державних органів, установ та організацій, визначених Кабінетом Міністрів України, про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці, до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках.

Забороняється приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів при відсутності підстав, передбачених у цій статті.

Стаття 7. Обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність

Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані:

1) у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють

вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень;

2) виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів;

3) виконувати у межах своєї компетенції запити правоохоронних органів інших держав або міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна;

4) інформувати відповідні державні органи про відомі їм факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави, а також про порушення законодавства, пов'язані з службовою діяльністю посадових осіб;

5) здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень;

6) забезпечити із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб;

7) брати участь у здійсненні заходів щодо фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, а також у проведенні спеціальної перевірки щодо допуску до особливих робіт.

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

У разі, якщо ознаки кримінального правопорушення виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак кримінального правопорушення, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування.

Оперативні підрозділи Державного бюро розслідувань, Національної поліції, Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки України,

Державної кримінально-виконавчої служби України, Державної прикордонної служби України проводять слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. Письмові доручення щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, надані слідчим, дізнавачем, прокурором у межах компетенції та в установленому порядку, є обов'язковими до виконання оперативним підрозділом.

Стаття 8. Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність

Оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених статтею 6 цього Закону підстав надається право:

1) опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу;

2) проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки здійснюється згідно з положеннями статті 271 Кримінального процесуального кодексу України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, Бюро економічної безпеки України, Служби безпеки України, погодженими з Офісом Генерального прокурора та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України;

3) порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні;

4) ознайомлюватися з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчати їх, за рахунок коштів, що виділяються на утримання підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виготовляти копії з таких документів, на вимогу керівників підприємств, установ та організацій - виключно на території таких підприємств, установ та організацій, а з дозволу слідчого судді в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, - витребувати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні кримінального правопорушення, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення в установленому порядку. Вилучення оригіналів первинних фінансово-

господарських документів забороняється, крім випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України;

5) проводити операції із захоплення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, припинення кримінальних правопорушень, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб;

6) відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка;

7) негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями статті 267 Кримінального процесуального кодексу України;

7⁻¹) з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених статтями 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364⁻¹, 365⁻², 368, 368⁻³, 368⁻⁴, 369, 369⁻² Кримінального кодексу України, проводити операції з контрольованого вчинення відповідних діянь. Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України;

8) виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями статті 272 Кримінального процесуального кодексу України;

9) здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263-265 Кримінального процесуального кодексу України;

10) накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку згідно з положеннями статей 261, 262 Кримінального процесуального кодексу України;

11) здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 Кримінального процесуального кодексу України;

12) здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями статті 268 Кримінального процесуального кодексу України;

13) мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників;

14) використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України;

15) отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про кримінальні правопорушення, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави;

16) використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само

за згодою осіб - житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, які їм належать;

17) створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями статті 273 Кримінального процесуального кодексу України;

18) створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи;

19) застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставах і в порядку, встановлених законами про Національну поліцію, Службу безпеки України, Державну прикордонну службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, Митним кодексом України;

20) звертатися у межах своїх повноважень із запитами до правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна;

21) безпосередньо проводити або ініціювати проведення кримінального аналізу.

Прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення. Прийняття рішень про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора, здійснюється керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником з повідомленням про прийняте рішення прокурора.

Негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором. Ці заходи застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо.

До виконання окремих доручень у ході проведення оперативно-розшукової діяльності можуть залучатися працівники інших підрозділів.

Під час виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, пов'язаних із припиненням кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Бюро економічної безпеки України, відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, права, передбачені цією статтею, надаються виключно підрозділам детективів, оперативно-технічним підрозділам Бюро економічної безпеки України у межах їх компетенції.

Координація дій щодо реалізації прав підрозділів, які проводять оперативно-розшукову діяльність з метою боротьби з тероризмом, здійснюється Службою безпеки України.

Розвідувальним органам України надаються права, передбачені частиною першою цієї статті, крім пунктів 2, 3, 5, 6, а також пункту 7 у частині негласного виявлення та фіксування слідів тяжкого або особливо тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину.

Стаття 9. Гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності

У кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. Постанова про заведення такої справи підлягає затвердженню начальником органу Національної поліції або начальником відокремленого підрозділу територіального органу Національної поліції, органу Служби безпеки України, оперативного підрозділу органу Державного бюро розслідувань, Державної прикордонної служби України, охорони вищих посадових осіб, Служби зовнішньої розвідки України, Директором Бюро економічної безпеки України або керівником територіального управління Бюро економічної безпеки України, органу, установи виконання покарань чи слідчого ізолятора, розвідувального органу Міністерства оборони України, розвідувального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, підрозділу Національного антикорупційного бюро України або його уповноваженим заступником.

Контроль за оперативно-розшуковою діяльністю здійснюється Національною поліцією, Бюро економічної безпеки України, Службою безпеки України, Державним бюро розслідувань, Службою зовнішньої розвідки України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, Управлінням державної охорони України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, розвідувальним органом Міністерства оборони України, Національним антикорупційним бюро України.

На особу, яка підозрюється в підготовці до вчинення злочину, переходується від органів досудового розслідування, суду або ухиляється від відбування кримінального покарання, безвісти зникла, ведеться тільки одна

оперативно-розшукова справа. Без заведення оперативно-розшукової справи проведення оперативно-розшукових заходів, крім випадку, передбаченого частиною четвертою цієї статті, забороняється. Про заведення оперативно-розшукової справи виноситься постанова, яка затверджується начальником або уповноваженим заступником начальника органу Національної поліції або начальником відокремленого підрозділу територіального органу Національної поліції, підрозділу Національного антикорупційного бюро України, органу Служби безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань або його уповноваженим заступником, керівником територіального органу або його уповноваженим заступником, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, розвідувального органу Міністерства оборони України, Служби зовнішньої розвідки України, Директором Бюро економічної безпеки України або його уповноваженим заступником, керівником територіального органу або його уповноваженим заступником, органу або установи виконання покарань чи слідчого ізолятора. У постанові зазначаються місце та час її складання, посада особи, яка виносить постанову, її прізвище, підстава та мета заведення оперативно-розшукової справи. Про заведення оперативно-розшукової справи протягом доби письмово повідомляється прокурор.

При перевірці осіб у зв'язку з допуском їх до державної таємниці, до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках, у зв'язку з призначенням на посади в розвідувальних органах України або залученням до конфіденційного співробітництва з такими органами, доступом осіб до розвідувальної таємниці, а також осіб, яким надається дозвіл на перебування без супроводу в контрольованих та стерильних зонах, зонах обмеженого доступу, що охороняються, та критичних частинах таких зон аеропортів, оперативно-розшукова справа не заводиться. Така перевірка повинна тривати не більш як два місяці.

Під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

При наявності достатніх підстав дозвіл на проведення оперативно-розшукової діяльності дає керівник відповідного оперативного підрозділу, який несе відповідальність за законність здійснюваних заходів відповідно до чинного законодавства.

При застосуванні оперативно-розшукових заходів працівники оперативних підрозділів зобов'язані враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки кримінально протиправних посягань та загрози інтересам суспільства і держави.

У випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національна поліція, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, Управління державної охорони України, Бюро економічної безпеки України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, розвідувальний орган Міністерства оборони України, розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, Служба зовнішньої розвідки України, Національне антикорупційне бюро України зобов'язані невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки в повному обсязі.

Громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії.

Забороняється передавати і розголошувати відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, або такі, що можуть зашкодити слідству чи інтересам людини, безпеці України. Забороняється оприлюднювати або надавати зібрані відомості, а також інформацію щодо проведення або не проведення стосовно певної особи оперативно-розшукової діяльності до прийняття рішення за результатами такої діяльності. Питання оприлюднення або надання такої інформації після прийняття рішення регулюється законом.

Підрозділи, що використовують автоматизовані інформаційні системи в оперативно-розшуковій діяльності, повинні забезпечити можливість видавати дані про особу на запит органів досудового розслідування, прокуратури, суду. В місцях зберігання інформації повинна бути гарантована її достовірність та надійність охорони.

Одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені. Відомості, одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності, щодо підготовки до терористичних актів чи їх вчинення окремими особами та групами, зберігаються до 5 років.

Не підлягають передачі і розголошенню результати оперативно-розшукової діяльності, які відповідно до законодавства України становлять державну таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини. За передачу і розголошення цих відомостей працівники оперативних підрозділів, а також особи, яким ці відомості були довірені при здійсненні оперативно-розшукової діяльності чи стали відомі по службі або роботі, підлягають відповідальності згідно з чинним законодавством, крім

випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини.

Оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам, їх виявлення та припинення, розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання або безвісти зникли, захисту життя, здоров'я, житла і майна працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, припинення розвідувально-підривної діяльності проти України.

Спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця може проводитися з метою встановлення даних про особу та про її зв'язки у разі, коли є факти, які підтверджують, що нею готується тяжкий або особливо тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину, для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб, а також з метою отримання розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави.

Для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу.

Стаття 9¹. Строки ведення оперативно-розшукових справ

Ведення оперативно-розшукових справ здійснюється:

1) щодо невстановлених осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення, а також осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, - до їх встановлення або розшуку, але не більше строків давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строків давності виконання обвинувального вироку;

3) щодо осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у тому числі у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, заворушеннями всередині держави або у зв'язку з надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру або іншими подіями, що можуть спричинити масову загибель людей, - до встановлення їх місця перебування, місця поховання чи місцезнаходження останків;

4) щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення кримінального правопорушення, - до встановлення та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, але не більше шести місяців;

б) щодо осіб, стосовно яких є дані про їх участь або причетність до терористичної діяльності, терористичної групи чи терористичної організації, а так само до матеріального, організаційного чи іншого сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації, - до 5 років.

За наявності даних, отриманих у ході ведення оперативно-розшукової справи, про участь особи у підготовці тяжкого чи особливо тяжкого злочину строк ведення справи може бути продовжений до 12 місяців Головою Національної поліції або його уповноваженими заступниками, начальниками департаментів апарату центрального органу управління Національної поліції, Центрального управління Служби безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань або його уповноваженим заступником, Директором Бюро економічної безпеки України або його уповноваженими заступниками, керівником територіального управління Бюро економічної безпеки України або його уповноваженими заступниками, начальникам територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів Національної поліції або їхніми уповноваженими заступниками, регіональних органів та органів військової контррозвідки Служби безпеки України, розвідувального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, Головою Державної прикордонної служби України, Головою Служби зовнішньої розвідки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником розвідувального органу Міністерства оборони України або їх заступниками, керівником структурного підрозділу Державної кримінально-виконавчої служби України або його уповноваженим заступником за погодженням із Генеральним прокурором, керівниками обласних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками. Продовження строку ведення оперативно-розшукової справи, у рамках якої проводяться заходи, передбачені частиною четвертою статті 8 цього Закону та пунктом 6 частини другої статті 7 Закону України "Про контррозвідувальну діяльність", здійснюється без погодження з прокурором.

Подальше продовження строку ведення оперативно-розшукової справи, але не більш як до 18 місяців, може бути здійснено Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань, Директором Бюро економічної безпеки України, а також Головою Державної прикордонної служби України, Головою Служби зовнішньої розвідки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником розвідувального органу Міністерства оборони України, керівником органу Державної кримінально-виконавчої служби України або його уповноваженим заступником та начальником Управління державної охорони України за погодженням із Генеральним прокурором або його заступником. Продовження строку ведення оперативно-розшукової справи, у рамках якої проводяться заходи, передбачені частиною четвертою статті 8 цього Закону та пунктом 6 частини другої статті 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», здійснюється без погодження з прокурором.

Продовження строків ведення оперативно-розшукових справ щодо іноземців та осіб без громадянства, які підозрюються у розвідувально-

підривної діяльності проти України, підготовці або вчиненні терористичного акту, понад 18 місяців здійснює Голова Служби безпеки України, Голова Служби зовнішньої розвідки України, Голова Державної прикордонної служби України, керівник розвідувального органу Міністерства оборони України за погодженням з Генеральним прокурором.

Обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи починається з дня затвердження начальником відповідного органу або його заступником постанови про заведення справи та закінчується в день затвердження постанови про закриття оперативно-розшукової справи.

Обчислення строку може припинитися, якщо особа, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу, тимчасово вибула за межі України або тяжко захворіла і можливість проводити щодо неї оперативно-розшукову діяльність відсутня.

Про припинення та поновлення обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи вноситься мотивована постанова, яка затверджується начальником відповідного органу або його заступником.

Стаття 9². Закриття оперативно-розшукових справ

Оперативно-розшукова справа повинна бути закрыта у разі:

1) розшуку особи, яка переховувалася від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухилялася від відбування кримінального покарання, а також особи, яка безвісно відсутня;

2) набрання законної сили вироком або ухвалою суду;

3) закриття кримінального провадження слідчим, прокурором або судом;

4) завершення виконання контррозвідувальних заходів або вичерпання можливостей для їх здійснення;

5) спростування у встановленому порядку матеріалів про кримінально протиправну діяльність особи;

6) виїзду особи на постійне місце проживання за межі України, якщо немає можливості проведення щодо неї оперативно-розшукових заходів;

7) невстановлення у передбачені цим Законом строки даних, що вказують на ознаки кримінального правопорушення в діях особи;

8) виявлення прокурором незаконно заведеної справи у разі виконання по ній оперативно-розшукових заходів;

9) смерті особи, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу.

Про закриття оперативно-розшукової справи складається вмотивована постанова, що затверджується посадовою чи службовою особою, якій згідно зі статтею 9 цього Закону надано право затверджувати постанову про заведення відповідної оперативно-розшукової справи. Про закриття оперативно-розшукової справи у триденний строк письмово повідомляється відповідний прокурор, який протягом 10 діб з моменту одержання повідомлення перевіряє додержання законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності у цій справі. До завершення такої перевірки забороняється знищення оперативно-розшукової справи. Якщо у такій справі

здійснювалися оперативно-розшукові заходи за рішенням суду, повідомлення про її закриття надсилається також до цього суду у триденний строк.

Строки зберігання закритих оперативно-розшукових справ встановлюються відповідно до законодавства України.

Стаття 10. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності

Матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються:

- 1) як приводи та підстави для початку досудового розслідування;
- 2) для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні;
- 3) для попередження, виявлення, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, розвідувально-підривних посягань проти України, розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та осіб, які безвісти зникли;
- 4) для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей;
- 5) для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів;
- 6) для інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

Стаття 11. Сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності

Органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності.

За бажанням осіб їх співробітництво з оперативним підрозділом може бути оформлено письмовою угодою з гарантуванням конфіденційності співробітництва. Угоду про сприяння оперативним підрозділам в оперативно-розшуковій діяльності може бути укладено з дієздатною особою. Порядок укладання угоди визначається Кабінетом Міністрів України.

Особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність за чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини.

Забороняється залучати до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, професійна діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, а саме: адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Стаття 12. Соціальний і правовий захист працівників оперативних підрозділів

На працівників, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, поширюються гарантії правового і соціального захисту, передбачені законами України про ці органи.

Працівникам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, надаються додаткові пільги в питаннях соціально-побутового та фінансового забезпечення в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

При наявності даних про загрозу життю, здоров'ю або майну працівника та його близьких родичів у зв'язку із здійсненням ним оперативно-розшукової діяльності в інтересах безпеки України, або по виявленню тяжкого та особливо тяжкого злочину, або викриттю організованої злочинної групи оперативний підрозділ зобов'язаний вжити спеціальних заходів для забезпечення їх безпеки - зміна даних про особу, зміна місця проживання, роботи і навчання, інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Не несе відповідальності працівник оперативного підрозділу, який заподіяв шкоду правам, свободам людини, інтересам держави під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, перебуваючи у стані необхідної оборони, крайньої необхідності або професійного ризику, а так само у зв'язку із затриманням особи, в діях якої є ознаки кримінального правопорушення.

Стаття 13. Соціальний і правовий захист особи, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності

Особа, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, перебуває під захистом держави.

Співробітництво особи з оперативним підрозділом зараховується до її загального трудового стажу в разі укладення з нею трудової угоди. Якщо у зв'язку з виконанням такою особою завдань оперативно-розшукової діяльності настала її інвалідність або смерть, на неї поширюються пільги, передбачені у таких випадках для працівників оперативних підрозділів.

У разі виникнення загрози життю, здоров'ю або майну особи, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, її захист забезпечується в порядку, передбаченому частиною третьою статті 12 цього Закону.

Стаття 14. Нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності

Нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності здійснюється Генеральним прокурором, його заступниками, керівниками обласних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками, а також уповноваженими наказом Генерального прокурора прокурорами Офісу Генерального прокурора та уповноваженими наказом керівника обласної прокуратури прокурорами відповідних обласних прокуратур.

Керівник окружної прокуратури, а також уповноважені його наказом прокурори відповідної окружної прокуратури здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності в оперативно-розшукових справах, заведених піднаглядними їм територіальними оперативними підрозділами правоохоронних органів.

Прокурор в межах своєї компетенції:

1) безперешкодно входить в усі приміщення органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність;

2) вимагає для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів;

3) доручає керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону;

4) дає письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження та виявлення кримінальних правопорушень, про розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно відсутні;

5) дає згоду на продовження строку проведення оперативно-розшукової діяльності;

6) отримує пояснення щодо порушень вимог закону від посадових осіб органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність;

7) перевіряє скарги на порушення законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, з ознайомленням у необхідних випадках з оперативно-розшуковими матеріалами;

8) скасовує незаконні постанови про заведення або закриття оперативно-розшукової справи, зупинення або поновлення оперативно-розшукової діяльності чи про інші рішення, що суперечать закону;

9) вживає заходів щодо усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності і щодо притягнення винних до встановленої законом відповідальності;

10) опротестовує незаконну постанову суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів. Принесення протесту зупиняє проведення оперативно-розшукових заходів, дозвіл на які дано судом.

Відомості про осіб, які конфіденційно співробітничать або співробітничали з розвідувальним органом України, належність конкретних осіб до кадрового складу розвідувальних органів, а також форми, методи і засоби розвідувальної діяльності та організаційно-штатна структура розвідувальних органів до предмета прокурорського нагляду не належать.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/print>

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (витяг)

Глава 21. Негласні слідчі (розшукові) дії

§ 1. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії

Стаття 246. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій

1. Негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

2. Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269¹, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

3. Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, - слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

4. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

5. У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначається строк її проведення. Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений:

прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням, - до вісімнадцяти місяців;

керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, - до шести місяців;

начальником головного, самостійного управління, департаменту апарату Національної поліції, територіальних органів Національної поліції та його відокремлених підрозділів, Центрального управління Служби безпеки України, керівником відповідного підрозділу Національного антикорупційного бюро України, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Державної кримінально-виконавчої служби України, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, - до дванадцяти місяців;

Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, Директором Бюро економічної безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, - до вісімнадцяти місяців;

слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням у порядку, передбаченому статтею 249 цього Кодексу.

6. Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, або за його дорученням - уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи.

Стаття 247. Слідчий суддя, який здійснює розгляд клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій

1. Розгляд клопотань, який віднесений згідно з положеннями цієї глави до повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду.

2. Розгляд клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів та/або у приміщеннях судових та правоохоронних органів, який віднесений згідно з положеннями цієї глави до повноважень слідчого судді, може здійснюватися слідчим суддею відповідного апеляційного суду поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування, який здійснює досудове розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, здійснюється слідчим суддею Вищого антикорупційного суду (крім випадку, передбаченого абзацом сьомим частини першої статті 34 цього Кодексу).

У такому разі слідчий, прокурор звертаються з клопотаннями про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій до слідчого судді відповідного апеляційного суду, найбільш територіально наближеного до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, або Вищого антикорупційного суду (а у випадку, передбаченому абзацом сьомим частини першої статті 34 цього Кодексу, - до апеляційного суду, зазначеного в абзаці сьомому частини першої статті 34 цього Кодексу).

Стаття 248. Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії

1. Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання. Розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала клопотання.

2. У клопотанні зазначаються:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

3) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;

4) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;

5) обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення;

6) вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення;

7) обґрунтування неможливості отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;

8) відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, електронну комунікаційну мережу, кінцеве (термінальне) обладнання тощо;

9) обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, які його вчинили.

До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

3. Слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

1) вчинене кримінальне правопорушення відповідної тяжкості;

2) під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

4. Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна відповідати загальним вимогам досудових рішень, передбачених цим Кодексом, а також містити відомості про:

1) прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням;

2) кримінальне правопорушення, у зв'язку із досудовим розслідуванням якого постановляється ухвала;

3) особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;

4) вид негласної слідчої (розшукової) дії та відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, електронну комунікаційну мережу, кінцеве (термінальне) обладнання тощо;

5) строк дії ухвали.

5. Постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу.

Стаття 249. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії

1. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці.

2. Якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали згідно з вимогами статті 248 цього Кодексу.

3. Крім відомостей, зазначених у статті 248 цього Кодексу, слідчий, прокурор повинен надати додаткові відомості, які дають підстави для продовження негласної слідчої (розшукової) дії.

4. Загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені статтею 219 цього Кодексу. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи.

5. Прокурор зобов'язаний прийняти рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність.

Стаття 250. Проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді

1. У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених цим Кодексом, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор

зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

2. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 248 цього Кодексу.

3. Виконання будь-яких дій з проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути негайно припинено, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.

Стаття 251. Вимоги до постанови слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій

1. Постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна містити:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;

3) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія;

4) початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії;

5) відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію;

6) обґрунтування прийнятої постанови, у тому числі обґрунтування неможливості отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;

7) вказівку на вид негласної слідчої (розшукової) дії, що проводиться.

Стаття 252. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій

1. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим цим Кодексом. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

2. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів.

3. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору.

4. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні.

Стаття 253. Повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії

1. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження.

2. Конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Стаття 254. Заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій

1. Відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, які їх проводять, а також інформація, отримана в результаті їх проведення, не підлягають розголошенню особами, яким це стало відомо в результаті ознайомлення з матеріалами в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу.

2. Якщо протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій містять інформацію щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб, захисник, а також інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколами, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації щодо інших осіб.

3. Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них до прийняття рішення про їх розсекречування у порядку, визначеному законодавством, не допускається.

Стаття 255. Заходи щодо захисту інформації, яка не використовується у кримінальному провадженні

1. Відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення, крім випадків, передбачених частиною третьою цієї статті та статтею 256 цього Кодексу.

2. Забороняється використання зазначених у частині першій цієї статті матеріалів для цілей, не пов'язаних з кримінальним провадженням, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб.

3. У разі якщо власник речей або документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, може бути зацікавлений у їх поверненні, прокурор зобов'язаний повідомити його про наявність таких речей або документів у розпорядженні прокурора та з'ясувати, чи бажає він їх повернути. Допустимість дій, передбачених цією частиною, та час їх вчинення

визначаються прокурором з урахуванням необхідності забезпечення прав та законних інтересів осіб, а також запобігання завданню шкоди для кримінального провадження.

4. Знищення відомостей, речей та документів здійснюється під контролем прокурора.

5. Знищення відомостей, речей та документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не звільняє прокурора від обов'язку здійснення повідомлення згідно з вимогами статті 253 цього Кодексу.

Стаття 256. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні

1. Протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

2. Особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

3. У разі використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії. Такі особи повідомляються про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки щодо них у строк, передбачений статтею 253 цього Кодексу, і в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи чи інтереси.

Стаття 257. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в інших цілях або передання інформації

1. Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.

Слідчий суддя розглядає клопотання згідно з вимогами статей 247 та 248 цього Кодексу і відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення.

2. Передання інформації, одержаної внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора.

§ 2. Втручання у приватне спілкування

Стаття 258. Загальні положення про втручання у приватне спілкування

1. Ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді.

2. Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

3. Спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб.

4. Втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. Різновидами втручання в приватне спілкування є:

- 1) аудіо-, відеоконтроль особи;
- 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції;
- 3) зняття інформації з електронних комунікаційних мереж;
- 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

5. Втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене.

Стаття 259. Збереження інформації

1. Якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання у приватне спілкування, або певний її фрагмент, він зобов'язаний забезпечити збереження всієї інформації або доручити слідчому забезпечити збереження.

Стаття 260. Аудіо-, відеоконтроль особи

1. Аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Стаття 261. Накладення арешту на кореспонденцію

1. Накладення арешту на кореспонденцію особи без її відома проводиться у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді.

2. Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування.

3. Накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції.

4. Кореспонденцією, передбаченою цією статтею, є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передавання інформації між особами.

5. Після закінчення строку, визначеного в ухвалі слідчого судді, накладений на кореспонденцію арешт вважається скасованим.

Стаття 262. Огляд і виїмка кореспонденції

1. Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності - за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію.

2. При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

3. У разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату.

4. Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції складається протокол згідно з вимогами цього Кодексу. У протоколі обов'язково зазначається, які саме відправлення були оглянуті, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії чи отримано зразки, а також про проведення інших дій, передбачених частиною другою цієї статті.

5. Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

Стаття 263. Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж

1. Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг) є різновидом втручання у приватне спілкування, що проводиться без відома осіб, які використовують засоби електронних комунікацій (телекомунікацій) для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення

можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

2. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, електронну комунікаційну мережу, кінцеве (термінальне) обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

3. Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж полягає у проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку.

4. Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів Національної поліції, Бюро економічної безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та органів безпеки. Керівники та працівники операторів електронних комунікацій зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Стаття 264. Зняття інформації з електронних інформаційних систем

1. Пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування.

2. Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

3. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Стаття 265. Фіксація та збереження інформації, отриманої з електронних комунікаційних мереж за допомогою технічних засобів та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем

1. Зміст інформації, що передається особами через електронні комунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації, зазначається у протоколі про проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій. При виявленні в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, в протоколі відтворюється відповідна частина такої

інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації.

2. Зміст інформації, одержаної внаслідок здійснення зняття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, фіксується на відповідному носіїві особою, яка здійснювала зняття у спосіб, що забезпечує обробку, збереження або передання інформації.

Стаття 266. Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів

1. Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складається протокол. При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, в протоколі відтворюється відповідна частина інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження отриманої інформації.

2. Носії інформації, на яких зафіксовані відомості, отримані в результаті проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій, повинні зберігатися у стані, придатному для їх дослідження, до набрання законної сили вирокіом суду.

3. Носії інформації, на яких зафіксовані відомості, отримані в результаті проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому цим Кодексом.

§ 3. Інші види негласних слідчих (розшукових) дій

Стаття 267. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи

1. Слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою:

1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;

2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;

3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;

4) виявлення осіб, які розшукуються;

5) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

2. Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб.

3. Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних.

4. Обстеження шляхом таємного проникнення до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи з метою, передбаченою в частині першій цієї статті, проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу.

Стаття 268. Установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу)

1. Установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) є негласною слідчою (розшуковою) дією, що полягає у застосуванні технічних засобів для отримання від мережевої інфраструктури або мобільного кінцевого (термінального) обладнання відомостей про місцезнаходження мобільного кінцевого (термінального) обладнання (точки його підключення до мережі), а в мережі фіксованого зв'язку - даних про фізичну адресу кінцевого пункту мережі, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

2. Установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248-250 цього Кодексу.

3. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на встановлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, електронну комунікаційну мережу, кінцеве (термінальне) обладнання.

4. Установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадку, передбаченому частиною першою статті 250 цього Кодексу.

5. Не потребує дозволу слідчого судді установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) за заявою його власника.

Стаття 269. Спостереження за особою, річчю або місцем

1. Для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження.

За результатами спостереження складається протокол, до якого долучаються отримані фотографії та/або відеозапис.

2. Спостереження за особою згідно з частиною першою цієї статті проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248-250 цього Кодексу.

3. Спостереження за особою до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадку, передбаченому частиною першою статті 250 цього Кодексу.

Стаття 269¹. Моніторинг банківських рахунків

1. За наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків.

2. Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати Національному антикорупційному бюро України, Бюро економічної безпеки України в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках.

Слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити усіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність.

3. Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України до виконання відповідної операції, а у разі неможливості - негайно після її виконання.

Стаття 270. Аудіо-, відеоконтроль місця

1. Аудіо-, відеоконтроль місця може здійснюватися під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину і полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

2. Аудіо-, відеоконтроль місця згідно з частиною першою цієї статті проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу.

Стаття 271. Контроль за вчиненням злочину

1. Контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах:

- 1) контрольована поставка;
- 2) контрольована та оперативна закупка;
- 3) спеціальний слідчий експеримент;
- 4) імітування обстановки злочину.

2. Контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти:

- 1) посягання на життя або заповідання особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;
- 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- 4) екологічній або техногенній катастрофі.

3. Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

4. Про результати контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи.

5. Порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством.

6. Контроль за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених з вільного обігу, або інших речей чи документів може бути проведений у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України.

7. Прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених статтею 251 цього Кодексу, зобов'язаний:

- 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину;
- 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

8. Якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами цього Кодексу.

Стаття 272. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації

1. Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній

організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

2. Виконання зазначеними особами такого спеціального завдання, як негласна слідча (розшукова) дія, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу.

3. У постанові, крім відомостей, передбачених статтею 251 цього Кодексу, зазначається:

- 1) обґрунтування меж спеціального завдання;
- 2) використання спеціальних несправжніх (імітаційних) засобів.

4. Виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

Стаття 273. Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій

1. За рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. Використання заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється.

2. Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом.

3. У разі необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, про це повідомляється орган, співробітником якого є особа, яка таким способом здійснює негласні слідчі (розшукові) дії, та керівник органу досудового розслідування, прокурор, який прийняв рішення про використання таких засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Рішення про розкриття справжніх відомостей про зазначену особу, обставини виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації приймається керівником органу досудового розслідування, прокурором. У разі необхідності щодо особи, відомості про яку підлягають розкриттю, вживаються заходи забезпечення безпеки, передбачені законом.

4. Несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, використовуються у процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, крім випадків, якщо суд встановить порушення вимог цього Кодексу під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії.

Стаття 274. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження

1. Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснене лише у випадку, якщо їх отримання відповідно до статті 245 цього Кодексу неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

2. Негласне отримання зразків здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, у порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу.

3. У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати.

4. Повторне отримання зразків здійснюється відкрито згідно з правилами цього Кодексу, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

Стаття 275. Використання конфіденційного співробітництва

1. Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом.

2. Забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print>

ІНСТРУКЦІЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ РЕЗУЛЬТАТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України

16.11.2012 м. № 114/1042/516/1199/936/1687/5

(витяг)

1.11. Види негласних слідчих (розшукових) дій

1.11.1. Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

1.11.2. Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо.

1.11.3. Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора.

1.11.4. Огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або зняття копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

1.11.5. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду).

1.11.5.1. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

- контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

- зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються.

1.11.6. Зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України)

полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі.

1.11.7. Обстеження публічно не доступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

1.11.8. Спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за особою слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

1.11.9. Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) полягає у застосуванні технічного обладнання у публічно доступному місці з метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб.

1.11.10. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), полягає в діях слідчого чи уповноваженої особи, які дозволяють без відома власника чи володільця отримати зразки матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно не доступних місцях.

1.11.11. Спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за певною річчю або певним місцем слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її переміщення, контактів з нею певних осіб, подій у певному місці для перевірки відомостей під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

1.12. Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України):

1.12.1. Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

1.12.2. Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

1.12.3. Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

1.12.4. Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

1.12.5. Імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення.

1.13. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами.

Виконання такого завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу і не потребує дозволу слідчого судді.

1.14. Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться незалежно від тяжкості злочину

1.14.1. Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), полягає в одержанні інформації із електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання.

1.14.2. Установлення місцезнаходження радіо-електронного засобу (ст. 268 КПК України) полягає в застосуванні технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

1.15. Негласні слідчі (розшукові) дії, лише передбачені статтями 268 (установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу), 269 (спостереження за особою, річчю або місцем) у виняткових невідкладних випадках, визначених статтею 250 КПК України дозволяється проводити до постановлення ухвали слідчого судді.

1.16. Порядок, тактика та методика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, взаємодія уповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, регулюються окремим нормативно-правовим актом органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи.

ІНСТРУКЦІЯ
з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими
органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні
кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні

Наказ Міністерства внутрішніх справ України
07 липня 2017 року N 575
(витяг)

5. Швидке та повне розслідування і розкриття кримінальних правопорушень досягається шляхом поєднання зусиль усіх органів та підрозділів поліції, забезпечення належного рівня їх взаємодії відповідно до вимог законодавства щодо отримання, збирання, накопичення та використання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розслідуванню і розкриттю, що є невід'ємним завданням для всіх працівників поліції.

7. Органи досудового розслідування, підрозділи кримінальної поліції, міжрегіональні територіальні органи Національної поліції та їх територіальні (відокремлені) підрозділи є основними службами, які виконують обов'язки з розкриття кримінальних правопорушень органами поліції і відповідають за кінцевий результат цієї роботи за напрямками діяльності.

Інші органи та підрозділи поліції забезпечують здійснення заходів, спрямованих на отримання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також події і факти, які можуть сприяти їх розкриттю та досудовому розслідуванню, у межах своєї компетенції.

8. Збір інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розкриттю та досудовому розслідуванню, виявленню та припиненню виявлених кримінальних правопорушень, здійснюється всіма працівниками поліції в межах службових обов'язків, які визначені законодавством.

Отриману інформацію про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розкриттю та досудовому розслідуванню, поліцейські доповідають рапортом (далі - ініціативний рапорт) безпосередньому керівникові, який після ознайомлення надсилає цей рапорт відповідному керівнику органу, підрозділу поліції для розгляду і направлення до органу досудового розслідування і підрозділу кримінальної поліції для використання цієї інформації під час розкриття та досудового розслідування кримінального правопорушення.

Ініціативні рапорти реєструються в журналах вихідної кореспонденції канцелярії (секретаріату) органу, підрозділу, працівник якого отримав інформацію, та в журналах вхідної кореспонденції канцелярії (секретаріату) органу досудового розслідування та підрозділу кримінальної поліції, якому керівником органу, підрозділу поліції доручено її перевірку під час розкриття та досудового розслідування кримінальних правопорушень. Якщо в

ініціативному рапорті містяться відомості, що становлять державну таємницю, цей рапорт у встановленому порядку реєструється в режимно-секретному органі відповідного органу, підрозділу поліції.

У разі заведення оперативним підрозділом поліції контрольно-наглядової справи за фактом учинення особливо тяжкого та тяжкого злочину копія такого ініціативного рапорту обов'язково долучається до матеріалів цієї справи.

9. Керівники органу досудового розслідування та кримінальної поліції забезпечують збір, накопичення, систематизацію отриманої інформації та здійснюють її перевірку з метою встановлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також подій і фактів, які можуть сприяти їх розкриттю та досудовому розслідуванню.

II. Організація взаємодії при надходженні до органу, підрозділу поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них

1. Про надходження до органу, підрозділу поліції заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення уповноважений працівник чергової частини зобов'язаний негайно доповісти керівникові органу досудового розслідування, який визначає слідчого, що здійснюватиме досудове розслідування, а також поінформувати керівника органу, підрозділу поліції.

2. Слідчий невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі - ЄРДР) та розпочати розслідування.

4. Після надходження до органу, підрозділу поліції інформації про вчинення кримінального правопорушення та внесення інформації до ЄРДР під керівництвом начальника органу, підрозділу поліції здійснюється комплекс першочергових заходів та невідкладних слідчих (розшукових) дій, у тому числі за дорученням слідчого, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та з'ясування всіх обставин події.

Першочергові заходи та невідкладні слідчі (розшукові) дії можуть передбачати:

- проведення огляду місця події;
- переслідування і затримання правопорушників за слідами або указаними потерпілими і очевидцями напрямками переміщення правопорушника або за результатами роботи службового собаки, організація загороджувальних заходів, у тому числі в місцях можливого перебування або появи правопорушників;
- проведення розшукових заходів у місцях перебування осіб, схильних до вчинення правопорушень (у тому числі збуту викраденого майна);
- виявлення свідків та очевидців події, опитування (у разі внесення відомостей в ЄРДР - допит) з цією метою осіб, які проживають або працюють

поблизу місця вчиненого діяння, а також осіб, які могли перебувати на можливих шляхах руху правопорушника до та від місця події;

- установа базових станцій операторів мобільного (рухомого) зв'язку, що обслуговують територію, на якій знаходиться місце вчинення злочину, та можливих напрямків руху особи, яка його вчинила, а також інших місць з урахуванням обставин кримінального правопорушення;

- проведення поквартирного чи подвірного обходу для збирання відомостей про подію, обстеження місцевості в районі вчинення кримінального правопорушення, виявлення загублених, викинутих правопорушником знарядь учиненого діяння, інших предметів, отримання додаткової інформації про подію та осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

- орієнтування особового складу органів та підрозділів поліції на території обслуговування, на якій учинено кримінальне правопорушення, та суміжних територіях, а також (за необхідності) представників громадськості про характер, час, місце і спосіб учинення кримінального правопорушення, кількість осіб, які його вчинили, їх зовнішність, прикмети викраденого та про інші відомості, що мають значення для встановлення правопорушників та їх розшуку;

- використання можливостей баз (банків) даних єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України та інших інформаційних ресурсів, а також засобів масової інформації;

- перевірку осіб за базами (банками) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, та іншими інформаційними ресурсами, передбаченими статтями 26, 27 Закону України «Про Національну поліцію»;

- інші передбачені законодавством заходи та дії, необхідні для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

У разі, якщо в результаті проведених першочергових заходів і невідкладних слідчих (розшукових) дій не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, керівник органу, підрозділу поліції організовує і забезпечує подальшу роботу з розкриття цього кримінального правопорушення.

5. СОГ створюються при чергових частинах органів та підрозділів поліції. Склад цих груп формується з числа працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого керівником органу, підрозділу поліції та погодженого з керівником органу досудового розслідування.

До складу СОГ включаються слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою.

6. Завданням СОГ є виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установа свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають

значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

7. Після прибуття на місце події члени СОГ з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, установлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та ймовірні шляхи їх руху. У разі необхідності вживають заходів для переслідування транспортних засобів, якими заволоділи особи, що вчинили кримінальне правопорушення, або тих, що використовувалися при його вчиненні. Беруть участь у розшуку та затриманні осіб, які підозрюються в учиненні цих кримінальних правопорушень.

8. *Слідчий на місці події:*

1) керує діями інших членів СОГ та відповідає за якість проведення огляду місця події; разом з іншими членами СОГ, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілими, свідками та іншими учасниками кримінального провадження в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення; вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, забезпечує в установленому порядку їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення судової експертизи; має право заборонити будь-якій особі перебувати на місці огляду або залишати його до закінчення огляду та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду;

2) за наявності підстав інформує уповноваженого працівника чергової частини про залучення додаткових сил і засобів для фіксування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення;

3) за необхідності після початку кримінального провадження допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального провадження; надає письмові доручення працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

9. *Працівник оперативного підрозділу на місці події:*

1) здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збору відомостей, що можуть бути використані як докази;

2) установлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення;

3) негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх

подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій;

4) виконує письмові доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого.

III. Організація взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до органу досудового розслідування

1. При веденні оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи (далі - ОРС) щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим органів досудового розслідування Національної поліції України, керівник оперативного підрозділу письмово звертається до керівника органу досудового розслідування про закріплення за цією ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу.

2. Керівник оперативного підрозділу з дотриманням режиму секретності надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину.

3. Матеріали ОРС можуть розглядатися під час оперативної наради за участю керівників оперативного підрозділу, органу досудового розслідування та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР. Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується керівниками органу досудового розслідування та оперативного підрозділу.

4. У разі виявлення під час проведення оперативно-розшукових заходів ознак злочину керівник оперативного підрозділу невідкладно направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.2022 № 59. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2022-%D0%BF/print>
3. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17/print>
4. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III змін. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print>
6. Положення про автоматизовану інформаційну систему оперативного призначення єдиної інформаційної системи МВС: затв. наказом МВС України від 20.10.2017 № 870 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1433-17/print>
7. Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 № 1024 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2018-п/print>
8. Про Бюро економічної безпеки : закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
9. Про Державне бюро розслідувань : закон України від 12 листопада 2015 № 794-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19/print>
10. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12/print>
11. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98/print>
12. Про Державну прикордонну службу: закон України від 3 квітня 2003 р. № 661 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15/print>
13. Про державну таємницю: закон України від 21 січня 1994 р. № 3855 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12/print>
14. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : закон України від 23.12.1993 № 3782-XII із змін. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12/print>
15. Про запобігання корупції: закон України від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/print>
16. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та

оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : Наказ МВС України від 27.04.2020. № 357. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>

17. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: Наказ МВС України від 17.08.2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5 [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text>.

18. Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ МВС України від 03.08.2017 № 676 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#Text>

19. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : Наказ МВС України від 08.02.2019 № 100. URL: [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#n7>

20. Про захист персональних даних: закон України від 01.06.2010 № 2297-VI [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17/print>

21. Про інформацію : закон України від 02.10.1992 № 2657-XII із змін., внес. згідно із законами України та рішеннями Конституційного Суду [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

22. Про контррозвідувальну діяльність : закон України від 26 грудня 2002 № 374 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>

23. Про Національне антикорупційне бюро України: закон України від 14.10.2014 № 1698-VII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>

24. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

25. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII із змін. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

26. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30. 06. 1993 № 3341-XII із змін. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>

27. Про організацію нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність: наказ Офісу Генерального прокурора від 08.09.2023 р. № 253 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0253905-23/print>

28. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної Прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

29. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : закон України від 12.07.2018 р. № 2505- VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19/print>

30. Про прокуратуру : закон України від 05.11.1991 р. № 1789-XII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

31. Про розвідку : закон України від 17.09.2020 р. № 912-IX [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>

32. Про Службу безпеки України: закон України від 25 березня 1992 р. № 2229 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

33. Про Службу зовнішньої розвідки України : Закон України від 01.12.2005 р. № 3160-IV [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-15/print>

34. Про судоустрій і статус суддів : закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print>

Допоміжна

1. Албул С.В. Аналітична розвідка та оперативно-розшукова діяльність : зарубіжний досвід та вітчизняні перспективи / Албул С.В., Вихристюк К.О. *Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 13 жовтня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 5–8.

2. Албул С.В. Вплив військового мистецтва Стародавнього Китаю на становлення теорії оперативно-розшукової діяльності. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії наркозлочинності*: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (14 травня 2019 р., м. Одеса). Одеса: ОДУВС, 2019. С. 14–18.

3. Албул С.В. До питання концептуалізації напрямів вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення негласної роботи суб'єктів оперативно-розшукової діяльності в Україні. *Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 30 жовтня 2020 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2020. С. 9–12.

4. Албул С.В. Європейські стандарти поліцейської етики. *Одеський державний університет внутрішніх справ* [Електронний ресурс]. URL: <http://oduvs.edu.ua/news/європейські-станданти-поліцейської/>

5. Албул С.В. Забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності (Серія: Теорія і практика ОРД): збірник нормативно-правових актів / уклад. С. В. Албул. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 32 с.

6. Албул С.В. Застосування методу прогнозування в оперативно-розшуковій протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. Спеціальний випуск № 1. С. 3–11.

7. Албул С.В. Категорії «розвідувальна інформація» та «інформація розвідки» в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції України. *Економічна та інформаційна безпека: актуальні питання та інновації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 04 листопада 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 37–38.

8. Албул С.В. Класифікація засобів оперативно-розшукової діяльності.

Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 07 жовтня 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 26–29.

9. Албул С.В. Конституційні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects. Proceedings of the 12-th International scientific and practical conference (22-24.05.2022).* MDPC Publishing. Berlin, Germany. 2022. Pp. 659–662.

10. Албул С.В. Кризь століття: історичні нариси. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. – 116 с.

11. Албул С.В. Методи та засоби розшуку за часів Київської Русі. *Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 07 жовтня 2022 р.).* Одеса: ОДУВС, 2022. С. 50–51.

12. Албул С.В. Новели оперативно-розшукового законодавства України: проблемні аспекти та вади. *Tasks and problems of science and practice: Abstracts of XIII International Scientific and Practical Conference.* Berlin, Germany, 2021. Pp. 94–97.

13. Албул С.В. Обмін інформацією між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності: сучасні проблеми та шляхи вирішення. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 лютого 2021 р.).* Національна Академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького; НДІ вивчення проблем злочинності ім. Академіка В.В. Сташиса; НАПрН України. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 587–589.

14. Албул С.В. Оперативні обліки як засіб реалізації завдань оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України. *Multidisciplinary academic notes. Theory, methodology and practice. Proceedings of the XXVII International Scientific and Practical Conference. (July 12-15, 2022).* Prague, Czech Republic. 2022. Pp. 153–155.

15. Албул С.В. Оперативний пошук як організаційно-тактична форма оперативно-розшукової діяльності кримінальної поліції України: поняття та сутність. *Scientific bases of solving of the modern tasks.* Abstracts of XIX international scientific and practical conference. Frankfurt am Main, Germany, 2020. Pp. 138–144.

16. Албул С.В. Оперативно-розшукова нейтралізація кримінальної активності: теоретичні аспекти організації і тактики. *Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 29 жовтня 2021 р.).* Одеса: ОДУВС, 2021. С. 5–8.

17. Албул С.В. Оперативно-розшукова тактика: поняття та структура. *Innovations and prospects of world science. Proceedings of the 13-th International Scientific and Practical Conference. (August 17-19, 2022).* Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2022. Pp. 292–295.

18. Албул С.В. Організаційно-правові засади функціонування розвідки в Україні: теоретичні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2022. № 1-2. С. 5–9.

19. Албул С.В. Основи оперативно-розшукової діяльності: термінологічний словник. Одеса: Астропринт, 2017. 132 с. (Серія: Теорія і практика ОРД).

20. Албул С.В. Перспективи розвитку оперативно-розшукового законодавства в Україні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. (м. Одеса, 31 березня 2021 р.) Одеса: ОДУВС, 2021. С. 156–158.

21. Албул С.В. Поліцейські системи у світі: основні принципи функціонування. *Одеський державний університет внутрішніх справ* [Електронний ресурс]. URL: <https://oduvs.edu.ua/news/поліцейські-системи-у-світі-п/>

22. Албул С.В. Поліція: історія виникнення та функціонування. *Одеський державний університет внутрішніх справ* [Електронний ресурс]. URL: <http://oduvs.edu.ua/news/politsiya-istoriya-viniknennya-ta-funktsionuvannya/>

23. Албул С.В. Поняття, елементи та види оперативно-розшукових ситуацій. *Scientific progress: innovations, achievements and prospects: Proceedings of the 8-th International scientific and practical conference (1-3 May, Munich)*. MDPC Publishing. Munich, Germany. 2023. Pp. 415–419.

24. Албул С.В. Правові засади контррозвідувальної діяльності в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 2. С. 3–7.

25. Албул С.В. Правоохоронна діяльність оперативних підрозділів Національної поліції України: до питання новелізації правового забезпечення / В.О. Байов, С.В. Албул. *Права людини в епоху цифрових трансформацій: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 25 лютого 2022 р., Національний авіаційний університет). Том 1. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 281–283.

26. Албул С.В. Практичні аспекти опитування громадян під час документування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією проти України. *Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (м. Одеса, 13 жовтня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 126–131.

27. Албул С.В. Принципи оперативно-розшукової діяльності: посібник. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2020. 60 с. (Серія: Теорія і практика ОРД).

28. Албул С.В. Прокурорський нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю Національної поліції України: проблемні аспекти. *Jurisprudenta – componenta fundamentală a proceselor integrative și a comportamentului ilegal contemporan: conferință internațională științifico-practică (2017; Chișinău)*. Conferința internațională științifico-practică «Jurisprudenta – componenta fundamentală a proceselor integrative și a comportamentului ilegal contemporan», 3-4 noiembrie, 2017 / com. org.: V. Bujor (președinte) [etal.]. – Chișinău : S. n., 2017 (Tipogr. «CetateadeSus»). P. 281–284.

29. Албул С.В. Реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України: сучасні виклики та шляхи їх вирішення. *Одеський державний університет внутрішніх справ: офіційний сайт, 2023* [Електронний ресурс]. URL: <https://oduvs.edu.ua/news/реформування-органів-правопорядку-я/>

30. Албул С.В. Розвідувальна інформація в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції України. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукраїнської*

науково-практичної конференції (м. Дніпро, 20 жовтня 2017 р.). Дніпро: ДДУВС, 2017. Ч. 1. С. 10–13.

31. Албул С.В. Розшукові підрозділи поліції наприкінці XIX століття: структура та функції. *Одеський державний університет внутрішніх справ* [Електронний ресурс]. URL: <http://oduvs.edu.ua/news/rozshukovi-pidrozdzili-politsiyi-naprikintsi-hih-stolittya-struktura-ta-funktsiyi/>

32. Албул С.В., Домніцак Р.В. Теоретичні аспекти оперативного обслуговування в діяльності Національної поліції України. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25 листопада 2016 р., м. Одеса)*. Одеса: ОДУВС, 2016. С. 6–8.

33. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова компаративістика: монографія / О. М. Бандурка, М. М. Перепелиця, О. В. Манжай, В. В. Шендрик. Харків: Золота міля, 2013. 352 с.

34. Василичук В.І., Вишневський С.А., Тіхонов С.В. Удосконалення участі прокурора під час ведення оперативно-розшукових справ підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Теорія і практика правознавства*. 2022. Вип. 1 (21). С. 82–96.

35. Єгоров С. О. Окремі питання міжнародного співробітництва в оперативно-розшуковій діяльності / Єгоров С. О., Крамаренко В. О. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії наркозлочинності: матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (14 травня 2019 р., м. Одеса)*. Одеса ОДУВС, 2019. С. 23–27.

36. Заява про кримінальне правопорушення: алгоритм дій працівника кримінальної поліції : методичні рекомендації / С.В. Албул, С.О. Єгоров, Є.В. Поляков, Т.Г. Щурат. Одеса: ОДУВС, 2022. 28 с.

37. Здреник І.В. Напрями взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції України у протидії злочинності в умовах воєнного стану. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (3 листопада 2023 року) / упор. Р.М. Шехавцов. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 107–111.

38. Кириченко О.В., Хмеленко В.В. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам : монографія. К.: Центр учбової літератури, 2020. 160 с.

39. Князев С. М. Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами як складова організації негласної роботи й оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України. *Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнародного науково-практичного круглого столу (Київ, 19 лютого 2020) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: НАВС, 2020. С. 47–51.

40. Кобзар О.Ф. Особливості організаційних форм взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами Національної поліції. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 20 жовтня 2017 р.). Дніпро : ДДУВС, 2017. Ч. 1. С. 49–51.

41. Мовчан А.В. Інформаційно-аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 244 с.

42. Мовчан А.В. Напрями взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції України у протидії злочинності в умовах воєнного стану. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (3 листопада 2023 року) / упор. Р.М. Шехавцов. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 163–167.

43. Негласні слідчі (розшукові) дії: навчальний посібник / С.В. Албул, С.А. Дроботов, Г.І. Масяйкін, Д.М. Павлов; за заг. ред. С.А. Дроботова. К.: Інститут УДО України Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2022. 472 с.

44. Никифорчук Д. Й. Аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності: навчально-практичний посібник / Д.Й. Никифорчук, О. Ю. Бусол, Г. М. Бірюков. К.: НАВС, 2012. 152 с.

45. Оперативно-розшукова діяльність: довідник термінів для підрозділів кримінальної поліції України / Уклад.: В.І. Василичук, В.Г. Севрук, С.О. Павленко та ін. К.: ДП «Інфотех», 2023. 105 с.

46. Оперативно-розшукова діяльність: посібник для вищих навчальних закладів за заг. редакцією генерала поліції першого рангу, кандидата юридичних наук, Заслуженого юриста України С. М. Князева; академіка Академії Наук Вищої школи України, доктора юридичних наук, професора А. М. Кислого. Київ: «Видавництво Людмила», 2019. 240 с.

47. Основи оперативно-розшукової діяльності: курс лекцій / С.В. Албул, С.А. Дроботов, Г.І. Масяйкін, Д.М. Павлов; за заг. ред. С.А. Дроботова. К.: Інститут УДО України Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2022. 196 с.

48. Основи оперативно-розшукової діяльності : навчальний посібник / С.В. Албул, С.В. Андрусенко, Р.В. Мукоїда, Д.О. Ноздрін; за заг. ред. С.В. Албула. Одеса: ОДУВС, 2016. 270 с.

49. Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні: навчальний посібник / В.В. Аброськін, С.В. Албул, С.О. Єгоров, Є.В. Поляков, І.Л. Формальчук, Т.Г. Щурат; За заг. ред. В.В. Аброськіна. Одеса : ОДУВС, 2020. 290 с. (Серія: Теорія і практика ОРД).

50. Подобний О.О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика: навчально-методичний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 200 с.

51. Подобний О.О., Слатвінська В.М. Основні завдання інформатизації правоохоронної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 180–182.

52. Поліцейська юрисдикція в умовах воєнного стану: монографія / С.В. Албул, А.М. Бабенко, П.М. Балтаджи та ін.; за заг. ред. Д.В. Швеця, М.О. Семенишина. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 540 с.

53. Правові та організаційно-тактичні проблеми протидії організованій злочинності: навчальний посібник / С.В. Албул, С.В. Андрусенко. Одеса : ОДУВС, 2017. 142 с.

54. Притула А.М., Халимон С.І., Митрофанов І.І. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» : науково-практичний коментар / за заг. ред. доктора юрид. наук, професора А. М. Притули. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 236 с.

55. Розшукова справа: практичний посібник / С.В. Албул, Т.Г. Щурат. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 30 с.

56. Роль оперуповноваженого карного розшуку в досудовому розслідуванні: навчальний посібник / С.В. Албул, Р.В. Мукоїда, Д.О. Ноздрін. За заг. ред. С.В. Албула. Одеса: ОДУВС, 2017. 130 с.

57. Справа контрольно-спостережного провадження: практичний посібник / уклад. С. В. Албул, О. О. Ганжа, С. О. Єгоров, Є. В. Поляков, Т. Г. Щурат. Одеса : ОДУВС, 2021. 48 с.

58. Справа оперативного супроводження кримінального провадження: практичний посібник / С.В. Албул, С.О. Єгоров, Є.В. Поляков, Т.Г. Щурат; За заг. ред. проф. С.В. Албула. Одеса : ОДУВС, 2023. 90 с.

59. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень: підручник / Албул С.В., Цільмак О.М., Користін О.Є., Заєць О.М. та ін.; за заг. ред. О. М. Цільмак. Одеса: Фенікс, 2017. 352 с.

60. Тарасенко В.Є. Взаємодія органів досудового розслідування з іншими органами і підрозділами Національної поліції України в запобіганні, виявленні та розслідуванні злочинів : навчальний посібник / Д. В. Головін, О. В. Поліщук, В. Є. Тарасенко. Одеса : ОДУВС, 2017. 104 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>

2. Офіційний веб-сайт Всеукраїнської асоціації науковців та фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності. – Режим доступу: <http://aord.com.ua/>

3. Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>

4. Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/>

5. Офіційний веб-сайт Національної поліції України. – Режим доступу: <http://www.npu.gov.ua/uk/>

6. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/>

7. Офіційний веб-сайт Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>

8. Офіційний веб-сайт Одеського державного університету внутрішніх справ. – Режим доступу: <http://oduvs.edu.ua/>

9. Електронний репозитарій наукових публікацій Одеського державного університету внутрішніх справ. – Режим доступу: <http://dspace.oduvs.edu.ua/>

Навчальне видання

Албул Сергій Володимирович
Єгоров Сергій Олександрович
Поляков Євген Валентинович
Щурат Тарас Григорович

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

За загальною редакцією проф. С. В. Албула

Серія: Теорія і практика ОРД

Підписано до друку 26.12.2023. Формат 70x100/16. Папір офсетний.

Гарн. «Times New Roman» Друк цифровий.

Ум.-друк. арк. 20,8. Обл.-вид. арк. 16,57.

Наклад 50 прим.

Надруковано з готового оригінал-макета

Редакційно-видавничий відділ

Одеського державного університету внутрішніх справ

м. Одеса, вул. Успенська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3507 від 25.06.2009 р.